

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MAHMÛD DERVÎŞ

VE

ŞİİRLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

Hena GÜLER

Danışman

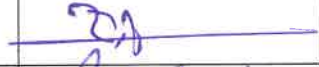

Dr. Öğretim Üyesi Yasin KAHYAOĞLU

ŞANLIURFA-2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz **Temel İslâm Bilimleri** Anabilim Dalı 965207002 numaralı **Hena GÜLER**'in hazırladığı "**Mahmûd Dervîş ve Şiirlerinde Mitolojik Unsurlar**" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 18/10/ 2019 tarihinde, saat 10:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABUL** (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

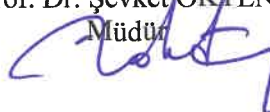
18/10/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Yasin KAHYAOĞLU	Kabul	
Üye	Prof. Dr. Salih TUR	Kabul	
Üye	Doç. Dr. İbrahim ŞABAN	Kabul	

Bu tezin **Temel İslâm Bilimleri** Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

04.12/2019

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı : Hena GÜLER
Öğrenci Numarası : 965207002
Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe) : **Mahmûd Dervîş ve Şiirlerinde Mitolojik Unsurlar**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Tez Onay Sayfası, c) Orijinallik Raporu ve Beyan Belgesi, d) Özet, e) Abstract, f) İçindekiler, g) Kısaltmalar, ğ) Giriş, ı) Ana Bölümler, i) Sonuç ve j) Kaynakça kısımlarından oluşan toplam 142 sayfalık kısmına ilişkin, 04/11/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 30'dur.

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04/11/2019

Hena GÜLER

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 04/11/2019

Dr. Öğretim Üyesi Yasin KAHYAOĞLU
Danışman

ÖZET

MAHMÛD DERVÎŞ VE ŞİİRLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

GÜLER, Hena

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Yasin KAHYAOĞLU

Eylül, 2019, 141 sayfa

Tezin konusu, Çağdaş Filistin Edebiyatı'nda Mahmûd Dervîş'in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Mahmûd Dervîş'in Şiirlerinde Mitolojik Unsurlar olmaktadır. Çünkü ülkemizde Mahmûd Dervîş hakkında birkaç yapılmış akademik çalışmalar olmakla birlikte şairin birtakım yönleri hala bilinmezliğini korumaktadır. Bunlardan birisi de Mahmûd Dervîş'in edebiyat dünyasındaki öneminde şiirlerinin sembolik dilindeki mitosların payı ve ağırlıklı olmaktadır.

Araştırmada, Mahmûd Dervîş'in hayatı ve edebi kişiliğini incelenirken toplumsal olayların şairdeki etkilerinin belirlenmesinde *sosyolojik yöntem* kullanılmıştır. Şiirlerindeki mitosları yorumlarken; *okur merkezli yaklaşma* yöntemine başvurulmuş. Çünkü bir mitosun başka bir okuyucunun zihninde farklı bir anlam çağrıştırması mümkündür. Bu yüzden, Mahmûd Dervîş'in şiirlerindeki mitosları tespit etmeden önce mitosların ve mitolojinin, dünya ve Arap edebiyatında ortaya çıkışına bakarak genel bir kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Dervîş'in şiirlerinde kullandığı mitosları anlamlandırırken edebiyat metninin diğer metinlerle olan ilişkisini inceleyen yazar veya şairin eserinde bir başkasının metnini ödünç alması ya da dönüştürerek kullanması yöntemi olan *metinlerarasılık* yöntemden yararlanılmıştır. Bu şekilde Dervîş'in kullandığı mitosların izi Mitoloji, Semâvî Dînler, Popüler Miras ve Tarih'e ait metinlerde sürdürülmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Dervîş'in şiirleri çevrilirken serbest bir çeviriden ziyade çoğunlukla *sözcük sözcüğe çeviri* benimsenmiştir. Okuyucunun şiirin orijinal hali ile tercümesini daha kolay kıyaslayabilmesi için şiirin Arapça metni, Türkçe çevirisinden önce verilmiştir.

Bu çalışma sonunda, Mahmûd Dervîş'in klasik edebiyat, modern edebiyat ve batı edebiyatı eserleri derinlemesine incelenerek. şiirlerinde kendi üslubunu yarattığı tesbit edilmiştir. Diyâr diyâr dünyayı dolaşan Mahmûd Dervîş, insanlığı ve entelektüel düşünceyi tanımış olduğu, şiirlerini akademik bir tavırla ele almış, dilde kelimenin lafız ve anlam yönünden araştırmasını yaparak doğruluğundan emîn olduğunda kullandığı görülmüştür. Mahmûd Dervîş'in modern Arap şiirinde sembolizmin temsilcisi sayılan şairlerden biri olduğu belirlenmiştir.

Mahmûd Dervîş, önceleri siyasi nedenlerle daha sonra ise estetik kaygılarla yöneldiği sembolik anlatımda mitolojinin mitoslarına doğrudan ifadenin bir alternatifi olarak başvurmuştur. Modern Arap edebiyatında mitolojinin temsilcilerinden Filistinli şair Mahmûd Dervîş, şiirlerinde bir kelimeyi bazen kendisinin bazen halkının yaşadığı sıkıntılarla ilişkilendirerek güçlü bir sembole dönüştürürken mitolojik mitosları, dînî mitosları, popüler miras mitosları ve tarihî mitosları kullanmaktadır.

Mahmûd Dervîş'in şiirlerinde yer alan mitler (mitoslar) genel olarak İsrâîl zulmüne maruz kalan Filistinlilerin, özel olarak da kendisinin yaşadığı sürgün, baskı ve çile gibi sorunlar karşısında dertlerini, acılarını ve umutlarını doğrudan ifadenin bir alternatifi olarak dile getirmenin bir vasıtası olarak kullanmaktadır. Tüm bu mitoslarla Dervîş, işgal altındaki Filistin'in acılarını edebiyat yoluyla dünyaya daha iyi anlatabilmekte ve Filistin'in inşasındaki hayalini daha iyi açıklayabilmekte ve okuyucusunu da metne dâhil etmeyi başarabilmektedir. Bu özelliğinden, Dervîş'in şiirinde sadece Filistinlinin ya da bir Arab'ın değil pekâlâ bir Türk'ün veya bir dünya insanının da kendi özlemlerini görmesi mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Çağdaş Filistin Edebiyatı, Mahmûd Dervîş, Şiir, Sembol, Mitoloji, Mitos.

ABSTRACT
MYTHOLOGICAL ELEMENTS IN MAHMOUD DARWISH AND HIS
POEMS

GÜLER, Hena

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Asst. Prof. Dr. Yasin KAHYAOĞLU

September, 2019, 141 pages

The subject of this thesis is the life, literary personality, works, and the mythological elements of Mahmoud Darwish's poems in contemporary Palestinian literature. Because although there are several academic studies about Mahmoud Darwish in our country, some aspects of the poet are still unknown. One of them is the share of the myths in the symbolic language of Mahmoud Darwish's importance in the literary world.

In this research, sociological method was used to determine the effects of *social events* on poet while examining the life and literary personality of Mahmoud Darwish. When interpreting the myths in his poems; *the reader-centered approach* method was used. Because it is possible for a myth to evoke different meaning in the minds of another reader. Therefore, before identifying the myths in Mahmoud Darwish's poems, a general conceptual framework was tried to be drawn by looking at the emergence of myths and mythology in world and Arabic literature. In addition, while interpreting the myths used by Darwish in his poems, the *intertextuality* method, which is a method of borrowing or converting the text of someone else's text is used in the work of the author or poet who examines the relationship between literary text and other texts. In this way, the traces of myths used by Darwish were tried to be continued in the texts of Mythology, Semavian Religions, Popular Heritage, and History.

In the study, when translating Darwish's poems, translation was mostly adopted from *word to word rather than a free translation*. The Arabic text of the poem was given before the Turkish translation so that the reader can more easily compare the original version of the poem with its translation.

At the end of this study, Mahmoud Darwish's works of classical literature, modern literature, and western literature were examined in depth and determined that he created his own style in his poems. Mahmoud Darwish, who has been traveling around the world, has known humanity and intellectual thought, has taken his poems in an academic manner, and has used the word when he was sure of its correctness by conducting research in terms of word and meaning. Mahmoud Darwish was identified as one of the poets who were considered to be the representative of symbolism in modern Arabic poetry.

Mahmoud Darwish applied to myths of mythology as an alternative to direct expression in the symbolic narrative, where he was initially driven by political reasons and then with aesthetic concerns. One of the representatives of mythology in modern Arabic literature, the Palestinian poet Mahmoud Darwish uses mythological myths, religious myths, popular heritage myths and historical myths in his poems while converting a word into a powerful symbol by sometimes associating himself with the problems experienced by his people.

The myths in the poems of Mahmoud Darwish use the Palestinians who have been subjected to Israeli persecution in general, and their problems, exiles, oppression and ordeal as a means of expressing their troubles, sorrows, and hopes as an alternative to direct expression. With all these myths, Darwish can better explain the suffering of occupied Palestine to the world through literature, better explain his dream of Palestine's construction, and succeed in including his readers in the text. From this feature, it is possible that in the poetry of Darwish, not only a Palestinian or an Arab, but also a Turk or a world person can see his longings.

Keywords: Arabic Literature, Contemporary Palestinian Literature, Mahmoud Darwish, Poetry, Symbol, Mythology, Mythos.

MAHMÛD DERVÎŞ VE ŞİİRLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1
TEZİN KONUSU (PROBLEM)	1
TEZİN AMACI	2
TEZİN ÖNEMİ	3
YÖNTEM	4
KAYNAKLAR	5

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ FİLİSTİN EDEBİYATI

1.1. ÇAĞDAŞ FİLİSTİN EDEBİYATININ GELİŞİM SÜRECİ VE UNSURLARI	7
1.1.1. Okullar ve Kütüphaneler	8
1.1.2. Matbaalar, Edebî Gazete ve Dergiler	9
1.1.3. Kültürel Cemiyetler ve Edebi Dernekler	10

1.2. ÇAĞDAŞ FİLİSTİN EDEBİYATINDA EDEBİ TÜRLER	11
1.2.1. Filistin Edebiyatında Şiir	13
1.2.2. Filistin Edebiyatında Hikâye ve Roman	18
1.2.3. Filistin Edebiyatında Tiyatro	25

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMÛD DERVÎŞ'İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI	28
2.1.1. Adı, Doğum Yeri ve Yılı	28
2.1.2. Ailesi	29
2.1.3. Gençliği ve Öğrenimi	31
2.1.4. Ölümü	41
2.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ	42
2.2.1. Siyaset ve Edebiyat	42
2.2.2. Sürgün Yılları ve Edebiyat	43
2.2.3. Direniş Şairliği	45
2.2.4. Mahmûd Dervîş'te Şiir	48
2.2.5. Dervîş'in Etkilendiği Şairler	54
2.2.6. Modern Arap Edebiyatında Bıraktığı İzler	56
2.3. ESERLERİ	58
2.3.1. Şiirleri	58
2.3.2. Düz Yazıları	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHMÛD DERVÎŞ'İN ŞİİRLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

3.1. MİTOLOJİ	62
3.1.1. Mitoloji Kavramı	62
3.1.2. Mythos (Mitos) Oluşumu	63
3.1.3. Mythos (Mitos) Bilimi Olarak Mitolojinin Ortaya Çıkışı	63
3.2. MİTOLOJİ EDEBİYAT İLİŞKİSİ	64
3.2.1. Mitoloji ve Edebiyat	64
3.2.2. Mitoloji ve Arap Edebiyatı	66
3.3. MAHMÛD DERVÎŞ'İN ŞİİRLERİNDE MİTOSLAR	67
3.3.1. Mitoloji Mitosları	69
3.3.1.1. Tanrılar Mitolojisi	69
3.3.1.1.1. Gılgamış	69
3.3.1.1.2. Narkissos	71
3.3.1.1.3. Temmuz	72
3.3.1.2. Tanrıçalar Mitosu	74
3.3.1.2.1. Anath	74
3.3.1.2.2. Helen	75
3.3.1.2.3. Siduri	77
3.3.1.3. Kral Mitosu: Odysseus/Odise/Ulysses/Tilemakhos	78
3.3.1.4. Verimlilik Mitosu	81
3.3.1.4.1. Adonis	81
3.3.1.4.2. Anka Kuşu/Fenike Kuşu/Finikus	83

3.3.2. Semâvî Dîn Mitosları	85
3.3.2.1. Hz. Âdem	85
3.3.2.2. Kâbil ve Hâbil	90
3.3.2.3. Hz. Nûh	92
3.3.2.4. Hz. İsmâil	94
3.3.2.5. Hz. Yûsuf	95
3.3.2.6. Hz. Eyyûb	98
3.3.2.7. Hz. Mûsâ	100
3.3.2.8. Hz. Yeşaya	102
3.3.2.9. Hz. Habakkuk	104
3.3.2.10. Hz. Davut: Kenan Mezmurları	105
3.3.2.11. Hz. Süleyman	107
3.3.2.12. Hz. İsa	109
3.3.2.13. Çarmih	111
3.3.2.14. Hz. Muhammed	113
3.3.3. Popüler Miras Mitosları	115
3.3.3.1. Bin Bir Gece Masalları	115
3.3.3.2. Şehrezâd	117
3.3.3.3. Sinbad	118
3.3.4. Tarih Mitosları	119
3.3.4.1. Babil Esareti (Sürgünü)	119
3.3.4.2. Endülüs	121
3.3.4.3. İlyada	123
3.3.4.4. Kızılderililer	125

3.3.4.5. Sodom	126
SONUÇ	127
KAYNAKÇA	131

KISALTMALAR

- c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü
m. : Miladi
nşr. : Neşreden
ö. : Ölümü
s. : Sayfa
sy. : Sayı
thk. : Tahkik
ts. : Tarihsiz
vd. : ve diğerleri

GİRİŞ

TEZİN KONUSU (PROBLEM)

Arap Edebiyatı'nın bir kolu olarak çağdaş Filistin edebiyatının doğuşu XIX. yüzyıl başlarına uzanır. Çağdaş Filistin edebiyatı ve özellikle şiiri, sürgün ve bağımsızlık savaşının ağır koşulları altında oluşturulmuştur. İlk öncüleri *Fadva Tûkân*, *Kerim el-Kermi (Ebû Selma)* kuşağıdır. Bu öncü kuşağı izleyen günümüz Filistin şiirinin önde gelen temsilcileri arasında *Samih el-Kasım* ve *Mahmûd Dervîş* bulunmaktadır.

Mahmûd Dervîş, 13 Mart 1942'de *el-Birvâ*'da doğmuş ve 9 Ağustos 2008'de *Houston*'da vefat etmiş. 1948 yılında henüz çocukken, doğduğu köy İsrâîl tarafından işgal edilerek yıkılınca, ailesiyle Lübnan'a göç etmek zorunda kalmış ve şiir yazmaya, burada, iki kilometre uzaklıktaki okuluna yürüyerek gittiği ilköğretim sırasında başlamıştır. Filistin ulusal marşı *Neşid el-İntifada*'nın söz yazarı olan şairin şiirleri 20'den fazla dile çevrilmiştir. 1983'te *Beyrût Kasidesi* ile, Sovyetler Birliği'nde *Lenin* ödülünü almıştır. 2003'te uluslararası *Nazım Hikmet* şiir ödülüne layık görülmüştür. 2006'da *Nobel Edebiyat Ödülü*'nün adayları arasında olmuştur. 2008'de *Beyoğlu Şiir Festivali* kapsamında Türkiye'ye gelmiştir.

Mahmûd Dervîş, modern Arap şiirinde sembolizmin temsilcisi sayılan şairlerden birisidir. Onu önemli kılan husus ise Arap edebiyatına ve dünya edebiyatına yaptığı katkılardır. Çünkü Dervîş, şiirlerinde sadece Filistin ve Arap kültürüne değil, insanlığın ortak kültürel mirasına ait unsurlara da değinmektedir. Bundan dolayı Dervîş'in şiirlerinde farklı din ve kültürlere ait çeşitli semboller yer verilmektedir.

Edebiyattaki semboller, estetik kaygılar, siyasi otoritenin baskısı, hakikate dair bilginin ehli olmayanlardan gizlenmesi gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Mahmûd Dervîş, önceleri siyasi nedenlerle daha sonra ise estetik kaygılarla yöneldiği

sembolik anlatımda mitolojinin mitoslarına doğrudan ifadenin bir alternatifi olarak başvurmuştur.

Mahmûd Dervîş'in şiirlerinde yer alan mitler (mitoslar), genel olarak İsrâîl zulmüne maruz kalan Filistinlilerin; özel olarak da kendisinin yaşadığı sürgün, baskı ve çile gibi sorunlar karşısında dertlerini, acılarını ve umutlarını dile getirmenin bir vasıtası olarak kullanılmıştır. Tüm bu mitoslarla Dervîş, işgal altındaki Filistin'in acılarını edebiyat yoluyla dünyaya daha iyi anlatabilmekte ve Filistin'in inşasındaki hayalini daha iyi açıklayabilmektedir. Çünkü mitler, güçlü bir anlatım imkânı sağlamanın yanı sıra şaire, duygu ve düşüncelerini özgürce ifade etmesi için geniş bir imkân sunmaktadır. Özellikle düşünce yönü ağır basan şiirler yazan şairler, düşüncelerini semboller vasıtasıyla -deyim yerindeyse- saklarlar. Mitler de bu amaçlarını gerçekleştiren araçlardan biri olmaktadır. Şairin mitolojik sembole sığınmasının temel nedeni bu şekilde bireysel olduğu gibi toplumsal da olabilir. Şairin yöneldiği sembolik dilin üstündeki perdenin kaldırılması sadece onun duygularını açığa çıkarmakla kalmaz, aynı zamanda şairin içinde yaşadığı topluma dair bir ayna vazifesi de görür. Hal böyle olunca, başta Filistin toplumu olmak üzere, asırlardır dini ve kültürel bağlarımızın bulunduğu Arap toplumunu daha yakından tanımak için bir şair olarak Mahmûd Dervîş ve onun şiirlerinde kullandığı mitosların araştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. İşte, bu ihtiyaç *Mahmûd Dervîş ve Şiirlerinde Mitolojik Unsurlar* adlı araştırmayı konu edinen bu yüksek lisans tez çalışmasıyla kısmen de olsa karşılanmaya çalışılacaktır.

TEZİN AMACI

Bu tezde, Mahmûd Dervîş ve şiirlerinde mitolojik unsurların incelenmesi temel amaçtır. Bu temel amacın gerçekleşmesinde şu temel soruların cevapları aranacaktır: Şiirleri birçok dünya diline tercüme edilen ve farklı kültüre sahip insanlar tarafından okunan Mahmûd Dervîş'in edebiyat dünyasındaki önemi nereden kaynaklanmaktadır? Mahmûd Dervîş'in edebiyat dünyasında önem kazanmasında zaman zaman tüm insanlığın kültürel mirasına atıf yaparak yazdığı şiirlerinin

sembolik dilinde kullandığı mitosların payı ne olabilir? Mahmûd Dervîş'in şiirlerindeki bu sembolik dil, ağırlıklı olarak hangi mitosları barındırmaktadır?

TEZİN ÖNEMİ

Mahmûd Dervîş, şiirleriyle tüm insanlığın ortak duygularına tercüman olurken, bir yandan da İsrâîl zulmüne maruz kalan halkının dertlerini, acılarını ve umutlarını sembollerle dile getiren bir şairdir. Mahmûd Dervîş, şiirlerinde bir taraftan iç dünyasında yaşadığı duyguları ifade ederken, diğer taraftan da içinde doğup büyüdüğü toplumun varoluş mücadelesini bize yansıtır. Şiirindeki bu iki yönelişten birincisi, onun bireyselliğini ortaya koyarken; ikincisi onun toplumsal yönünü gösterir. Aynı şekilde birinci yönelimi, onun şiirine hayat verip biricikleştirirken; ikinci yönelimi onu bayraklaştırır. Bunun için Mahmûd Dervîş, kişiliği, şiirleri ve mücadelesiyle araştırılmayı hak eden bir şairdir. Arap edebiyatı ve dünya edebiyatına katkı sunmasına rağmen, ülkemizde Mahmûd Dervîş hakkında yapılmış akademik çalışmalar henüz şairin hak ettiği düzeye ulaşabilmiş değildir. Çünkü şâirin bazı yönleri hâlâ bilinmezliğini korumaktadır. Bu yönlerden biri Mahmûd Dervîş'in şiirlerinde kullandığı sembolik dildeki mitosların payı ve ağırlıklı olarak kullandığı mitosların tam olarak anlaşılabilmesidir.

İşte *Mahmûd Dervîş ve Şiirlerinde Mitolojik Unsurlar* konulu bu yüksek lisans teziyle şairin bu yönüne bir açıklama getirme girişimi, bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu yüksek lisans tez çalışmasının bir diğer önemini de, asırlardır dini ve kültürel bağlarımızın bulunduğu Arap toplumunu, özellikle Filistin toplumunu daha iyi tanıma fırsatı sunmasıdır.

YÖNTEM

Her inceleme ve araştırmanın kendine özgü yöntem ve teknikleri vardır. Mahmûd Dervîş'in edebi kişiliği ve şiirlerinde kullandığı mitolojik unsurların anlaşılması için bu yüksek lisans tez çalışmasında da birtakım araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Edebiyat eserleri, yazıldığı dönemin siyasi ve kültürel ortamından önemli ölçüde etkilenmektedir. Mahmûd Dervîş gibi şiirleriyle Filistin davasının önderliğini yapmış bir şahsiyetin hayatı ve edebi kişiliğinin, siyasi ve sosyolojik olaylardan bağımsız bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi mümkün değildir. Bunun için, Dervîş'in hayatı ve edebi kişiliğini incelerken ağırlıklı olarak edebiyat metni ve yazarın toplumsal olaylardan etkilendiğini varsayan *sosyolojik yöntem* kullanılmıştır.

Mahmûd Dervîş'in şiirlerindeki mitosları yorumlarken öznel davranıldığı algısının oluşmaması için, *okur merkezli yaklaşma* yöntemi kullanılmıştır. Çünkü bir mitosun, başka bir okuyucunun zihninde farklı bir anlam çağrıştırması mümkündür. Bu da doğal olarak karmaşık his ve fikirlerin sentezi olma niteliği taşıyan şiirin kendisinden kaynaklanan bir durumdur. Bu yüzden, Mahmûd Dervîş'in şiirlerindeki mitosları tespit etmeden önce mitosların ve mitolojinin, dünya ve Arap edebiyatında ortaya çıkışına bakarak genel bir kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Dervîş'in şiirlerinde kullandığı mitosları anlamlandırırken, öznel davranmaktan kurtulmak için, *metinlerarasılık* yöntem denilen ve edebiyat metninin diğer metinlerle olan ilişkisini inceleyen yazar veya şairin eserinde bir başkasının metnini ödünç alması ya da dönüştürerek kullanması yöntemi benimsenmiştir. Dervîş'in kullandığı mitosların izi Mitoloji, Semâvî Dînler, Popüler Miras ve Tarih'e ait metinlerde sürdürülmeye çalışılmıştır.

Mahmûd Dervîş'in şiirlerini başka bir dile çevirmek emek isteyen bir çalışmayı gerektirmektedir. Şiirin bizzat kendisi bir muamma iken onun başka bir dile çevrilmesi ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunu aşmak için şiirlerin tercüme edilmesinde üç esasa bağlı kalınmıştır: Birincisi, şiirde serbest bir çeviriden ziyade çoğunlukla *sözcük sözcüğe çeviriyi* benimsemektir. İkincisi, şiirin edebi

niteliği ve barındırdığı çeşitli unsurları gözeterek çeviride zaman zaman devrik cümleler kullanmaktır. Üçüncüsü de okuyucunun, şiirin orijinal hali ile tercümesini daha kolay kıyaslayabilmesi için, şiirin Arapça metnini, Türkçe çevirisinden önce vermektir.

KAYNAKLAR

Mahmûd Dervîş ve Mahmud Dervîş'in Şiirlerinde Mitolojik Unsurlar adlı çalışmanın anlaşılması için başta Mahmûd Dervîş'in divanları olmak üzere çeşitli edebi kaynaklardan yararlanılmıştır. Çalışmanın temel kaynağını Dervîş'in çeşitli tarihlerde yayımlanan şiirleri oluşturmuştur. Bunlar arasında Dervîş'in *ed-Dîvân el-A'mâlû'lûlâ* adıyla üç cilt halinde basılan divanı, yine üç ciltlik *el-A'mâlu'l-Kâmile* adlı divanı ve ölümünden sonra yayımlanan *Lâ urîdu li-hâzihi 'l-kasîde en tentehî* adlı divanı yer almaktadır.

Yine, bizzat kendisinin kurduğu ve yönettiği *el-Kermel* dergisine de müracaat edilmiştir. Bunların yanında çeşitli tarihlerde Dervîş ile yapılan röportajlardan önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Bütün bunlara ilaveten bazı yayınevlerinin Çağdaş Filistin Şiiri'nin önde gelen temsilcisi Mahmûd Dervîş'in Türkçe'ye çevirmiş olduğu bazı kitaplara başvurulmuştur. Bu kitaplar, Alkım Yayınevi'nin yayımladığı Mahmûd Dervîş'in *Beyrût Kasidesi*, Dünya Aktüel'in yayımladığı *Mavi Bir Gün* ve Avesta Basın Yayın'ın yayımladığı *Unutulanı Anmak* adlı kitaplardır.

Mahmûd Dervîş'i ve şiirlerini tanımaya yönelik yayınevlerinin yapmış olduğu akademik olmayan bu çeviriler, Dervîş konusunda bilimsel araştırmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere makale ve kitaplar yazılmış; yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında 2013 yılında yayımlanan Nurullah YILMAZ'ın *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri* adlı kitabı; 2010 yılında Tuba Nur ŞEHİRLİ'nin *Ana Hatlarıyla Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş: Hayatı*,

Eserleri ve Şiirindeki Temel Kavramlar adlı çalışması; 2016 yılında Zehra Nurdan ÖZALP'ın *Mahmûd Dervîş'in Şiirlerinde Yağmur Temi* ve yine aynı yılda Zehra Nurdan ÖZALP'ın *Mahmûd Dervîş'in Şiirlerinde Yağmur Temi* adlı yüksek lisans çalışmaları ile 2016 yılında Ali EMİNOĞLU'nun, *Modern Arap Şiirinde Mahmûd Dervîş ve Şiir Anlayışı* adlı ve 2017 yılında da Eyüp AKŞİT'in, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller* adlı doktora çalışmaları faydalanılan akademik çalışmalardır.

Mahmûd Dervîş ve şiirleri ile ilgili bu yüksek lisans ve doktora çalışmaları incelendiğinde, yer yer bu çalışmalarda, Arapça bazı kelime, yer ve özel isimlerin yanlış okumalarına rastlanmaktadır; dolayısıyla bu yanlış okumadan kaynaklanan yanlış Türkçe çevirileriyle karşılaşılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAĞDAŞ FİLİSTİN EDEBİYATI

Akdeniz'in güneydoğu ucunda, Asya ile Afrika arasında köprü konumunda bulunan tarihî bölge adını, milattan önce XII. yüzyılda kavimler göçü sırasında buraya gelen "Filistler"den almıştır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimler buraya gelip yerleşmiş, bu topraklar daha güçlü kavimlerin istilasına uğramıştır. 1918'den itibaren Osmanlı hakimiyeti Filistin'de son bulmuş ve Filistin 1947'ye kadar İngiliz mandası olmuştur. 1947'de Filistin, İsrâîller ve Araplar arasında taksim edilmiştir. 1948'de de Filistin'de İsrâîl devleti kurulmuştur. Arap Birliği, İsrâîl'e hemen savaş açmış ve yenilmiş; 1967'de Arap Birliği ikinci kez savaşmış, bunda da hezimete uğramıştır.¹ İşte Çağdaş Filistin Edebiyatı bu tarihi süreç ve şartlarda ortaya çıkan bir edebiyattır.

1.1. ÇAĞDAŞ FİLİSTİN EDEBİYATININ GELİŞİM SÜRECİ VE UNSURLARI

Filistin'deki edebi yaşamda, Arap dünyasında paylaşılan genel özellikler hâkimdir. Modernleşme sürecinde Arap edebiyatının geçirdiği edebi evreleri Filistin edebiyatı da geçirmiştir. Filistin edebiyatı, Arap edebiyatından ve diğer milletlerin edebiyatlarından oldukça etkilenmiştir. Bu edebiyatın yükselişi, siyasi sebepler ve tarihsel arka plandaki iç karışıklıklar sebebiyle diğer Arap ülkelerine göre geç başlamış; ancak Filistin edebiyatı kısa bir sürede güçlenerek olgunlaşma sürecini tamamlamıştır.²

¹ M. Lutfullah Karaman, "Filistin", *DİA İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 1996) 13: 89-97.

² Tuba Nur Şehirli, *Ana Hatları İle Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Derviş: Hayatı, Eserleri ve Şiirindeki Temel Kavramlar* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 14.

Filistin edebiyatında; Klasik Arap edebiyatında var olan estetik, muhteva, şekil ve üslup bulunmaktadır. Filistin edebiyatının gelişme sürecinde edebiyatçılar yabancı okul, kütüphane ve matbaa gibi unsurların etkisiyle erken vakitte modern edebiyata yönelmişlerdir:

1.1.1. Okullar ve Kütüphaneler

1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanından önce Osmanlı egemenliğindeki Filistin'de köylerdeki eğitim, devlet okullarında Müslüman şeyhler ve Hristiyan ruhbanlar tarafından verilmekteydi. Dersler, eski usullere göre yapılmaktaydı. Öğrenciler, okuma-yazma eğitimi almakta; matematik dersini okumakta; ayrıca Kur'an ve İncil gibi kutsal kitaplarla ilgili öğrenim de görmekteydiler. 1908 Anayasasının ilan edilmesinden sonra Filistin'de ilkokul ve liseler hızlı bir şekilde açılıp yaygınlaşmıştır. Filistin'de yabancı okullar da açılmıştır. Bu dönemde Filistin'de okul açan yabancı devletler Amerika, Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya'dır. Bu okullarda dini dersler okutulmakta ve Batı tarzında eğitim ve öğretim yapılmaktaydı. Filistinli öğrenciler diğer Arap öğrenciler gibi ilim tahsil etmek, yükseköğrenim görmek için ya İstanbul, Beyrut, Trablus, Şam, Kâhire ve Bağdat gibi büyük şehirlere, üniversite olarak da Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'ne; ya da Avrupa şehirlerine, özellikle Fransa'ya gitmekteydiler.³

Filistin İngiliz mandası olduğunda, Arap okullarını İngilizler ve Yahûdî okullarını da Yahûdîler yönetmişlerdir. Manda yönetiminde eğitim, ilkokul ve lise seviyesinde kalmıştır. Yüksek eğitim olanakları yok denecek kadar az olmuştur.⁴

1947-1948'de, İsrâîl işgalinin meydana gelmesinden hemen önce Filistin'de on iki Arap lisesi, Kudüs'te yükseköğrenim için iki enstitü bulunmaktaydı. Bu dönemde, Arap ve Yahûdî öğrencilerin öğrenim gördüğü hukuk fakültesi de

³ Kâmil es-Sevâfirî, *el-Edebu'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır fî Filistîn, min Sene 1860-1960* (Kâhire: Dâru'l Me'ârif, 1975), 20-22.

⁴ es-Sevâfirî, *el-Edebu'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır fî Filistîn*, 67.

kurulmuştur. Filistinli öğrenciler, el-Ezher Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde ve diğer Arap ülkeleri Suriye, Lübnan ve Irak'taki üniversitelerde öğrenime gitmeye devam etmişlerdir. Yükseköğrenim için Amerika ve Avrupa'daki üniversitelere de başvurmuşlardır. Bu öğrenciler Filistin'e düşünce ve bilgi açısından donanımlı bir şekilde geri dönerek, ülkelerindeki edebi rönesansa katkı sağlamışlardır.⁵

XIX. yüzyılda Filistin'deki el-Mescidu'l-Aksa ve Cezzar kütüphaneleri ile üniversite ve diğer kütüphanelerin edebiyattaki rolü etkin olmuştur.⁶

1.1.2. Matbaalar, Edebî Gazete ve Dergiler

1908 yılında Hayfa'da millî bir matbaa ve 1910 yılında Necîb Nassâr'ın (ö. 1948) sahibi olduğu *Cerîdetu'l-Kermel* matbaası açılmıştır. 1948 yılından itibaren Kudüs'te matbaacılık faaliyetleri artmış, yabancılar dinî öğretilerini yaymak için birçok matbaa kurmuşlardır.⁷

Filistin bölgesi, Arap dergisi ile gazeteciliğinin oldukça geç başladığı ve daha çok XX. yüzyılda gerçekleştiği bir yerdir. Günlük gazeteler, edebî dergiler, ilmî kitaplar ve tercüme eserler etkinlikleri Filistin'e, Mısır, Suriye ve Lübnan gibi Arap ülkelerinden geçmiştir. Filistin'in Kudüs, Hayfa, Nablus ve Gazze gibi kentlerindeki modern fikir hareketleri arasında bağlar kurulmuştur. Bu ülkelerdeki edebi gelişmeler, gazete ve dergiler sayesinde Filistin edebiyatında akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁸

1934 yılında, *en-Nefâ* gazetesi İbrâhîm eş-Şantî (ö. 1979) tarafından Yafa'da çıkarılmıştır. Filistin edebiyatının önde gelen şairlerinin şiirleri gazetede

⁵ es-Sevâfirî, *el-Edebu'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır fî Filistîn*, 32.

⁶ Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 14.

⁷ Yakup Civelek, *Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Arapça Süreli Yayınlar ve Gazeteler* (Van: 2001), 167.

⁸ Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 14.

yayımlanmıştır. Bu isimler arsında Hayrettin ez-Ziriklî (ö. 1976), Sâmi es-Sîrâc (ö. 1948) ve İbrâhîm Tûkân (ö. 1941) gibi yazarlar yer alır.⁹

1908 yılında Halîl Beydes 'ın (ö. 1949) Hayfa'da yayımladığı “en-Nefâisu'l-‘Asrıyye”, Filistin’de yayımlanan ilk edebi dergidir. Bu dergide Filistin’in en ünlü yazar ve şairlerin eserleri yayınlanmıştır. 1909’da Hannâ ‘Abdullah el-‘İsa (ö. 1909) da Kudüs’te “*Mecellelu'l-Esmâi*”yi çıkarmıştır. Bu dergide, İsa‘âf en-Neşâşîbî (ö. 1948), Halîl es-Sekâkînî (ö. 1953) yazarlık yapmıştır. Dergi, edebiyat ve toplum dergisi olup haftalık yayımlanmıştır. 1935’te Yafa’da, Mahmûd Seyfuddîn el-İrânî (ö. 1974), ‘Ârif el-‘Azûnî (ö. 1961) ve Zühdi es-Sekâ tarafından *el-Fecr* dergisi yayımlanmıştır. Bu dergi, Filistin’de yayımlanan en kaliteli dergilerden biridir. Dergi kültüre, edebiyata ve tercümelere büyük önem vermiştir. 1940 yılında Kudüs’te, *el-Muntedâ* adlı dergi aylık olarak yayımlanırken, 1946 yılından itibaren haftalık olarak yayın hayatına devam etmiştir.¹⁰ Bu şekilde, Filistin’de kültürel faaliyetlerin yaygınlaşmasını sağlayan, halkı uyandıran, dil ve düşüncelerini yönlendirmede etkili olan birçok gazete ve dergi yayımlanmıştır. Bu gazete ve dergilerde siyasi olayların yanında, edebi ve fikri sorunlara da ışık tutan pek çok konu ele alınmıştır. Ülke problemlerinden ilham alan şairlerin şiirleriyle gazete ve dergi sayfaları daha çekici hale gelmiştir. Filistin yüzölçümü küçük, nüfusu az olmakla beraber gazete, dergi ve kitapların okunma oranı diğer ülkelere oranla daha yüksek bir ülkedir. Böylece, Filistin’de fasih Arapçalarıyla bu gazete ve dergiler edebi rönesansa öncülük etmişlerdir.¹¹

1.1.3. Kültürel Cemiyetler ve Edebi Dernekler

Filistin’de birçok kültürel cemiyet ve edebi dernekler vardır. Filistin’in bütün şehirlerinde şubesi olan “*Cem‘iyyetu’ş-Şubbâni’l-Muslimîn*”, “*eş-Şubbânu’l-*

⁹ es-Sevâfirî, *el-Edebu’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âsir fî Filistîn*, 70.

¹⁰ Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 18.

¹¹ es-Sevâfirî, *el-Edebu’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âsir fî Filistînî*, 71.

Mesîhiyyûn” ve “*en-Nâdi’r-Riyâzi*” gibi edebi dernekler bunlar arasındadır. Bu dernekler, Arap edebiyatının önde gelen isimlerini Filistin’e davet etmiş, edebi toplantılar yapıp konferanslar düzenlemiştir. Birçok anma toplantısı düzenleyip şair ve yazarlara şeref madalyası takdim etmişlerdir. Bu vesileyle Ma’ruf er-Rusâfi (ö. 1945), Halîl Mutrân (ö. 1949), Bişâre el-Hûrî (ö. 1968), Corci Zeydân (ö. 1914), Emîn er-Reyhânî (ö. 1940) gibi Arap edebiyatının yenilikçi yazarları ve şairleri halkla buluşmuş; bu da edebiyatın halk arasında gelişip yaygınlaşmasına, yeni fikirlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.¹²

1.2. ÇAĞDAŞ FİLİSTİN EDEBİYATINDA EDEBİ TÜRLER

Çağdaş Filistin edebiyatının oluşmasında Filistin sorununun çok büyük tesiri olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere’nin dünya savaşını kazanmasıyla Filistin açısından yeni bir dönem başlamıştır. Savaş sona erdiğinde Filistin, İngilizler tarafından işgal edilmiş ve Siyonizm projesi uygulamaya konmuştur. Böylece uluslararası Filistin sorunu ortaya çıkmıştır.¹³

1948 yılında meydana gelen bu olaylar Filistin edebiyatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu yılda, İngilizler’in yardımıyla Filistin’de bir İsrâil Devleti kurulmuştur. Arkasından Arap-İsrâil savaşı olmuş, bu savaş Filistinlilerin aleyhine sonuçlanmıştır. Pek çok Filistinli ya bu savaşlarda hayatını kaybetmiş ya da vatanından uzaklara sürgün edilmiştir. Mecburi göçe maruz kalan milyonlarca Filistinli bahçelerinde portakal ve zeytin ağaçlarını, pek çok hatıralarla dolu evlerini üzüntüyle geride bırakmış, sevdikleri insanlarla yolları ayrılmıştır. Bütün bu olanlar, Filistin halkının en büyük trajedilerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Bu, yalnızca

¹² Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 20.

¹³ İsmail Ediz, “I. Dünya Savaşı Sonrasında Filistin’de Toplum ve Siyaset 1919-1922”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2/2 (2015): 141-176.

Filistinlilerin değil, aynı zamanda tüm Arap ülkelerinin, dahası İslam ülkelerinin trajedisi olmuştur. Yaşanılan felaket, “*Nekbe*” diye anılmaktadır.¹⁴

İşgal edilmiş bir vatanda yaşamını sürdürmek yahut sürgüne gönderilerek bir başka toprakları vatan edinmek ya da sürekli yabancı olarak yaşamak Filistinli edebiyatçılar için, dağınıklığa, birbirlerinden ve edebi ortamdan geç haberdar olmalarına sebep olmuştur. Bu da, Filistin’de öykü, hikâyecilik, roman, tiyatro ve şiir edebiyat türlerinin Mısır, Suriye ve Lübnan gibi diğer Arap ülkelerine göre daha yavaş ilerlemesine yol açmıştır. Bununla beraber bu felaketin oluşturduğu duygu yoğunluğu, Filistinli edebiyatçıların Arap edebiyatında, özellikle roman ve şiir sahasında başarılı çalışmalar ortaya koymalarını ve en başarılı isimler arasında yer almalarını sağlamıştır. Şüphesiz Filistinli edebiyatçıların vatan sevgisi, direniş, diriliş, umut, inanç mesajları veren, edebi açıdan da zengin eserler verdikleri görülür. Öyle ki Filistinli şairler, şiirlerinde mültecilerin çadırlarını, maddi, manevi sıkıntılarını, acılarını en tesirli şekilde tasvir edebilmiş ve yaşanan felaketi topluma oldukça etkili aktarabilmişlerdir. *Nekbe*’nin meşhur şairlerinden Hârûn Hâşim Reşîd’in şu dizesi buna güzel bir örnektir:¹⁵

أَجِي وَالْحَيْمَةُ السُّودَاءُ قَدْ أَمْسَتْ لَنَا قَبْرًا

Kardeşim, kara çadırlar artık bize mezar oldu.

Bu türde yazan Filistinli yazarların başlıcaları Mahmûd Seyfuddîn el-Îrânî (ö. 1974), ‘Îsâ en-Nâ’ûrî (ö. 1985) ve Semîre ‘Azzâm (ö. 1967)’dir.¹⁶

Filistin edebiyatı hem Irak, Lübnan, Ürdün ve Suriye’ye göç eden Filistinliler tarafından hem de Avrupa ve Amerikaya göç eden Filistinlilerce de icra edilmeye çalışılmıştır. Semîre ‘Azzâm (ö. 1967), Ğassân Kenefânî (ö. 1972) gibi isimler

¹⁴ Ğassân Kenefânî, *el-Edebu'l-Filistiniyyu'l-Mukâvim Tahte'l-İhtilâl 1948-1968* (Beyrût: Muessesetu'd-Dirâsâtu'l-Filistiniyye, 1968), 55.

¹⁵ Ceyna Kılınç Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî'nin “Len Emute Sudan” Adlı Romanının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2016), 10-13.

¹⁶ Sabrî Hafez, *Modern Arap Kısa Öyküsü-I*, çev. Azmi Yüksel, *Nüsha*, 9 (Bahar 2003): 93-94.

Lübnan’da, Cebrâ İbrâhîm Cebrâ (ö. 1994) Irak’ta, Fedvâ Tûkân (ö. 2003) gibi kimi isimler ise Ürdün’de edebi eserlerini vermişlerdir.¹⁷

Bu şekilde, Çağdaş Filistin Edebiyatı, hâlâ Filistin topraklarında yaşayan edebiyatçılar ile Filistin’den sürgün olarak yaşayan diaspora edebiyatçıların edebiyatı olmuştur.¹⁸

1948 yılında bir arada bulunan köklü kültür parçalanmış ve yirmi yıldan beridir hakiki manada İsrâîl’de edebi ürünler veren Arap yazarlar ve sürgündeki yazarlar arasında doğrudan bir bağlantının olmadığı görülmüştür. Bunun neticesinde İsrâîl’de yaşayan genç Araplar, İbranice öğrenmeye başlamış, kendilerine ait olmayan kültürden etkilenmişlerdir. Bu gibi kültürel farklılıklar muhtemelen onların edebiyatlarını etkileyen farklı perspektifler ortaya koymuştur.¹⁹

Çağdaş Filistin Edebiyatı’nda edebî türler olarak, *nazım* türünde “şiiir” ve *nesir* türünde de “hikâye”, “roman” ve “tiyatro” önde gelmektedir.

1.2.1. Filistin Edebiyatında Şiiir

Şiiir Arapların hiç şiiüphesiz ki tarihleri boyunca onlara eşlik etmiş olan en köklü türüdür. Anonim eserler bir tarafa bırakılırsa Arap edebiyatının bugün elde bulunan en eski eserleri, miladi V. yüzyıla kadar giden şiiirlerdir.²⁰

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasî ve iktisadî sebeplerle Lübnan, Suriye ve Filistin’den Kuzey ve Güney Amerika ülkelerine göç eden Araplar’ın oluşturduğu mehcer edebiyatında birçok şiiir ve edebiyat topluluğu oluşmuştur. Bunların en meşhuru “*er-Râbitatu’l-Kalemiyye*” ile “*el-‘Usbetu’l-Endelusiyye*”dir.

¹⁷ Ami Elad, *Modern Palestinian Literature and Culture* (London: Frank Cass,1999), 9’den naklen Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 13.

¹⁸ Salma Khadra Jayyusi, *Anthology of Modern Palestinian Literature* (London: Columbia University Press, 1995), 4’den naken Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 13.

¹⁹ Aida Omarova, *Çassân Kenefânî (ö. 1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 9-10.

²⁰ Nihad M. Çetin, “Arap”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (1991), 276-309. (No: 3).

Bunlardan “*el-‘Usbetu’l-Endelusiyye*” daha kalıcı olmuş, bu topluluktaki şairler milli meseleleri, vatan ve özlem konusunu, Filistin sorununu konu olarak işlemişlerdir.²¹

Filistinli Arapların zaferlerinde ve yenilgilerinde, direnişlerinde ve umutsuzluklarında şiire yönelmesi, şiirden istifade etmeleri Arap kimliklerinin bir neticesidir. Bir bakıma onlar atalarının izinden gitmişlerdir.²²

1850-1907 yılları arası Filistin şiirinin ilk evresi olarak incelenmiştir. İlk evrede edebî simalar yer almaktadır. Şairlerin büyük bir çoğunluğu Klasik Arap şiiri türü olan methiye, naat ve gazel şeklinde şiirler yazarken; zaman geçtikçe modernleşmenin de etkisiyle toplumun hislerine tercüman olmuşlar ve onların kederlerini, sevinçlerini dile getiren şiirler yazmaya başlamışlardır. Bu dönem Filistin şiirinde geleneksel Arap şiirinde kullanılan aruz vezni kullanılmış; şiirde belagate önem verilerek seci (iç kafiye), cinas, teşbih gibi söz sanatlarına yer verilmiştir. Bu şekilde Klasik Arap şiiri üslubu çok fazla değişikliklere uğratılmadan; Filistin şiirinde de sürdürülmüştür.²³

1908-1918’li yıllar arasını kapsayan dönem Filistin şiirinin ikinci evresidir. Bu ikinci evrede şiirin konusu mersiye ağırlıklı olup bu dönemde peş peşe meydana gelen savaşlar ve diğer siyasi ve sosyal olaylar işlenmiştir. Bu dönemde şairler tamamen klasik Arap şiiri formatında aruz veznine ve kafiyeye bağlı kalmışlardır. Bu dönem şairleri şiirlerinde şekil açısından bir değişikliğe gitmezken içerik bakımından kapsamalarını genişletmiş; anayasa, feminizm, Arap milliyetçiliği gibi daha önce alışık olunmayan konular üzerine yazmışlardır. Vadî’ al-Bustânî (ö. 1951) İngiliz sömürgesine ve siyonist yerleşime karşı pek çok şiir yazmış dönemin önemli isimlerinden birisidir.²⁴

²¹ İsmail Durmuş, “Şiir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2010), 29: 153. No: 39.

²² Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 27.

²³ Abdurrahmân Yâğî, *el-Edebu’l-Filistîni’l-Hadîs* (Kâhire: Dâru’l-Kâtibi’l-‘Arabî, 1969), 19.

²⁴ Nurullah Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş, Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2013), 5.

1926-1947 yıllarını kapsayan üçüncü dönemde II. Dünya Savaşı yıllarında direniş şiirlerinin zirve yaptığı görülür. Bu dönemde Filistin’de şairler geleneksel tarzda yazmaya devam etmişlerdir. Bundaki amacın direniş ortamının verdiği aciliyet duygusu ve halkı bir an önce uyarma hevesi olduğu söylenebilir. Ayrıca bu dönem sonlarına doğru şiirde realist akımın örnekleri görülmeye başlanmıştır.²⁵

Başını İskender el-Hûrî ile İbrâhîm ed-Debbâğ’ın çektiği üçüncü dönemde şiir öğretisi ağırlıklı olarak tahlil ve tenkide dayalıdır. Geçiş dönemi olması bakımından ‘*Merhaletu’l-İntikâl*’ da denen bu dönem şiiri, şekil olarak yine klasik Arap şiiri formatında olmakla birlikte konu olarak yavaş yavaş milli değerler ve toplumsal olayları ele almaya başlamıştır. Fakat yine de bu dönemde gazel ve mersiye gibi klasik Arap şiir formlarına rastlamak mümkündür.²⁶

Mahmûd Dervîş, işgal dönemindeki Filistin şiirini şöyle nitелеmektedir: *“Şiirimiz zengin vatan topraklarımızın her bir zerresine, kayalarına, tepelerine, enkazlarına kenetlenmiştir. Omuzlarında onca yük taşımalarına ve ellerindeki bağlara rağmen insanımızın başı hep diktir. İnsanımız zulme, şahsi ve milli izzeti yok etme çabalarına direnmiştir ve hala direnmeye devam etmektedir. Peygamberin şu sözünde olduğu gibi: ‘Allahım senden yükün hafifini değil, onu taşıyacak güçlü bir sırt taleb ediyorum.’”*²⁷

Bu dönemin önde gelen isimlerinden birisi İbrahim Tûkân (ö. 1941) ’dir. Şair Beyrut Amerikan Üniversitesi’nde eğitim gördüğü sırada burada başka edebiyatçılarla tanışmış, içinde bulunduğu kültürel ortam onun fikir dünyasını geliştirmiştir. İbrahim Tûkân’ın politik dizelerini iğneliyici bir üslupla yazdığı görülür ve bu Arap şairleri arasında nadiren rastlanan bir durumdur. Milliyetçi bir şair olması ve şiirleriyle Filistin halkını cesaretlendirmesi onun öne çıkan özelliklerindedir. İbrahim Tûkân kardeşi Fadvâ Tûkân’ı (ö. 2003) edebiyata yönelmesi konusunda cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir. Fadvâ Tûkân pek çok değerli eserler vermiş ve pek çok ödüllere layık görülmüş, modern Filistin

²⁵ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 28.

²⁶ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 6.

²⁷ Hâşim Yâğî, *Hareketu’n-Nakdi’l-Edebi’l-Hadîs fi Filistîn*, (Kâhire: 1973), 204.

edebiyatının önemli kadın şairlerinden biri olmuştur. Onun önemli eserleri arasında 1952 yılında yayımladığı ilk şiir koleksiyonu olan “*Vahdî Me‘al Eyyâm*”ı 1967 yılında yayınladığı “*Emâme'l-Bâbi'l-Muğlak*” adlı divanı takib eder. Ayrıca Fadva Tukân'ın “*Rihletun Cebeliyyetun Rihletun Sa‘betun*” ve “*er-Rihletu'l-As‘ab*” gibi önemli otobiyografik eserleri de vardır. Yazar aynı zamanda kadın hakları konusunda da şiirler yazmıştır. Şair, vatanın içerisinde bulunduğu durumu gerçekçi bir dille ifade ettiği “*Len Ebki*” isimli şiirinde aktarmıştır.²⁸

1948-1960 yıllarını arasında yer alan şiirdeki dördüncü dönem Filistin direnişinin kırılışı ve siyonist devletin kuruluş yıllarını kapsar. Bu dönem şairleri, işgalin etkisiyle şiirlerinde daha çok kaybedilen topraklarını, vatan özlemlerini, umutsuzluklarını, savaşları ve göçleri anlatmışlar; ağırlıklı olarak mersiye türünde ürünler vermişlerdir. Tâbir, tasvir ve şekilde daha basit ve deneyseldir. Bu dönemin ikinci periyodunda şairler milli şuurda yeniden dirilmeyi hedeflemiş ve bu gayretleri Arap dünyasında bir ses bulmuştur. Bir bakıma Tûkân ve Ebû Selmâ'nın (ö. 1980) dönemine kulak vermişlerdir.²⁹

1948'den sonra işgal edilmiş Filistin topraklarında yetişen şairler, entelektüel anlamda bir liderden uzakta kalmışlardır. Böyle bir ortamda doğal olarak direniş şairleri olarak yetişmişlerdir. İşte bu zorluklar 1960 sonrasında günümüze Dervîş, Semîh el-Kâsım (ö. 2014) ve Tevfik Zeyyâd (ö. 1994) gibi önemli şairlerin yetişmesini sağlamıştır.³⁰

1948 senesinden sonra ise şair ve yazarlar kendilerini -istemeden de olsa- politik bir ortamın içinde buldular. Sahip oldukları Filistin topraklarını kaybetmenin ilk şokunu atlatan edebiyatçılar, 1950'li yıllara doğru daha çok politik ağırlıklı şiirleriyle ön plana çıktılar. Bunlardan en önemlisi (ö. 1984) Filistinli edebiyatçı bir aileden gelen şair, Ebû Selmâ (Abdulkerim al-Karmî) şiirlerinde Filistinlilerin kahramanlıklarını ve direnişlerini anlatır, Filistinli Arapların birlik olmasına vurgu

²⁸ İlknur Emekli, “Modern Filistin Şiirinde Fedva Tukan ve Şiirlerinden Seçmeler”, *Şarkiyat Mecmuası*, (2012): 23-42.

²⁹ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 6.

³⁰ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 31.

yapar, ayrıca politik içerikli şiirler yazardı. Şair, lise yıllarında Selma isimli bir kıza âşık olur ve öğretmeni bunu öğrenince onu “Ebû Selmâ” olarak künyeler. Şair, şiirlerinde politik unsurlara da yer verir ve bu özelliğiyle öne çıkar. Önemli eserleri arasında şiirler “*el-Muşerred*”, “*Min Filistîn Rîşetî*” ve “*es-Sevra*” gibi tiyatro çalışmaları vardır. İsrâîl’de yaşayan Filistinli şairler uzun yıllar boyunca Arap edebiyatçılardan habersiz kalırlar.³¹

1960 yılından günümüze kadar olan dönem, Filistin şiirinde beşinci devre olan son dönemdir. 1960’lara gelindiğinde Filistinli şairler ile Arap edebiyatçıları arasındaki Filistinlileri ayıran demirden duvar birbirlerinin edebi güçlerini fark etmeleriyle ilk kez aşılmış oldu. Bu gelişmenin akabinde ise Tefkîk Ziyîyâd, Mahmûd Dervîş ve Semîh el-Kâsım gibi şairler halklarının trajedisini anlattıkları şiirlerindeki etkili sözcük silahlarıyla Arap okurların karşısına çıkıp tanınmaya başladılar. Böylece öncü şairler arasındaki yerlerini aldılar. Bunlardan Mahmûd Dervîş (ö. 2008) 1970’li yıllarda İsrâîl’den ayrılarak modern dönemin öncü Arap şairleri arasında yerini aldı.³²

1960 yılından sonra yazmaya başlayan Filistinli şairler, biçimsel anlamda pek çok farklı türler oluşturmuşlar, şiire zenginlik ve anlam kazandırmışlardır. Bu dönem şiirleri Tefkîk Ziyîyâd’ın etkili lirizmi, Velîd el-Halîs’in (ö. 1974) karmaşık tasvirleri, selmâ el-Jayyûsî’nin romantik tabirleriyle çeşitlenmiştir. 1950, 1960 ve 1970 yıllarındaki başarılarla birlikte Filistin şiiri aslında düzensiz evrelerden geçmiştir. 1980’lere gelindiğinde Filistin’de şiir, nicelik ve nitelik bakımından daha önce hiç görülmeyen zirveye ulaşmıştır. Şiirlerindeki estetik ve semantik değerleri ön plana çıkarmak bu dönem şairlerinin önemli iki özelliğidir. Bunda kuşkusuz önceki yıllarda ortaya çıkan ve işgal altında büyük emek gösteren şairlerin sonsuz çabalarının da etkisi vardır.³³

³¹ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 32-33.

³² Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 6-7; Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 33.

³³ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 35.

Filistinli şairler kasidelerini çeşitli kalıplarda yazmışlardır. Bunlardan bazıları klasik kaside düzenini takip etmiş, bir kısmı vezni muhafaza ederek kafiye sisteminde değişikliklere gitmiş. Bu iki gruptaki şairler tavil, basit, kâmil, vafir, hafif, remel ve recez gibi bahir çeşitlerini kullanmışlardır. Üçüncü grup ise sayıları az da olsa serbest şiir türünde ilerlemişlerdir.³⁴

Filistinli şairler eserlerinde daha çok klasik Arap şiiri tarzında, tek kafiye sistemini ve aruz veznini benimsemişlerdir. Belki de bunun en büyük nedeni bu şiirlerin kolay ezberlenebilmesi özelliğiyle, gruplar ve topluluklar arasında marş olarak da kolaylıkla söylenebilmesi olmuştur. Filistinli şairlere göre şiirin ilk görevi, insanları bir araya getirmek ve onları tek yürek olmaları hususunda cesaretlendirmek olmalıdır.³⁵

Son dönem şairlerinde, şiir sanatı bu dönemde meydana gelen olaylardan önemli derecede etkilenmiştir. Şairler ilk defa alışılmışın dışına çıkmaya cüret etmişler, klasik şiir metodunun dışında serbest ölçüyle şiir yazmayı denemişlerdir. *“Arap şiir tarihinde ilk defa geleneksel ve şiirin kutsal kabul edilen formlarına karşı meydan okuma büyük bir mesele haline geldi. Yalnızca teorik tartışmalara değil aynı zamanda duygusal esaslı bakış açıları da ortaya çıktı. Filistin trajedisinden önce - 1947- dahi serbest şiir Iraklı Bedr Şâkir es-Sayyâb ve Nâzik el-Melâike tarafından estetik bir tecrübe elde etme amacıyla denenmişti.”*³⁶

1.2.2. Filistin Edebiyatında Hikâye ve Roman

İsrâil’in Filistinli yazarları, evlerine baskın yaparak tutuklama, çalışmalarını durdurma gibi tüm siyasi baskı ve tutumlarına rağmen özellikle roman alanında pek çok eser Arapçadan İbraniceye tercüme edilmiştir. Bu sebeple edebi alanda gerçek

³⁴ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 36.

³⁵ Emekli, *“Modern Filistin Şiirinde Fedva Tukan ve Şiirlerinden Seçmeler”*, 23-42.

³⁶ Salma Khadra Jayyusi, *Anthology of Modern Palestinian Literature*, 17’den naklen Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 36.

bir boykota tabi tutulduklarını söyleyemeyiz. Aksine belki de edebi olarak kültürler arası etkileşim gerçekleştiği dahi ifade edilebilir.³⁷

Öte yandan sürgündeki edebiyatçılar 1950'ler den sonra gerçek Arapça metinlerle karşı karşıya kaldıklarından Arap edebiyat tarihinin en zengin dönemine rastgelmişler, edebiyat tarihinde önem ihtiva eden eserlerle birebir yüzleşme fırsatı yakalamış ve daha bunlardan daha çok istifade etmişlerdir. Böylelikle çağdaşları arasında sivrilerek kendi literal gücünün farkına varmışlardır.³⁸

Arap-İsrâil Savaşı (*6 Gün Savaşları*), 1967 yılında İsrâil ile Arap devletlerinden Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak, Cezayir, Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında meydana gelmiştir. Amerika'nın destek vermesiyle İsrâil, Batı Şeria, Gazze, Sina, Golan tepelerini işgal etmiştir. Bu savaşın sonunda Arap halkları ve askeri güçleri ciddi zarar görmüşlerdir. İsrâil, Filistin'deki işgal sahasını genişletmiş ve halkı yaşadıkları topraklardan uzaklaşmaya mecbur bırakmıştır. Filistin halkı önce Ürdün'e ardından Lübnan'a sürgün edilmiştir. Bu da "*Nekbe*" diye hatırlanmaktadır.³⁹

1948 Nekbe'si ve 1967 Nekse'si sonucunda Filistin halkı 1987'de silahsız devrim adını verdikleri "*İntifada*" ile karşı koymaya çalışmışlardır. Filistinlilerin özgürlük mücadeleleri bu tarihten günümüze kadar devam etmektedir. Çoğu edebiyatçıya göre bilhassa intifadanın kendisi kitleleri güçlendiren, dünyaya Filistin'de, Gazze'de ve Batı Şeria'da neler olduğunu haber veren şiirsel bir hareket olmuştur.⁴⁰

Filistinli edebiyatçıların hedefinde her zaman Filistin'e dönme umudu vardır. Felaket senelerinden günümüze kadar bu umudu diri tutarak kuşaktan kuşağa da aktarırlar. Bu sebeple günümüzde değişen zaman ve koşullar içerisinde dahi Filistinli edebiyatçıların işledikleri konular, bu dönemde de etkileri devam ettirmekte; edebiyatçılar toplumu derinden sarsan işgali, vatan hasretini, vatana dönme

³⁷ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 13-14.

³⁸ Omarova, *Çassân Kenefânî (ö. 1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*, 10.

³⁹ Kenefânî, *el-Edebu'l-Filistîniyyu'l-Mukâvim Tahte'l-İhtilâl 1948-1968*, 55.

⁴⁰ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 14.

umudunu, felaket yıllarını, acıları ve yoksullukları konu olarak ele almaktadırlar. Zaten onların seçkin edebiyatçılar arasına girmelerindeki en önemli faktör de felaketin kendisidir, aksi takdirde dünya onların bu yeteneklerinden haberdar olmayacaktı.⁴¹

Arap edebiyatında, kıssa, sîra, hadîs, hurâfe, ustûra, haber, nadire ve makame gibi daha önce hiç kimsede görülmediği kadar çok türde sözlü edebiyata hizmet eden anlatı çeşidi bulunmaktadır. Bununla birlikte, “*bir kahraman etrafında gelişen olayların anlatım ve aktarımına*” dayanan hikâye ve roman türü Arap köklerinden çıkmamış, doğrudan doğruya Avrupa edebiyatı tesiri altında oluşmuştur. Batı’dan yapılmış bu edebiyat türüne ait tercümeleler “*rivâye* (رواية)”, kelimesiyle karşılanmıştır. Roman yazarı için “*râvî* (راوي)”, ya da “*kâtibü’r-rivâye* (كاتب الرواية)” deyimleri kullanılmıştır.⁴²

Filistin’de roman ve kısa hikâye sanatının kurucusu olarak zikredilen en önemli isim Hristiyan edip ve eğitimci Halîl Beydes (ö. 1949) olmuştur. Beydes, Nahda Döneminde edebi anlamda önemli çalışmalar yapmıştır. Tolstoy ve Puşkin’in eserlerini Arapçaya tercüme etmiş, “*Nefâisu’l-‘Asriyye*” (ö. 1914) adında bir dergi yayımlamıştır. Bu dergide Filistinli şairler ve yazarlar; edebiyat, şiir, kültür, ahlak, tarih ve eleştiri alanında yazmışlardır. Halîl Beydes modern Filistin edebiyatının gelişimine büyük katkı sağlamış, dil, edebiyat, tarih, kısa hikâye ve roman alanında eserler yayımlayarak kültürel, edebi ve fikri manada değerli bir miras bırakmıştır.⁴³

Filistin’de çağdaş edebiyatın oluşumunda özellikle Rus edebiyatından yapılan çevirilerin de önemli bir rolü vardır. Çeviri hareketine öncülük yapmış olan Halîl Beydes’in “*Mesârihu’l-Ezhân*” (Kâhire-1924) adlı eseri ilk hikâye örneklerinden biri olarak kabul edilir.⁴⁴

⁴¹ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 14-15.

⁴² Rahmi Er, “Roman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları: 2008), 38: 166.

⁴³ Mahmut Kelpetin, “Halîl Beydes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi: 2016), EK-1: 519-520.

⁴⁴ Hüseyin Yazıcı, “Hikaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1998), 17: 479-485.

Beydes'e göre roman ve kısa hikâye, halka ve onların kalplerine ulaşmada en etkili ve kolay yol, kültürlerini, manevi ve ahlaki değerlerini etkilemede önemli bir araçtır. Hikâye yazarı, yalnızca toplumun üst kademesi için değil toplumun tamamı için ürün vermelidir. Bu sebepten sıradan insanları, onların problemlerini, hayatlarını da eserine katmalıdır. Gerçek hikâye yazarı, sanat için yaşamalı ve sanat için yazmalıdır.⁴⁵

Beydes işe Rusçadan çevirilerle başlamış ama çok geçmeden kendi roman ve öykülerini yazmıştır. İyi tanıdığı ve çevirisini yaptığı Rus edebiyatından oldukça etkilenmiştir. Onun önemli eserleri arasında Puşkin'den “*İbnetu'l- Kaptân*” tercümesi (1898), Tolstoy'un “*Ahvâlu'l-İstibdâd*” (1909) kitabı tercümesi, “*et-Tabîb el-Hâdik*” (1898), “*Mesârihu'l-Ezhân*” (1924) adlı kısa hikâyelerden oluşan kitabı, “*Târîhu Rûsya el- Qadîm*” (1898) gibi pek çok türde eserleri bulunmaktadır.⁴⁶

Filistin'de 1930'ların en önemli öykü yazarı Necâtî Sıdkî (ö. 1979) olmuştur. Necâtî Sıdkî, Kudüs'teki postanede memurdur. 1925-26'da Moskova'ya gitmiş, 1929'da dönmüştür. Moskova Üniversitesi'nden mezundur. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Suriye Komünist Partisi'nde aktif olarak görev almıştır. Savaş sonrası komünizm ile bağlarını koparmıştır. Kendisinden önceki Beydes gibi o da mesleğine bir çevirmen, eleştirmen ve Rus edebiyatı öğrencisi olarak başlamış olup birkaç dili iyi bilmektedir. Geniş kültürü ve edebî teknikler hakkında ayrıntılı bilgisi olmakla birlikte, öyküleri sanatsal tutarlılıktan uzaktır ve öykü yapısı ve tanımlamaları zamanının çok gerisindedir.⁴⁷

1948 sonrasında kısa hikâye, eğitimi, özgüvenli, bilgi ve donanım açısından daha yetenekli yazarların yetişmesi neticesinde istikrarlı bir şekilde ilerleme kaydetti. Filistinli kısa hikâye yazarları eserlerinde çoğunlukla Filistin trajedisini yazmayı tercih ettiler. Bu dönemdeki hikâyeler diğer Arap ülkelerinde özellikle Mısır'daki kısa hikâye tarzından, Necib Mahfuz gibi önemli yazarların çalışmalarından

⁴⁵ Mahmûd Ğanâyim, “el-Medâru es-Sa'b Rihletu'l-Kıssati'l-Filistîniyyeti fî İsrâîl” *Silsiletu Menşurâti'l-Karmil* (1995): 30-31.

⁴⁶ Kâmil es-Sevafîrî, *el-Edebu'l-'Arabî el-Mu'asır fî Filistîn* (Kâhire: 1987), 364.

⁴⁷ Hafez, *Modern Arap Kısa Öyküsü-I*, 89-90.

etkilenmiştir. Yazarlar romandan ziyade kısa hikâye çalışmalarına eğilim göstermiştir. Mahmûd Seyfuddîn el-İranî (ö. 1974), Cebrâ İbrâhîm Cebrâ (ö. 1994), Semîre ‘Azzâm (ö. 1967), Ğassân Kenefânî (ö. 1972) bu dönemin önemli isimleri arasında yer almaktadırlar.⁴⁸

Mahmûd Seyfuddîn el-İranî, Halîl Beydes’ten sonra Filistin edebiyatının ikinci büyük ismi olarak anılmıştır. Pek çok kısa hikâyesiyle ün kazanmıştır. Eserlerinde Filistin halkının sıkıntılarına dikkat çekmiştir.⁴⁹

Cebrâ İbrahim Cebrâ, Ortodoks Hristiyan bir aileden olup, 1952 yılında evlenmeden hemen önce İslâm dînine girmiş; roman, kısa hikâye ve şiir türünde yaklaşık yetmiş eser yayımlamış; şair, yazar, eleştirmen aynı zamanda ressamlık yönüyle de bilinen diaspora döneminde tanınmış Filistin edebiyatının seçkin isimlerinden birisidir. İngilizceden tercüme eserler de yapmış aynı zamanda kendi eserleri de on ikiden fazla dile tercüme edilmiştir. Onun ilk kısa hikâye denemesi “*Arak ve Kısas Uhrâ*” adını verdiği dokuz kısa hikâyeden oluşan kitabıdır. Bu kitaptaki beş hikâye diaspora öncesi Filistin hakkında, üçü 1948 sonrasında iltica ettiği Irak deneyimlerini, son kısım ise İngiltere deneyimlerini anlatır. O eserlerinde yeni ve modern bir üslup kullanmayı tercih etmiştir ki bunda II. Dünya Savaşı’ndan sonra eğitim için gittiği İngiltere deneyiminin etkisi gözlemlenmektedir. Hikâye ve romanlarında toplumun entelektüellerine yer verir. Karakterler genelde yazarlar, siyasiler, sanatçılar, toplumun üst düzey kesimlerinden kimselerdir. Yazar hikâyelerinde çoğulcu anlatım tekniğini kullanır.⁵⁰

1950’lerde yazmaya başladığı kısa hikâyelerinin ardından yazar sergilemek istediği olaylara ve tecrübelerine daha geniş bir şekilde yer vermek adına roman alanında da faaliyet göstermiştir. İlk romanı “*Surâhun Fî Leylin Tavîl*” (1955)’dir; ancak, yazar roman alanındaki başarısını “*es-Sefîne*” (1970), “*el-Bahtu an Velîd Mes’ûd*” (1978), ve ‘Abdullah Munîf’le beraber hazırladığı “*Alemun Bilâ Harâit*”

⁴⁸ Ebû’ş-Şebâb Vâsîf Kemâl, “el-Kıssa ve’r-Rivâye ve’l-Mesrâhiyye fî Filistîn 1900-1948”, *el-Mevsûa’tu’l-Filistîniyye*, I. Baskı (Beyrût: 1990), 4: 132 (Bölüm 2).

⁴⁹ Hafez, *Modern Arap Kısa Öyküsü-I*, 94.

⁵⁰ Fatıma Betül Hoşgör, *Cebra İbrahim Cebra ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri*, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 53, 129-138.

(1982) adlı eserleri ile yakalamıştır. Eserlerinde kişi ve toplum arasındaki ilişkileri, Filistin mücadelesini, kaçış, sürgün, yalnızlık, yabancılaşma konularını ele alır, dili oldukça rahat bir şekilde kullanır, kelimeleri doğru bir şekilde seçer, şiirsel bir zerafet ile bezer ve tasvirlerle geniş yer verir. Yazarın üslubu daima durudur; kolay anlaşılır, modern bir dille ele aldığı için klasik Arap edebiyatının ağıdalı dil özelliğinden kaçınır.⁵¹

Semîre ‘Azzâm, 1950’lerde yıldızı parlayan üçüncü Filistinli edebiyatçıdır. 1948 trajedisinden sonra yurdundan ayrılmaya mecbur bırakılmış; Kıbrıs, Bağdat ve edebiyat âşıklarının şehri olan Beyrut’ta yaşamıştır. Eserlerinde pek çok farklı konuya değinir, insanın tecrübelerini konu alır; Arap toplumunda kadının yerine vurgu yaparken gösterişten, duygusallıktan ve basitlikten uzak, gerçekçi bir üslup kullanır. Filistinlilerin çilelerini çok geniş biçimde ve büyük bir duyarlılıkla ele alan Semîre ‘Azzâm’dır; kendisi neslinin kısa öykü yazarları içerisinde en yetenekli olanıdır. Edebî yaşamının en olgun devresinde, genç yaşta ölmesine rağmen, on beş yıldan daha kısa bir zamanda dört öykü kitabı yayımlamıştır.⁵²

Ğassân Kenefânî 1960’ların başında edebiyat alanında yerini almış isimlerdendir. Filistin özgürlüğünün savunucusu olmuş, her fırsatta ve şartta bunu vurgulamıştır. “*Mevtu Serîri Rakam 12*” (1961) kısa hikâyeye alanında yazdığı ilk kitap on yedi kısa hikâyeden oluşur. İkinci kısa hikâyeler koleksiyonu ise “*Ardu’l-Burtukâli’l-Hazîn*” (1963) Filistinlilerin trajedisini etkili bir şekilde ele alan on kısa hikâyeden oluşur. “*Alemun Leyse Lenâ*” (1965) yazarın üçüncü kitabı olup on beş kısa hikâyeden oluşur. Bu kitapta insanın evrensel yönünü içeren tüm davranışlarını tüm içtenliğiyle okuyucuya aktarır. “*Ani’r-Ricâl Ve’l-Benâdik*” (1968) isimli dördüncü kısa hikâyeler koleksiyonu ise yazarın Filistin tecrübelerinden bir örnek teşkil eder.⁵³

⁵¹ Hoşgör, *Cebra İbrahim Cebra*, 139-195.

⁵² Hafez, *Modern Arap Kısa Öyküsü-I*, 94.

⁵³ Omarova, *Ğassân Kenefânî (ö. 1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*, 71-72, 73-116.

Kenefânî kısa hikâyelerinin dışında sekiz roman yazmıştır. Bunlardan ilk romanı “*Ricâlun Fi’ş-Şems*” (1963), “*Mâ Tebekka Lekum*” (1966) ve “*Aidûn ilâ Hayfâ*” (1969) ona en çok şöhret kazandıran yapıtları arasında yer alır.⁵⁴

1960’lı yıllarda yeni bir kısa hikâye ve roman geleneği oluşturma gereksinimi ortaya çıkmış; akabinde Mahmûd Şukayr, Halîl es-Sevâhrî, Reşâd Abû Şâvir ve Yahyâ Yahlif gibi başarılı yazarlar yetişmiştir. Bu yazarlar 1967 yılındaki Batı Şeria işgaliyle birlikte ya başka ülkelere göç etmiş ya da işgal altındaki Filistin’de yaşamaya devam etmişlerdir. 1960’ların sonuna doğru Emile Habîbî (ö. 1996) Filistin edebiyatının başarılı bir başka ismi olarak ortaya çıkmış, yazdığı “*Sudâsiyyetu’l-’Eyyâm es-Sitte*” (1969) isimli kısa hikâyelerden oluşan kitabı Arap ve İsrâîl arasında karışıklıklara neden olmuştur. Yazar bu eserinde altı gün süren 1967’deki Haziran Savaşları’nı altı hikâye ile konu edinir.⁵⁵

Sonraki dönemlerde yetişen edebiyatçılar arasında İbrâhîm Nasrallah gelecek vaad eden edebiyatçılar arasına yerleşmiştir. Nasrallah hem roman hem şiir alanında çalışmalar yaparak Arap okuyucuları arasında takdir toplamıştır. “*Berârî’l-Hummâ*” 1985’de yayımlanan bu roman hem Arap hem de Amerikalı ve Avrupalı okuyucular tarafından büyük beğeni toplayan modernist romanın öncülerinden sayılır.⁵⁶

Seher Halîfe Batı Şeria’den çıkan önemli kadın yazarlar arasındadır. Öykülerinde kelimelerdeki vurgu, tonlama ve uyumdaki titizliğiyle diğer Arap yazarlar arasında seçkin bir kişiliğe bürünür. Basit, anlaşılır, duru bir üslubu vardır. Yaşadığı yerdeki toplumun karakteristik özelliklerini ve çevreyi oldukça gerçekçi bir dille tasvir eder. Filistin mücadelesi ve kadın meselesi onun üzerinde durduğu konular arasındadır. Yazar, Filistin kadınlarının toplumdaki yerini ve mücadelesini benimsemiş bu manada “*Muzekkerâtu İmra’tin Ğayru Vaki’iyye*” (1986) ismini verdiği feminist üslupta yazdığı romanı yayımlamıştır. Romanlarının çoğu 15 dünya diline tercüme edilmiştir. Eserlerini fusha olarak oldukça duru ve basit bir şekilde

⁵⁴ Omarova, *Ğassân Kenefânî (ö. 1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*, 116-146.

⁵⁵ Salma Khadra Jayyusi, *Anthology of Modern Palestinian Literature*, 33’den naklen Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 24.

⁵⁶ Ayat Abu al-Yaqin, *Seher Halîfe’nin İlk Aşkım Adlı Romanı*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 21.

yazmasıyla birlikte gerektiği yerlerde Filistin lehçesini de usta bir şekilde kullanarak maharetini gösterir.⁵⁷

1.2.3. Filistin Edebiyatında Tiyatro

Hikâye ve roman türünde olduğu gibi tiyatro da Arap edebiyatı kaynaklı olmayıp bu edebiyatın sonradan tanıştığı bir türdür. Bu türün Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün’de Mârûn en-Nakkaş’ın (ö. 1855) önderliğinde ve yine onun çabalarıyla geliştiği bilinmektedir.⁵⁸

Araplarda modern tiyatrodan önce bunun yerini tutan sanat Türkçe adıyla “*Karagöz*” diye söylenen hayal oyunudur ve bu oldukça eski bir tarihe dayanır. Ancak gerçek tiyatro eserleri roman nevinde olduğu gibi önce klasik ve romantik mekteplere mensup Batılı müelliflerin eserlerinin tercümesiyle tanınmış, sonra adapte eserlerle bir tecrübe devri geçirerek yerli piyeslerin telif ve temsiline çalışılmıştır.⁵⁹

Filistin tiyatrosu çok büyük ve önemli kadrolara sahip değildir. Oyuncuların çoğu tecrübesiz gençlerden oluşmakta ve oyunlarda genelde okul sahnelerinde, dernek salonlarında ya da halk kahvelerinde sergilenmektedir. Filistin’de tiyatro telifi adına ilk eserlerin Filistin’de yaşayan Lübnan asıllı Necib Nessar (ö. 1972) tarafından verildiği bilinmesine rağmen Filistin edebiyatında tiyatro hareketinin kurucusu Cemîl el-Bahrî’dir (ö. 1930). Cemîl el-Bahrî, on iki tiyatro eseri yazmıştır. Bunlardan bazıları “*Fi Sebîli’ş-Şeref*” (1922), “*Fi’s-Sicn*”, “*el-Vatanu’l-Mahbûb*” (1923), “*el-Hâin*” (1927)’dir. Nekbe öncesinde Esmâ Tûbî dışında tiyatro ile uğraşan kadın yazar yoktu. O, II. Dünya Savaşı’yla Nekbe dönemi arasında pek çok tiyatro yazmış, Lübnan ve Filistin’de oyunları sergilenmişti. İlk oyunu ise 1925 yılında

⁵⁷ al-Yaqin, *Seher Halife’nin İlk Aşkım Adlı Romanı*, 21-22.

⁵⁸ Pierre Cachia, “Tercüme ve Adaptasyon Dönemi (1850-1914)”, çev. Hasan Taşdelen, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 13/1, (2004): 202 (ss. 195-212).

⁵⁹ Çetin, “Arap”, 3: 307.

sahnelendi. “*Nisaun ve Esrar*”, “*Sabrun ve Ferah*”, ve “*Aslu Şecerati’l-Milâd*” Esmâ Tûbî’ye ait bazı tiyatro eserleridir.⁶⁰

1948 senesinden sonra işgal edilmiş Filistin’de tiyatro, kültürlü insanların ülkeden sürgün edilmesi yahut azınlık durumunda olmaları neticesinde büyük sıkıntılar yaşamıştır. Buna rağmen 1950 yıllarından sonra amatörlerden oluşan tiyatro firkaları kurulmuştur. Fakat bu tiyatrolarda İsrâîl’i yahut Yahûdîleri kötüleyerek propaganda yapma amacıyla sergilenen oyunlar yapmak yasaktı. Bu dönemde; ‘Ali Ahmed Bâkesîr’den (ö. 1969) “*Min Halfi’l-Ma’rake*”, Nedîm Haşfe’den “*La Tedfînu’l-Mevtâ*”, Semîh Yânis’den “*el-Eb ve’l-İbn*” gibi eserler çıkmıştır. Bu eserlerin hepsi konu olarak siyaseti ele almakla beraber, Filistinli mültecilerin sorunlarını, vatan özlemlerini ve umutlarını işlemişlerdir.⁶¹

1960’tan sonra ise İsrâîl’in tüm baskı, zorlama ve istilalarına karşı sürgündeki yazarlardan Ğassan Kenefânî gibi büyük edebiyatçıların eserlerini görmek mümkündür. Nitekim bu yıllar arasında o “*el-Bâb*” (1964), “*el-Kubba’a ve’n-Nebî*” (1967) ve “*Cisr İlâ’l-Ebed*” (1965) isimli üç tiyatro eseri yazmıştır. 1976’da ise Kenefânî’nin, “*Ricâlnun Fi’ş-Şemsi*”, “*el-‘Amâ ve’l-Etraş*” adlı eserleri sahnelenmiştir.⁶²

Abdullatîf ‘Akil (ö. 1993) ise Filistin’de tiyatro kültürüne zenginlik katan yakın dönem şair ve edebiyatçılarından biridir. Ardında; “*el-Miftâh*” (1976), “*Urs*” (1980), “*Teşrifetu beni mâzin*” (1985) ve “*el-Bilâd Talebet Ehlehâ*” (1989) gibi tiyatro eserleri bırakmıştır. ‘Akil, tarih ve mekânı etkili bir şekilde birleştirirken, romantik ve şiirsel bir dil üslubu kullanır. Konu olarak ise tarihi olaylar ve Filistin halkının dramı ele alınmaktadır.⁶³

Genel olarak Filistin edebiyatında tiyatronun da diğer edebi neviler gibi farklı merhalelerden geçmiş olması ile birlikte, şiirin gölgesinde kaldığını söylemek yanlış

⁶⁰ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 41.

⁶¹ Muhammet Bilal Tolan, “Tiyatro Yazarı Olarak Ali Ahmed Bâkesîr ve Arap Tiyatrosu Üzerine Düşünceleri” *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2018/1): 282-283 (ss. 281-309).

⁶² Omarova, *Ğassân Kenefânî (ö. 1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*, 117, 145, 146.

⁶³ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 42-43.

olmaz. Çünkü şiir Araplarda, içlerindeki açığa vurmanın en temel ve etkili yöntemidir. Ayrıca Filistin'in geçirmiş olduğu zorlu merhaleler neticesinde değerlendirecek olursak; tiyatrodaki ihtiyaç duyulan dekor, kişi, mekân ve diğerleri gibi ihtiyaçlar şiir için gerekli değildir. Şiirde ihtiyaç duyulan yalnızca hissiyat ve kelimelerdir ki bu da zorlu süreçlerden geçmiş her Filistinlinin içinde mevcuttur.⁶⁴

⁶⁴ Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*, 43.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMÛD DERVÎŞ'İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

2.1.1. Adı, Doğum Yeri ve Yılı

Mahmûd Dervîş, 13 Mart 1941 yılında, savaş ve acının yoğun yaşandığı Nekbe döneminden yedi yıl önce, Filistin'in Celîle Bölgesi'ndeki Akka Şehri'ne bağlı ve Akka'nın doğusuna düşen *el-Birve* adlı küçük bir köyde doğmuştur. 1948 yılında, yedi yaşlarında iken el-Birve köyü İsrâîl tarafından işgal edilmiştir.⁶⁵ Köy halkı komşu Arap köyleriyle birleşerek köyü İsrâîl işgalinden kurtarmışlar ancak bir hafta sonra İsrâîl güçleri geri dönerek köyü yakıp yıkmışlardır. İsrâîl zulmünden kurtulabilenler komşu köylere, Suriye ve Lübnan gibi Arap ülkelerine sığınmışlardır.⁶⁶ Filistin o dönemde iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ise İngiliz yönetimi altındadır.⁶⁷

⁶⁵ Haydar Tefvik Beydûn, *Mahmûd Dervîş, Şâiru'l-Ardi'l-Muhtalleh* (Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1991), 11.

⁶⁶ Hânî el-Hayyir, *Mahmûd Dervîş Rihletu'l-'Umri fi Durûbi's-Şiir* (Dimaşk: Dâru Mu'essesetu Reslân, 2009), 7; Şâkir en-Nâbulusî, *Mecnûn't-Turâb Dirâse fi Şiiri ve Fikri Mahmûd Dervîş*, 1. bs. (Beyrût: el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsâti ve'n-Neşr, 1987), 179. Lübnân göçü Mahmûd Dervîş'in ilk göçüdür. Mahmûd Dervîş, ailesiyle birlikte Lübnân'da iki yıl kalmıştır. Bu iki yıl içinde Mahmûd Dervîş'in, çocukluğu bitmiş, bir kerede büyüklük dönemine girmiş, onlar gibi duymaya, düşünmeye ve sıkıntılarla boğuşmaya başlamıştır. Yahûdiler sonraları, köyün yerinde yerleşim bölgesi kurmuşlar ve köyün el-Berve olan adını da "*Ehyûd*" olarak değiştirmişlerdir. (Nâdî Sârî ed-Dik, *Cerâhâtu Hayfâ 'Azâbâtu'l-Kermel eş-Şekil ve'l-Madmûn fi Şiiri Mahmûd Dervîş (1960-1971 m.)* ('Akkâ: Mu'essesetu'l-Esvâr, 2003), 13.) 1948 yılında el-Birve'nin bu işgal ve yıkılışı ile göçünü, Mahmûd Dervîş şöyle anlatmaktadır: "*Altı yaşındayken güzel, sakin bir köyde yaşadığımı hatırlıyorum. O köy yeşil tepeler üzerinde, önünde Akkâ ovası uzanan el-Birve köyüdür... Yedi yaşıma girdiğimde, çocukluk oyunlarımı terk ettim. Köylülerin*

Mahmûd Dervîş, ailesi ile kaçak bir şekilde gitmiş olduğu Lübnân'dan gizli yollardan kaçak olarak Filistin'e el-Birve'ye doğru dönerlerken, el-Birve'nin yok olduğunu öğrenmişler ve Deyru'l-Esed'e geçmişlerdir. Burada "Sığınmacı" diye adlandırılmışlar ve güçlükle "Oturum Belgesi" alabilmişlerdir.⁶⁸

2.1.2. Ailesi

Mahmûd Dervîş, beşi erkek ve üçü kız olmak üzere sekiz çocuklu müslüman bir ailenin ikinci çocuğudur; babası Selîm, annesi Hûriye'dir.⁶⁹

Mahmûd Dervîş'in babası Selîm Dervîş, okuma yazma bilmektedir. Köyündeki medresede belli bir süre eğitim almıştır. Ancak sonraları düzenli bir şekilde eğitime devam etmeyip eğitimini tamamlamamıştır. Selîm Dervîş, İsrâîl işgalinden önce toprak ağasıdır. İsrâîl işgalinden sonra sıradan bir tarım işçisi olarak ve *el-Cedîde* köyünde çalışmaya başlamıştır. Öyle ki Mahmûd Dervîş, babasının orada yaşadığını hatırlayacak kadar el-Cedîde köyünde geçmektedir.⁷⁰

Annesi, en-Nâsira'ya yakın *ed-Dâmûn* Köyü'ndendir. Annesi Hûriye'nin babası ed-Dâmûn'un muhtarıdır. Mahmûd Dervîş'in annesi Hûriye ise okuma yazma bilmeyen Filistinli bir ev hanımıdır. Mahmûd Dervîş'in babası daima toprakla

*alışkın oldukları gibi, evlerinin damlarında uydukları bir yaz gecesinde, annem birdenbire beni uyandırdı. Kendimi ormana doğru koşan yüzlerce köy halkı ile birlikte koşar halde buldum. Kurşunlar başımızın tam üstünden geçiyorlardı. Olan olaylardan hiçbir şey anlamıyordum. Amaçsız bir şekilde yürüdükten ve köyden uzaklaştıktan sonra, yakınlarımızla birlikte yabancı bir köye vardık. Masum bir şekilde 'Ben nerdeyim?' diye sordum. Ve hayatımda ilk kez Lubnân kelimesini duydum..." Muhammed İbrâhîm, *Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhu ve Şiiruhu* (Ammân: Dâru'l-İsrâ' li'n-Neşr ve'-Tevzi, 2009), 3.*

⁶⁷ Abdulvehhâb el-Keyyâlî, *Târîhu Filistîne'l-Hadîs* (Beyrût: 1990), 86; Teysîr Cabbâra, *Târîhu Filistîn* (Amman: 1998), 125.

⁶⁸ 'Abduh Vâzin, *Mahmûd Dervîş el-Ğarîb Yeka'u 'Alâ Nefsîhi* (Beyrût: Riyâdu'r-Reyyis Li'l-Kutubi ve'n-Neşr, 2006), 118.

⁶⁹ İbrâhîm Halîl, *Mahmûd Dervîş Gitâratu Filistin* (Ammân: Dâru Fadâât, 2011), 15.

⁷⁰ Şehirli, *Ana Hatları İle Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş: Hayatı, Eserleri ve Şiirindeki Temel Kavramlar*, 55.

uğraştığından terbiyesi ile çoğunlukla annesi ilgilenmiştir. Mahmûd Dervîş, bunu şöyle anlatmaktadır:⁷¹

*“Babam daima toprakla ve bahçelerle meşğuldu. Bu yüzden terbiyemizle annem ilgilenirdi. Annem hep bizi edepli ve terbiyeli yetiştirmek için çabalardı. Bunun için annem, terbiye konusunda ve bizi eğitmek konusunda elinden gelen bütün çabasını sarf ederdi. Annemden korkarken, babamla gönül ferahlığı bulurdum. Babam beni hayatım boyunca bir kez olsun dövmedi.”*⁷²

Mahmûd Dervîş, kendisiyle birlikte beş erkek ve üç kız kardeştirler. En büyük kardeşi Ahmed Dervîş'tir. Sonra kendisi, Mahmûd Dervîş gelmektedir. Kendisinden sonra gelen küçük kardeşinin adı, Zekî Dervîş'tir. Ailede, bu üç kardeş, edebiyatla ilgilenmiştir. Başka, edebiyatla ilgilenen kimse yoktur.

Mahmûd Dervîş'in kız kardeşleri ile ilgili bilgiler, şu açıklamalarından öğrenilmektedir:⁷³

*“Kız kardeşlerimi severim. Bir gün falcı anneme, kızlarının yaşamayacaklarını söyledi. Dediği gibi, birincisi öldü. Arkasından ikincisi öldü. Böylece falcı kadına inandık. Sonra, annem üç kız doğurarak doğumunu tamamladı. Falcı kadına inandığımız için, biz onlara da veda edeceğimiz gibi muâmele ediyorduk. Ama, sanki falcı kadın öldü ve üç kız kardeş yaşadı, bu üç kız kardeş bizden ayrıcalıklı bir sevgi kazanmıştı. Çünkü, kızlarsız bir ev ıssız ve soğuk bir evdir. Mutluluğumun kaynağını oluşturan küçük kız kardeşim Sihâm'a çok düşkündüm. Bu küçük kız kardeşim için er-Ramle hapishanesinde iken “Sevfa Uhdîhâ Ğazâlen” (Ona Bir Ceylan Hediye Edeceğim) adlı şiiri yazdım.”*⁷⁴

⁷¹ Recâ en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şâiru'l- Ardi'l-Muhtalle* (el-Kâhire: Dâru'l-Hilâl, 1971), 110.

⁷² Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 55.

⁷³ en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şâirul Ardu-i'l-Muhtalle*, 106; En-Nâbulusî, *Mecnûnu't-Turâb*, 197.

⁷⁴ Tuba Nur Şehirli'nin yanlış tercümesi için bakınız: “Kız kardeşlerimi severim. Bir gün falcı bir kadın anneme hayatın kızlar için şans getirmeyeceğini ve sıkıntılı bir dönem geçireceğimizi, hayatın zor olacağını söyledi. Bu olaydan sonra ilk kız kardeşim öldü. Daha sonra ikincisi öldü. Falcı kadını doğruladık. Annemin soylu davranışından izler kalmadı. Çünkü falcı kadına inandığımız için kız kardeşlerime veda edermiş gibi davranıyorduk. Bizden ayrıcalıklı bir sevgi kazanan üçüncü kız kardeşim yaşadı. Bir kızın olmadığı bir ev ıssız ve soğuk bir evdir. Mutluluğumun kaynağını oluşturan kız kardeşim Sihâm'a çok düşkündüm. Kız kardeşim için er-

Mahmûd Dervîş'in dedesi zengin biridir. İsrâîl işgalinden önce, 1948'de Lübnân'a ilk gidişlerini anlatırken dedesinden şöyle bahsetmektedir.⁷⁵

“Ah! O zaman turisttik. Dedemin yanında taşıdığı para dolu koskocaman bir kesesi vardı. Bizi gezdirmek için Lubnân'a götürdü. Elma bahçelerine giderdik ve dallardan sarkan meyveleri toplardık. Benim için Akkâ'dan sonra gördüğüm ilk şehir olan Beyrût'a götürürdü bizi her hafta. Göç etmemiştik; bir gezi, bir eğlenceydi. Arap birliklerinin birkaç hafta içinde istilayı bertaraf etmesini ve ondan sonra el-Birve'ye dönmeyi bekliyorduk.”

2.1.3. Gençliği ve Öğrenimi

Mahmûd Dervîş, okul hayatı boyunca oldukça başarılı bir öğrenci olmuştur. Klasik Arap Edebiyatına ait pek çok şiiri incelemiş, ilk şiirlerinde Câhiliye dönemi şiirini taklit etmiştir. İlkokul yıllarından itibaren resme merak saran Mahmûd Dervîş, okul döneminde resim sanatındaki başarısı ile ressâm olarak yetişmek isterken, babasının resim malzemelerini alacak maddi gücü olmaması nedeniyle bu tutkusundan vazgeçer. Mahmûd Dervîş, resmi bırakmasının sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Babam, bana gerekli olan resim malzemelerini satın alacak kadar maddi imkâna sahip değildi. Zorluklar içerisinde okul için gerekli araç gereci alabiliyordu. Bu durum bana acı veriyordu. Resimle uğraşmanın yerine şiir yazmaya yöneldim. Çünkü şiir yazmak maddi bir bedel gerektirmiyordu.”⁷⁶

Mahmûd Dervîş'in şiire yönelişi Komünist öğretmeni Nemr Markos'un teşvikiyle olmuştur. Sekizinci sınıfta okul müdürünün isteğiyle İsrâîl Devleti'nin

Ramle hapishanesinde iken 'Seuhdihâ Gazelen' adlı şiiri yazdım.” (Şehirli, Ana Hatları İle Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş, 56).

⁷⁵ Mahmud Dervîş, *Gazze İçin Sessizlik Alışlagelmiş Hüzünün Günlüğü*, çev. Hakan Özkan, (İstanbul: Özgür Yayınları, 2009), 14.

⁷⁶ en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şâiru'l-Ardi'l-Muhtalle*, 105.

kuruluş günü kutlamasında Deyru'l-Esed köyünde Arap bir çocuğun Yahûdî bir çocuğa serzenişi şiirini okumasının akabinde Mahmûd Dervîş, kendisini Mecdu'l-Kurûm köyünde İsrâilli askerî yargıcın karşısında bulmuştur. Yargıç, bu tür şiir yazmayı sürdürmesi durumunda henüz küçük yaşta bir çocuk olan Dervîş'i, babasını el-Mahcer'deki işinden atmakla tehdit etmiştir.⁷⁷

Mahmûd Dervîş, 1960-70 yılları arasında İsrâil askerî yönetimi tarafından ev hapsinde tutulmuş ve Hayfa'dan ayrılması yasaklanmıştır.⁷⁸ Bu on yıllık süre içinde Dervîş, zaman zaman İsrâil hapishanelerinde de hapsedilmiştir. İlk hapsedilişi yirmi yaşında iken, 1961 yılında olup, sebepsizdir ve hapishanede iki hafta kalmıştır.⁷⁹ Mahmûd Dervîş, 1965 yılında izinsiz olarak Hayfa'dan Kudüs'e gittiği için ikinci kez⁸⁰; 1965-1967 yılları arasında da üçüncü kez hapsedilmiştir.⁸¹ Dervîş, dördüncü kez 1967 yılında, ed-Dâmûn hapishanesinde bir ay, mahkemeye çıkarılmadan tutuklu kalmıştır. 1969 yılında beşinci kez tutuklanmış ve el-Celme hapishanesine konulmuş, orada yirmi gün tutuklu kalmıştır.⁸²

Dervîş, bir bayram günü Hayfa'da ziyaretine gelen annesiyle vedalaşma sırasında ona sokağa kadar eşlik edememenin hüznünü şöyle ifade etmektedir:

⁷⁷ el-Hayyir, *Mahmûd Dervîş Rihletu'l-'Umri fî Durûbi's-Şiir*, 13; en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şairu'l-Ardi'l-Muhtalle*, 105.

⁷⁸ Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 18.

⁷⁹ en-Nâbulusî, *Mecnûnu't-Turâb*, 198. Mahmûd Dervîş'in bu ilk hapsedilişi şöyle olmuştur: Mahmûd Dervîş, lise eğitimini tamamladıktan sonra 1961 yılında Hayfa'da tek başına yaşamak için ailesinin yaşadığı Karyetu'l-Cedîde'den ayrılır. Polis sebepsiz bir şekilde Dervîş'i evinde tutuklar. Sonra, Nâsıra şehri yakınındaki el-Celme'ye götürülür. Burası işgal edilmiş topraklardaki en büyük şehirlerden biridir. Dervîş burada herhangi bir mahkemeye çıkarılmaksızın iki hafta boyunca hapiste kalır. Hapishanenin içindeki bir mahzende 40 Arap tutukluyla birlikte yerlerde yatıp, sefalet içerisinde günlerini geçirir. Dervîş bu ilk tutuklanma deneyimini “İlk tutuklanma unutulmayan ilk aşk gibidir” şeklinde ifade eder. (Beydûn, *Mahmut Dervîş, Şairu'l-Ardi'l-Muhtalle*, 17).

⁸⁰ en-Nâbulusî, *Mecnûnu't-Turâb*, 199. İşgal edilmiş topraklardaki bütün Araplar, eğer bir yerden başka bir yere gitmek isterlerse İsrâil yönetiminden özel bir izin kâğıdı almaları gerekmektedir. Dervîş böyle bir izin kâğıdına sahip değildir. (en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şairu'l-Ardi'l-Muhtalle*, 111).

⁸¹ en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şairu'l-Ardi'l-Muhtalle*, 112; en-Nâbulusî, *Mecnûnu't-Turâb*, 199.

⁸² en-Nâbulusî, *Mecnûnu't-Turâb*, 200.

“İsrâîl Devleti, annenle vedalaşmak için bile olsa güneş battıktan sonra evi terk etmene müsaade etmez. Bayramda yeniden kendini tek başına bulur ve eski bir sandalyeye oturursun. Çaykovski'nin bir nolu senfonisini dinler ve çocukken ağlamadığın bir şekilde aniden ağlarsın.”⁸³

Mahmûd Dervîş'in lise eğitimini, Hayfa şehrine bağlı Kufr Yâsif beldesinde görmüştür. Lise öğrenimi sırasında, Marksist görüşleri benimsemiştir. On yıl gibi bir süre yaşadığı Hayfa'da genç Marksist Mahmûd Dervîş, İsrâîl'li yargıcın tehdidine aldırmandan, henüz liseyi yeni bitirmişken, ilk şiir dîvânı “Asâfir Bilâ Ejniha” (*Kanatsız Serçeler*) 1960 yılında yayımlanmıştır.⁸⁴

1961 yılında Mahmûd Dervîş, İsrâîl Komünist Partisine katılmıştır.⁸⁵ Dervîş, Partinin “Ma'a'ş-Ş'ûbi'l-'Arabiyye Dıd'l-İsti'mâr” (*Sömürgeciliğe karşı Arap halklarıyla*) sloganından etkilenmiştir. Genç Mahmûd Dervîş'i, partiye katılmaya teşvik eden Filistinli bir Hıristiyan olan Emile Habîbî'dir.⁸⁶

Mahmûd Dervîş, İsrâîl Komünist Partisi'nin yayın organları *el-İttihad* gazetesi ve *el-Cedid* dergisinde çalışmıştır. Yirmili yaşlarda *el-Cedid* dergisinin editörü olmuştur.⁸⁷ Çünkü o dönemde Filistinli şair ve yazarların siyâsî olarak kendilerini ifade edebilmeleri için oluşturabilecekleri bir sivil örgüte ancak İsrâîl makamları izin vermekte olduğundan Mahmûd Dervîş ve diğer Filistinli şairlerin İsrâîl Komünist Partisi'ne katılmaktan başka bir seçenekleri bulunmamaktadır.⁸⁸

Mahmûd Dervîş işgal edilmiş topraklarda sadece lise eğitimini tamamlayıncaya kadar kalmıştır. Bu dönemde, İsrâîl kuvvetlerinin Arapların üniversite eğitimlerini bitirememeleri için ve ilmi ve kültürel düzeylerinin son derece düşük düzeyde kalması için yapmış oldukları baskılardan Mahmûd Dervîş de etkilenmiştir.

⁸³ Mahmûd Dervîş, *el-A'mâlu'l-Cedîdetu'l-Kâmile 3* (Londra, ts.), 265.

⁸⁴ 'Abduh Vâzin, “Defâtiru Mahmûd Dervîş fi Hivârin Şâmil”, *el-Kelime*, 21 (Eylül 2008), 3.

⁸⁵ Nebîl Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş: Mâze Nef'alu Ba'de Şeksbîr 'an Filistîn ve'ş-Şiiri ve'l-Hubbi ve'l-Hayât”, *el-Kermel*, 3-4 (İlkbahar-Yaz 2012), 12.

⁸⁶ Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 16. *Emile Habîbî*, 1972 yılına kadar partinin İsrâîl Parlamentosu'ndaki temsilcisi olmuştur. (Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratü Filistîn*, 16.)

⁸⁷ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 12; Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratü Filistîn*, 16.

⁸⁸ en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şairu'l-Ardi'l-Muhtalle*, 254, 255.

1970 yılının başında Dervîş, çok sevdiği Hayfa'dan üniversite eğitimi almak için Moskova'ya gitmiştir. Moskova'da siyaset ekonomisi okumak istemiştir. Dervîş, bir yıl süren Moskova günlerinde orada umduğunu bulamamıştır.⁸⁹ Dervîş Moskova günlerinden şöyle bahsetmektedir:

*“...Üniversite kampüsü içerisinde küçük bir odada kalıyordum. Kentin tarihi ve turistik yerlerini ziyaret ettim. Biraz Rusça öğrendim. Moskova'daki halkın hayatını katlanılması oldukça zor bir hayat olarak gördüm. Moskova'nın, yoksulların Cenneti olduğu iddiası benim açımdan büyük bir yanılgıydı. Bizim hayallerimiz, ideallerimiz ve Sovyetler birliği gerçeğiyle bir nebze de olsa yüzleşebildim. Moskova'da yoksulluğun yanı sıra beni en çok etkileyen, insanların gözlerindeki korku ve yaşadıkları özgüven eksikliği idi. Fakat tüm bu tecrübeler beni insani, özgürlükçü, yaratıcı ve dayanışmacı bir toplumculuk inancından hiçbir zaman koparmadı.”*⁹⁰

Mahmûd Dervîş, eğitim amacıyla gittiği Moskova'dan 1971 yılı başlarında ayrılmış, şiirinin evrilme ve olgunlaşmaya başladığı yer olan Mısır'a gitmiştir. Kâhire, Dervîş'in ilk ziyaret ettiği Arap başkentidir.⁹¹ Mahmûd Dervîş, Kâhire'ye gidişini hayatındaki en önemli olaylarından biri olarak kabul etmiştir. Kâhire hakkındaki düşüncelerini şöyle belirlemektedir:⁹²

“Başlangıçta oldukça tedirgindim. Ancak sabah uyanıp karşımda muhteşem Nil'i görünce ve kısa bir süre sonra kulaklarım ana dilim Arapça ile dolunca kendime geldim.”

Dervîş'in bu sözleri, Kâhire'ye kısa zamanda nasıl uyum sağladığını, caddelerinin ismi Arapça olan ve insanların Arapça konuştuğu bir Arap şehrinde bulunmaktan ne kadar memnun kaldığını göstermektedir.⁹³

⁸⁹ Mulhak Has, Nâzım es-Seyyid, “Mahmûd Dervîş fi Haymetihi el-Beyrûtiyye”, *el-Kudus* 20/21 (Eylül 2008), 6.

⁹⁰ Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 60.

⁹¹ Eyup Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, (Doktora Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 30.

⁹² Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 60.

⁹³ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 31.

Mahmûd Dervîş, Kâhire’de Muhammed Heykel (ö. 2016), Necîb Mahfûz (ö. 2006), Yusuf İdrîs (ö. 1991) gibi Mısır’ın önde gelen edebiyatçılarıyla çalışma fırsatı bulmuştur.⁹⁴

Mahmûd Dervîş, 1971-72 yılları arasında Kâhire’deki günlerinde kendisini Mısır kültürünün bir ürünü olarak görmüştür.⁹⁵ Mısır kültürünün üzerindeki etkisini şu sözleri anlatmaktadır:⁹⁶

أنا ابنُ النيلِ هذا الاسمُ يَكُونِي

Ben Nil’in oğluyum, bu isim yeter bana.

Mahmûd Dervîş, Muhammed Heykel’in önerisiyle *el-Ahrâm* gazetesinde çalışmaya başlamıştır.⁹⁷ Kâhire’de sevdiği şairler Salâh Abdussabûr (ö. 1981) ve Emel Dunkul (ö. 1983) ile arkadaşlık kurmuştur. Mahmûd Dervîş’in Kâhire’de şiir tecrübesindeki değişim süreci tamamlanmış ve edebi hayatında yeni bir süreç başlamıştır. Dervîş, “Serhân Yeşrebu’l-Kahve Fi’l-Kafitiryâ” (*Serhan Kahveyi Kafeteryada İçer*) şiirini Mısır’da kaleme almış ve “Uhibbuki Ev Lâ Uhibbuki” (*Seviyorum Seni ya da Sevmiyorum*) adlı Dîvânı’nı yayımlamıştır. Ayrıca Mısır’da bulunduğu dönemde Yâser Arafât (ö. 2004) liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütüne katılmıştır.⁹⁸

Mahmûd Dervîş, 1973 yılında Kâhire’yi terkedip Lübnan’a geçmiştir. Beyrût o sıralarda edebi, entelektüel ve politik birçok akımın bulunduğu ve Arap dünyasının kültürel başkenti konumunda bir yerdir. Dervîş, Beyrût’ta 1973-1982 yılları arasında on yıl kadar ikamet etmiştir.⁹⁹

Mahmûd Dervîş, 1976 yılında Arafat’ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmayı hazırlamıştır.¹⁰⁰

⁹⁴ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri*, 16.

⁹⁵ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 25.

⁹⁶ Mahmûd Dervîş, *el-A’mâlu’l-Kâmile* (Londra: ts.), 1: 74-75.

⁹⁷ ‘Âdil Mahmûd, *Mahmûd Dervîş el-Cevheretu’l-Mu’lime* (Şâm: 2011), 11.

⁹⁸ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 15, 19, 25, 32-34.

⁹⁹ Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 19.

¹⁰⁰ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 21.

Mahmûd Dervîş,1977 yılında ilk evliliğini Washington’da Suriyeli meşhur şair Nizâr Kabbânî (ö. 1998)’nin yeğeni Rânâ Kabbânî ile yapmıştır. Fakat Rânâ Kabbânî doktora öğrenimi için Cambridge Üniversitesi’ne gitmek için eşinden ayrı kalmış, bu şekilde evliliğin yürümeyeceği anlaşılınca yaklaşık dört yıllık beraberlik son bulmuştur.¹⁰¹

Dervîş,1980 yılının sonlarına doğru Beyrût’ta “*el-Kermel*” adlı dergiyi kurmuş ve *Filistin Araştırmaları Merkezi*’nin yayın organı olan “Şuûnun Filistîniyye” (*Filistin’in Meseleleri*) dergisini yönetmiştir. Böylece Filistin direnişinin gayri resmi şairi olmuş ve Filistin direnişinin kültür ayağını yürütmeye başlamıştır.¹⁰²

İsrâîl,1982 yılında Yâser Arafât (ö. 2004) liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü, kadrolarını Lübnan’dan çıkarmak için Lübnan’a yönelik askeri bir saldırı düzenlemiş ve Beyrût’u işgal etmiştir. İsrâîl’in Lübnan’ı işgali sırasında acıklı birçok olay yaşanmıştır. Sabra ve Şatilla katliamları bunlardandır.¹⁰³ İsrâîl, 1982 yılında Lübnan’ı işgal ettikten sonra silahlı Filistinli gruplar dağıtılmışlar. Başta Yâser Arafât olmak üzere Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)’nün yöneticilerinin tamamı Tûnus’a sürülmüştür.¹⁰⁴ Dervîş, FKÖ yönetim kadrosunun Lübnan’dan ayrılışından sonra bir süre daha Lübnan’da kalıp sonraları Şam üzerinden Tûnus’a geçmiştir. Mahmûd Dervîş, Yâser Arafât’ın önerisiyle *el-Kermel* dergisini yayımlamak için Tûnus’tan Kıbrıs’a gitmiştir. Mahmûd Dervîş, 1982-1985 yılları arası Beyrût’a

¹⁰¹ Suriyeli şâ’ir Nizâr Kabbânî’nin yeğeni Rana Kabbânî ile Mahmûd Dervîş’in bu evliliğinin üç yıl sürdüğü de söylenmektedir. (Halil, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 20.)

¹⁰² Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 21, 30.

¹⁰³ Muhammed Surûr, Zeyne’l-Âbidîn, *Me’sâtu’l-Muhayyamâti’l-Filistîniyye fî Lubnân* (Londra: ts.), 95-132. 16 Eylül 1982 tarihinde Batı Beyrut’ta Sabra ve Şatilla adındaki Filistin mülteci kamplarına saldıran İsrâîl yanlısı, Beşir Cemayel’in Lübnan’da kurduğu ve Hıristiyan milislerin oluşturduğu aşırı sağcı Hıristiyan Falanjist örgütü mensupları militanlar, çocuklar dâhil yüzlerce kişiyi öldürmüşlerdir. Katliamda o dönem İsrâîl Savunma Bakanı olan Ariel Şaron’ın parmağı olduğu tescillenmiştir. (İbrahim M. Ebû Rabi’, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, çev. İbrahim Kapaklıkaya,(İstanbul: 2005), 441-444; Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 35.)

¹⁰⁴ Özge Özkoç, “Kronik Lübnan Savaşı Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi*, 61/ 3 (2006), 309-316.

zorunlu veda sonrası Suriye, Ürdün, Kıbrıs Rûm Kesimi, Mısır, Tûnus ve Fransa gibi ülkeler arasında mekik dokumuştur.¹⁰⁵

Mahmûd Dervîş, 1984’li yıllarda Mısır Kültür Bakanlığı müsteşarı İ’sâm el-Hînî’nin çevirmenlik yapan kızı Hayât ‘Îsâm el-Hînî “حياة عصام الحيني”¹⁰⁶ ile bir kez daha evlenmiş fakat bu evlilik de ancak birkaç ay sürmüştür.¹⁰⁷

İkinci evliliğinden, “Bizi küsmeden ayıracak bir cerrah bulamadık.” diye yakınan Mahmûd Dervîş, evlilik hususunda kendince şu tespit ve değerlendirmede bulunmuştur:¹⁰⁸

“...Üçüncü defa evlenmedim ve bir daha da asla evlenmeyeceğim. Her şeyden önce ben yalnızlığa alışmışım. Asla çocuklarım olsun istemiyorum. Çünkü sorumluluktan kaçan bir yanım da vardır benim. En çok ihtiyaç duyduğum şey istikrardır. Hayatımda beni yaşama bağlayan tek şey şiirdir. Hayatta gerçekleştireceğim şeylerde bana yardımcı olan şiir olduğu gibi, bana zararlı olan ve mutlaka kaçınmam gereken şeylerde belirleyici faktör de şiirdir. İtiraf etmeliyim ki aşkta da çok başarısızım. Aslında âşık olmak istiyorum; birden duygularım kabarıyor, fakat aşk bittiğinde sanki bunun bir aşk olmadığı hissine kapılıyorum. Bence aşk yaşanmaması, hatta hatırlanmaması gereken bir şeydir.”

Dervîş’in her iki evlilikten çocuğu olmamıştır. Dervîş bu iki evlilikten sonra bir daha evlenmemiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 18-19; Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 41-43.

¹⁰⁶ Şair Ahmed eş-Şihâvî’ye göre, gazeteciler “حياة عصام الحيني” Hayât ‘Îsâm el-Hînî’ nin ismini İngilizce olarak yayınladıklarında “حياة الحيني” Hayât Elhînî diye, “الحاء” yerine “الهاء” yazmışlardır. Bu şekilde yanlış olarak te’liflerde yer almıştır. YouTube.eXtra News. 8 Ağustos 2014, erişim tarihi: 05.05.2019.

¹⁰⁷ Mahmûd Dervîş’in bu ikinci evliliğini 1980 yılının ortalarında Mısırlı çevirmen Hayât el-Hînî (el-Hînî soyadı Hânî diye yanlış yazılmıştır. Bakınız: Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 33) ile yapmış olduğu ve bu evliliği de bir yıl devam ettiği kaydedilmiştir (Bakınız: Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 64); ancak. Şair Amed eş-Şihâvî’den öğrenildiğine göre, Mahmûd Dervîş’in “حياة عصام الحيني” Hayât ‘Îsâm el-Hînî’ ile eldeki te’liflerde evlilik tarihi olarak verilen 1980’li yıllar ve evlilik süresi olarak 1 yıl bilgisi de yanlış olmaktadır. YouTube.eXtra News. 8 Ağustos 2014, erişim tarihi: 05.05.2019.

¹⁰⁸ İbrâhîm, *Ecmelu Kasâ’idi Mahmûd Dervîş*, 17.

1985'ten itibaren de yaklaşık 10 yıl boyunca Paris'te ikamet etmiştir.¹¹⁰ Dervîş, Paris'teki bu on yıllık süreyi, edebi hayatının dönüm noktası olarak nitelemiş ve orada yazdığı şiirlere büyük değer vermiştir. Paris'in iklim olarak kendisini yaratıcılığa teşvik ettiğini vurgulamıştır.¹¹¹ Dervîş, Paris'te bulunduğu dönemde FKÖ Yürütme Kurulu üyeliğine seçilmiştir.¹¹²

Mahmûd Dervîş, 1987 yılında Yâser Arafât'ın isteğiyle Filistin Bağımsızlık Bildirgesi'ni yazmıştır. Haftalık makaleleri “*El Yevm es-Sâbi*” adlı dergide yayımlanmaya başlamıştır. Filistin bağımsızlık bildirgesi Cezayir'de 1988 yılında açıklanmıştır.¹¹³

Mahmûd Dervîş, 1993 yılında Yâser Arafât tarafından yürütülen Oslo görüşmelerine karşı çıkmış, bu tavrı Yâser Arafât ile yollarını ayırmasına neden olmuştur. İsrâil ve Filistinliler arasında ilk resmi temasların yapıldığı görüşmeler 1993'te Oslo Antlaşması ile sonuçlanmıştır.¹¹⁴

Mahmûd Dervîş, 1994 yılında Filistin Millî Meclisi ile Tunus'ta bulunduğu sırada Oslo Antlaşması'nı okuma fırsatını bulmuştur. Antlaşma metnini iyice okuyup inceledikten sonra Yâser Arafât ile ters düşme pahasına antlaşmayı imzalamayı kabul etmemiş ve antlaşmayı protesto ederek Filistin Kurtuluş Örgütü'nden ve Filistin Ulusal Meclisi'ndeki görevinden ayrılmıştır.¹¹⁵ Dervîş, istifa sürecini ve nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

*“Bu antlaşma kesinlikle adil değil; çünkü Filistin kimliğine sahip olmada bir Filistinlinin hassasiyetini en alt düzeyde içeriyor ve üstelik bu kimlik için bir coğrafya da öngörmüyor. Daha doğrusu Filistin halkını kendi göçebe deneyimiyle baş başa bırakıyor.”*¹¹⁶

¹⁰⁹ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri*, 21, 22.

¹¹⁰ Mahmut Dervîş, *Biz Kaybettik Aşk Da Kazanmadı*, çev. Lütfullah Göktaş, (İstanbul: 2008), 11.

¹¹¹ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 42, 43.

¹¹² Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 18, 19.

¹¹³ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 15, 21.

¹¹⁴ Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 38.

¹¹⁵ Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 19.

¹¹⁶ İbrâhîm, *Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş*, 7.

Mahmûd Dervîş, 1994 yılının temmuz ayında Paris'teki lüks yaşam koşullarına rağmen halkının arasına Filistin'e dönmek istemiş ve Ramallâh'a gidip orada ikamet etmeye başlamıştır.¹¹⁷ Dervîş, Ramallâh'a gelişini bir röportajında şöyle anlatmaktadır:

*“Kendimi bir süre sorguladıktan sonra Paris'te göreceli olarak daha rahat olan hayata, malum sağlık durumuma rağmen, halkımın yanını, onun kaderini paylaşmayı seçtim. Bundan hiçbir pişmanlık duymuyorum. Aksine onur duyuyorum. Ramallâh'da yaşama ve çalışma koşulları çok ağır ve stresli. Biraz da bu nedenle oraya yakın Amman'a, zaman zaman, giderek biraz sükûnet, mesafe ve yazabilme olanağı sağlamaya çabalıyorum.”*¹¹⁸

Dervîş, Filistin Ramallâh'ta doğup büyüdüğü topraklarda olmanın vermiş olduğu bütün sıkıntılara katlanmıştır. İsrâil askerleri tarafından sürekli kontrol altında tutulan Ramallâh'ta kendisi de tam anlamıyla kontrol altına alınmıştır. Her türlü olumsuz şartlara rağmen sanki sıradan günlük tutuyormuşçasına şiir yazmaya devam etmiştir. Ne var ki onun bu serüveni İsrâil askerlerinin kendisini son kez tutuklamasıyla sona ermiştir. İsrail askerleri, mağrur kişiliğinden ödün vermeyen Dervîş'in evini basıp gerçek silahı olan kâğıt kalemi elinden alınmıştır.¹¹⁹

Mahmûd Dervîş, Ramallâh ve Ammân arasında hiç durmadan gidip gelmiştir. Dervîş, bu dönemde bir yandan şiir yazmayı sürdürürken diğer taraftan *el-Kermel* dergisini yayınlamaya devam etmiştir. Ramallâh, Mahmûd Dervîş'in ikamet ettiği dönemde İsrâil askerleri tarafından kuşatma altına alınmıştır.¹²⁰

2000 yılından 2005 yılına kadar süren ikinci *intifada* (direniş hareketi) sürecinde Mahmûd Dervîş, bir kez daha İsrâil zulmüne uğramıştır. Ofisi yağmalanmış ve kısa süreliğine gözaltına alınmıştır.¹²¹

¹¹⁷ Cezîl Hûrî, “Hivârun ma'a Mahmûd Dervîş 'ani's-Siyâseti ve's-Şiiri ve Tecrubeti'l-Mevt”, *Mecelletu'd-Dirâsâti'l-Filistîniyye*, 12/48 (Sonbahar 2001), 5.

¹¹⁸ Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 38-39.

¹¹⁹ İbrâhîm, *Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş*, 8.

¹²⁰ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri*, 20-21.

¹²¹ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri*, 21.

İsrâîl'in Gazze saldırısı öncesi Ramallâh'ta Mahmûd Dervîş'i 2002 yılında ziyaret eden Uluslararası Yazarlar Cemiyeti üyeleri bizzat İsrâîl'in zulmüne tanık olmuşlardır. Mahmûd Dervîş, Filistin halkının İsrâîl zulmüne karşı başlattığı direniş hareketlerini kalemiyle her zaman desteklemesine ve Filistin halkının acıklı durumunu dünya kamuoyuna duyurulması hususunda önemli katkısı olmasına rağmen Hamas hareketiyle arası iyi olmamıştır.¹²² Mahmûd Dervîş, ölümü öncesinde yayımladığı son yazısında, Hamas ile Fetih arasındaki çatışmalarla Filistinlilerin birbirlerine düşmesiyle ilgili olarak, her iki tarafı ağır bir şekilde eleştirmiştir.¹²³

Mahmûd Dervîş, bir ırk veya bir dini paylaşmadıkları için Yahûdîleri reddetmemiştir. Yahûdî Siyonistlerinin, Filistinli Araplar üzerinde ırkçı sömürü, topraklarını işgal etme, her türlü işkence, zorbalık ve baskı uygulamalarını reddetmiştir. Dervîş, iyi Yahûdîlerin ırkçı bir zihniyete sahip olmadığını, onlarla barış ve huzur içinde birlikte yaşanabileceğini düşünmüştür. Mahmûd Dervîş, aslında Yahûdî ve Arap halklarının birlikte güven içerisinde yaşayabileceklerini fakat askerî yönetimin sıkı, kuralcı ve dışlayıcı politikası sebebiyle bunun olanaksız olduğunu belirtmiştir. Askerî yönetimin Yahûdî soyunun Arap soyundan daha üstün olduğunu vurguladığını, ırkçı bir devlet kurmayı hayal ettiklerini, İsrâîl soyunun diğer bütün ırkların efendisi olmayı hedeflediklerini belirtmiştir.¹²⁴

Mahmûd Dervîş, ılımlı kişiliğine binaen İsrâîl'e sempati ile yaklaşmış, İsrâîllilerle diyalog kurulması yönünde görüş bildirmiş, aynı zamanda bu rolü kendisinin üstlenebileceğini söylemişse de çevresindeki solcu arkadaşları buna şiddetle karşı çıkmış ve bu durum Dervîş'in itibarını bir ölçüde sarsmıştır. Bunun üzerine yazmış olduğu “Âbirûne Fî Kelâmin ‘Âbir” (*Boş Bir Sözle Hareket Ediyorlar*) adlı şiirinde 1987'de başlayıp 1993'te sona eren meşhur intifada hareketi kapsamındaki intihar eylemlerine açıkça karşı çıkmıştır. Filistinli gençlerin ölmek yerine yaşamaları gerektiğini söyleyerek onları bu yola teşvik edenleri hedef almaktan çekinmemiştir. Mahmûd Dervîş 60'lı yaşlarında ömrünün son anlarını

¹²² Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 39.

¹²³ Dervîş, *Biz Kaybettik Aşk Da Kazanmadı*, 12.

¹²⁴ en-Nakkâş, *Mahmûd Dervîş Şairu'l-Ardi'l-Muhtalle*, 106-107.

İsrâîl bombardımanlarının ardındaki barut bulutunun kapladığı gökyüzü altında, her an bir İsrâîl tankının hamlesiyle yıkılma ile karşı karşıya küçük bir evin duvarları arasında geçirmiştir. Fakat bütün bu olumsuz şartlar onun kalemini daha güçlü kılmıştır.¹²⁵

2.1.4. Ölümü

Filistin'in kaybolmuş çocuğu Mahmûd Dervîş, 67 yaşında iken¹²⁶, Amerika'da Texas'taki Houston Memorial Hermann Hastanesi'nde, üçüncü açık kalp ameliyatını geçirmiş ve ameliyattan sonra komaya girmiştir. Bunun üzerine Dervîş cihâzlara bağlanmıştır. Önceden yapmış olduğu vasiyet üzerine doktorlar, bu cihâzların fişini çekmiş ve böylece Mahmûd Dervîş, 9 Ağustos 2008 yılında vefat etmiştir.¹²⁷ Dervîş'in naaşı da Amerika Birleşik Devletleri'nden Filistin'e getirilmiştir. Filistin Devlet Başkanı Mahmûd Abbâs, Mahmûd Dervîş'i “*Filistin Âşığı*” ve “*Modern Kültür Projesinin Öncüsü*” olarak niteleyerek Mahmûd Dervîş'in ölümü nedeniyle Filistin topraklarında üç gün yas ilan etmiştir. 13 Ağustos'ta, Mahmûd Dervîş'in cenazesine Filistinlilerin yanı sıra Arap dünyasından binlerce kişi katılmış ve *Ramallâh Kültür Sarayı*'nın önündeki araziye defnedilmiştir. Ondan sonra Ramallâh Kültür Sarayı, “*Mahmûd Dervîş Kültür Sarayı*” olarak değiştirilmiştir. Filistin halkı, şairin ölümüyle Siyonistlere karşı önemli bir kültür savaçısını yitirirken çağdaş Arap şiiri de önemli bir temsilcisini kaybetmiştir.¹²⁸

¹²⁵ Şehirli, *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş*, 66.

¹²⁶ Zeki Z. Kırmızı, *Mahmut Dervîş İçin Ağıt*, (2016, yy), 5.

¹²⁷ Mahmûd, *Mahmûd Dervîş el-Cevheretu'l-Mu'lime*, 5.

¹²⁸ Dervîş, *Biz Kaybettik Aşk Da Kazanmadı*, 12.

2.2. EDEBİ KİŞİLİĞİ

Mahmûd Dervîş, 67 yıllık ömrünün yaklaşık 40 yılını Filistin'in milli şairi olarak kendini Filistin'in bağımsızlık davasına adamıştır. Kuşkusuz Arap dünyasının saygı duyduğu ve sevdiği şairlerden biri olmuştur. Mahmûd Dervîş, bütün şiirlerini ana dili olan Arapça ile yazmış olmasına rağmen Fransızca, İngilizce hatta İbranice de bilmektedir. Mahmûd Dervîş'in çalışmaları yirmiden fazla yabancı dile çevrilmiş olup, eserleri halen en çok okunan şairlerdendir.¹²⁹

2.2.1. Siyaset ve Edebiyat

Mahmûd Dervîş, yedi yaşında şiir yazmaya başlamış, yirmi yaşında İsrâîl Komünist Partisi'ne girmiş ve dergisinde editör olmuş, 1964 yılında “Evraku’z-Zeytûn” (*Zeytin Yaprakları*) adlı divanı ve 1966 yılında da “Âşikun Min Filistîn” (*Filistinli Bir ‘Âşik*) adlı divanı yayımlamıştır. Bu iki şiir divanı ona yirmibeş yaşlarında “*Direnîş Şairi*” lakabını almasını sağlamıştır.¹³⁰

Mahmûd Dervîş'in, bazen ev hapsi ve bazen de İsrâîl hapisanelerinde yattığı on yıllık süreçteki günlerinde annesinin pişirdiği ekmeğe ve kahveye duyduğu özlemi dile getiren “Ummî” (*Annem*) adlı şiiri 1967 yılında yayınlandığında büyük bir yankı uyandırmıştır. Şiir, adeta bir protesto şarkısı gibi dillerden dillere yayılmaya başlamıştır. Bunun üzerine Dervîş, ikamet ettiği adreste derhal tutuklanmıştır. İfadesinde, annesine duyduğu özlemi masumane bir şekilde dile getirmeye çalıştığını, bunun dışında en küçük bir kasdının olmadığını söylemiş olsa da karşı tarafı ikna edememiştir. Çünkü şiir çoktan toplumun malı olmuştur. Bu durum karşısında şair içine düştüğü mağduriyetini “...Benim işlerim hep böyledir.

¹²⁹ Mâyâ Câğî, “Mahmûd Dervîş... Şâiru'l-‘Âlemi'l-‘Arabi...”, çev. Ğâzî Mes‘ûd, *ed-Dustûru'l-Urduniyye*, (28 Hazîrân 2002); İbrâhîm, *Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhu ve Şiiruhu*, 11.

¹³⁰ Câğî, “Mahmûd Dervîş... Şâiru'l-‘Âlemi'l-‘Arabi...”, 14.

Hiçbir şeyde öncü ve temsilci olmaya karar vermem; ama, kişiliğim beni bu yöne iter. Çünkü bu kişilik toplumsal hafızayı bünyesinde barındırmaktadır” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca onun İsrâîl polisi ile aralarında geçen diyalogu anlatan “Seccil! Ene Arabî” (*Yaz! Ben Arabım*) veya diğer adıyla bilinen “Bitâkatu Huviyye” (*Kimlik Kartı*) şiiri siyasi alanda ve anlamda başını epey ağrıtmıştır.¹³¹

Kendisine İsrâîl’de yükseköğrenim imkânı verilmeyen Dervîş, 1970 yılında Moskova’ya giderek orada Ekonomi-Politik eğitimine başlamış; fakat özgürlükçü duygu ve düşüncesi ağır bastığı için bir yıl sonra öğrenimini yarıda bırakıp geri dönmüştür. Dervîş kendisinin içine düştüğü bu çelişkiyi, “*Genç bir komünist olarak Moskova bana sanki Vatikan gibi geldi. Artık oranın bir Cennet olmadığını anlamıştım*” sözleri ile açıklamıştır. Moskova’dan Kâhire’ye geçerek 1971 yılında Kâhire’de günlük çıkan *el-Ahrâm* gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Kâhire’de bulunduğu dönemde Filistin Kurtuluş Örgütüne katılmıştır.¹³² Böylece İsrâîl’e ayak basması tamamen yasaklanmış ve Hayfâ ile alakası kesilmiştir. Bu yasak tam 26 yıl sürmüştür.¹³³

2.2.2. Sürgün Yılları ve Edebiyat

Mahmûd Dervîş, 1973 yılında Kâhire’yi terk edip, Arap dünyasının kültürel başkenti konumunda olan ve edebi, entelektüel, politik birçok akımın bulunduğu Beyrût’a geçmiştir. Beyrût’ta 1973-1982 yılları arasında on yıl kadar ikamet etmiştir.¹³⁴ 1975 yılında Lübnan iç savaşı başlamıştır. 1977 yılına gelindiğinde Dervîş, kitapları artık bir milyondan fazla okuyucuya ulaşan bir yazardır. Mahmûd Dervîş, Beyrût’ta 1980 yılında “*Filistin Araştırmalar Merkezi*” müdürlüğü görevinde de bulunmuştur. Filistin Araştırmaları Merkezi’nin yayın organı olan “*Şu’ûnun Filistiniyye*” dergisinde başyazarlık yapmıştır. Böylece, Filistin direnişinin gayri

¹³¹ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri*, 45-46.

¹³² Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 15, 19, 25, 32-34.

¹³³ Câğî, “Mahmûd Dervîş... Şâ’iru’l-‘Âlemi’l-‘Arabî...”, 15.

¹³⁴ Halîl, *Mahmûd Dervîş Gîtâratu Filistîn*, 19.

resmi şairi olmuş ve Filistin direnişinin kültür ayağını yürütmeye başlamıştır. 1981 yılında yine Beyrût'ta “*el-Kermel*” adlı dergiyi de çıkarmıştır.¹³⁵

Ariel Şaron komutasındaki İsrâil Ordusu'nun 1982 yılında Lübnan'a saldırıp iki ay boyunca başkent Beyrût'u işgal altında tutması, Sabra ve Şattila kamplarındaki Filistinli mültecileri katledip Filistin Kurtuluş Örgütü üyelerini buradan kovmasından sonra Dervîş de Beyrût'u terk etmek zorunda kalmıştır. Lübnan'daki bu savaşlar onun bu parlak günlerini maalesef gölgelemiştir. Şimdi o, sürgün biridir. Bu durumu dolayısıyla, 1982-1985 yılları arasında Suriye, Kıbrıs, Kâhire, Tunus ve Paris arasında mekik dokumuştur.¹³⁶

1985 yılında Paris'te kaldığı günlerde, insanların uyutulmasına tepki olarak doksan gün boyunca hiç durmadan yazdığı ve bir şairin yazabileceği en harikulade nesir bir çalışma olan “Zâkiretun Li'n-Nisyan” (*Unutkanlığı Anmak*) adlı eserini edebiyat dünyasına kazandırmıştır. Bu eserde, “*Hiroşima Günü*” diye nitelendirdiği İsrâil'in Beyrût'a düzenlediği ağır saldırının tarihi olan 6 Ağustos 1982 tarihini başlangıç alıp akabinde gelişen olayları kaleme almıştır.¹³⁷

1992 yılında Paris'te “Ahede ‘Aşere Kevkeben” (*On Bir Yıldız*) ve hemen ardından yine aynı yıl “Melhamiyye Ğinâiyye” (*Şiirsel Bir Düş*) adlı şiirlerini yazmıştır. Her iki şiirinde de şair, Filistinlilerin zorla topraklarından atılışını Cristoph Colombus'un Amerika'yı keşfedişinden sonra Kızılderililerin katliama uğratılıp onların yaşadıkları ana topraklarına Avrupalıların göçmesi ve aynı şekilde Arapların Endülüs'ten çıkartılması ile özdeşleştirmektedir. Diğer taraftan 1995 yılında Paris'te kâğıda dökmüş olduğu “Limâzâ Terakte'l-Hisâne Vahîden?” (*Atı Neden Yalnız Bıraktın?*) adlı şiirinde şiirsel bir dille kendi hayat hikâyesini anlatmıştır.¹³⁸

¹³⁵ Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 21, 30.

¹³⁶ Halîl, *Mahmûd Dervîş Ğitâratu Filistîn*, 18-19; Amr, “Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş”, 41-43.

¹³⁷ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 49.

¹³⁸ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 50.

2.2.3. Direniş Şairliği

Dervîş, İsrâil'in Filistin işgaline karşı Filistin direniş hareketinin sembol isimlerinden biri olarak Beyrut'tan çıkıp Tunus'a gittiği andan itibaren kalemini, yazılarını Filistin'in ulusal bağımsızlık mücadelesine adanmıştır. Arap veya dostluk kurduğu dünya edebiyatçıları ile bir araya geldiğinde bile onun için tek konu Filistin'in kurtuluşu olmuştur. Filistin direniş hareketini, başta Avrupa olmak üzere tüm dünya ülke ve toplumlarına tanıtmak ve Filistin'in haklı davasını tüm dünya kamuoyuna anlatmak için gösterdiği çaba ve gayretin ürünü olarak kaleme aldığı şiirleri, o dönemde yazan diğer Arap ülkelerindeki Arap edebiyatçıları hatta o coğrafyada bulunan başka edebiyatçıları bile oldukça etkilemiş, onlar ve onlardan sonra gelecekler için örnek alınan bir şair olmuştur.¹³⁹

Mahmûd Dervîş, “Yaz Ben Bir Arabım” sözleriyle başlayan meşhur “Bitâkatu Huviyye” (*Kimlik Kartı*) adlı şiiri ile direniş şairliğinin zirvesine ulaşmıştır:

سَجَل
أنا عربي
سلبت كروم أجدادي
وأرضاً كنت أفلحها
ولم تترك لنا.. ولكل أحمادي
سوى هذي الصخور..
فهل ستأخذها
حكومتكم.. كما قبلاً؟¹⁴⁰

Yaz

Ben bir Arab'ım

Koparıldım atalarımın bağlarından

Ve ekip biçmekte olduğum yurdumdan

¹³⁹ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 56, 59.

¹⁴⁰ Mahmûd Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu'l-Ûlâ-l* (Beyrût: Riad el-Rayyes Books, 2005), 83.

Bırakmadın hiçbir şey bize.. Ve tüm torunlarıma

Sadece bu kayalar

Hükümetiniz onu da mı alacak... o ikisince söylenildiği gibi !?

Direnmeyi kronik bir kavgaya tutuşmak değil, tersine hakça paylaşmak, kutsal değerlere saygı duymak, her türlü değer yargılarını önemsemek olarak algılayan Dervîş, her vakit halkı ile iç içe, onlarla aynı kaderi, zorluğu paylaşma erdemliğini gösterebilmiş ve bu sayede sevilen, sayılan ender halk adamlarından biri olmuştur.¹⁴¹

Filistinli bir Arap olarak dünyaya geldiğini ve bu dünyada var olabilmenin ne kadar zor olduğuna dikkat çekerken bile kendisinin, bu evrene ve tüm insanlığa ait olduğunu hiçbir zaman unutmamıştır.¹⁴²

Dervîş'e göre direniş gerçekliği üç farklı konumda ele alınmalıdır. Bunlar:

“1- Silahlı Direniş: Bu bölümde Filistin Kurtuluş Örgütü bu işlevi yürütmektedir.

2- Siyasal Direniş: Günümüzde tek yönlü siyasal temsilcilik misyonu sorgulanır olsa bile, FKÖ yetkilileri belli bir organizasyon ve sorumluluk anlayışı ile bu görevi üstlenmektedir.

3- Kültürel Direniş: Direniş kavramının önemli boyutlarından birisi de kültürel direniştir. Nitekim bu direniş, Dervîş'in “*kültürsüz bir direniş ve direnişsiz bir kültür olmaz*” temel prensibinden hareketle neredeyse tek başına gerçekleştirip geliştirmeye çalıştığı bir direniş türüdür.”¹⁴³

1960'ların başından 1980 yılına kadar geçen 20 yıllık süreçte Filistinlilerin kültürel açılımının hazin bir sona doğru gittiğini gören Dervîş, bu noktada kendisi gibi entelektüellerin devreye girerek siyasi alanda oluşan boşluğu kültürel direniş

¹⁴¹ en-Nâbulusî, *Mecnûn't-Turâb*, 102-103.

¹⁴² Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş'le Bir Söyleşi Gibi”, Bu Dünyada Müslüman Kökenli Olmak? erişim: 16 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

¹⁴³ en-Nâbulusî, *Mecnûnu't-Turâb*, 94.

bağlamında kapatmaları gerektiği görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre işgal güçlerinin “sürgün” kozunu, Filistinli aydın ve entelektüellerin önüne bir tehdit unsuru şeklinde sürekli koyması da bahane olmamalıdır. Üstelik kültürel direniş boyutunun daha da genişleyerek düşünce, sanat, teknik, bilim, fen hatta ziraat alanlarına yayılması gerektiğini söylemiştir.¹⁴⁴ Bunu da “Evrâku’z-Zeytûn”(Zeytin Yaprakları) adlı divanında şöyle dile getirmiştir:

إِنَّا نَحِبُّ الْوَرْدَ،
لَكِنَّا نَحِبُّ الْقَمَحَ أَكْثَرَ
وَنَحِبُّ عَطْرَ الْوَرْدِ
لَكِنِ السَّنَابِلُ مِنْهُ أَطْهَرُ
فاحموا سنابلكم من الإِصْرَارِ
بالصدر المسمَّرِ
هاتوا السياج من الصُّدُو
من الصدور؛ فكيف يكسر؟
إقبض على عنق السنابل
مثلما عانقت خنجر!
الأرض، والفلاح، والإصرار،
قل لي: كيف تُقهز...
هذي الأقانيم الثلاثة،
كيف تُقهز؟¹⁴⁵

*Biz severiz gülü,
Fakat biz severiz buğdayı en çok
Ve severiz gülün kokusunu,
Fakat başakları ondan daha temiz olan
Koruyunuz başaklarınızı kasırgadan
Kafasıyla çivi gibi
Getiriniz çitleri önlerinden*

¹⁴⁴ en-Nâbulusî, *Mecnûnu 't-Turâb*, 103-108.

¹⁴⁵ Dervîş, *ed-Dîvân, el- A 'mâlu 'l-Ûlâ-1*, 49.

*Önlerinden; peki nasıl kırılır?
Tut boynundan başakların
Tıpkı sarıldığı gibi hançerine
Yeryüzünün ve çiftçinin ve direktmenin
Söyle bana: Nasıl kalkar ortadan
Bu üç kokuşmuş şey..
Nasıl kalkar?*

2.2.4. Mahmûd Dervîş'te Şiir

Şiirin doğuşunu ve gelişmesini doğrudan şair ile ilişkilendiren Dervîş, şiirin imaja dönüşecek bir sezgi ile başladığını fakat ilk aşamada bunun da yeterli olmadığını, söz konusu imajın yeri geldiğinde kendisini ritme dönüştürmesi gerektiği fikrini savunur. Ne kadar sezgi, düşünce, imaj birikimi olursa olsun müzikal notalar olmaksızın şiirsel anlamda pek bir şeyin yapılamayacağını yani yazmada ritmin kışkırtıcı, harekete geçirici bir unsur olduğunu söyler. Dervîş'e göre şiir yazmak bilinçli bir eylemdir. Fakat şair buna şiirsel bir tat katmazsa o zaman şiir, şiirsellikten çıkıp tezler yığımına döner. Dervîş, şiir yazma işinde önce çatıyı kurup daha sonra yüzeyler ve derinlikler arasındaki ilişkiyi, bunun yanı sıra ritim, imaj, metafor arasındaki doğru uyumu ortaya koymaya çalışır. Şiirde ilhamın varlığına kesinlikle inanan Dervîş “*ilham*” kavramını “*bilinç dışının kendi sözcüklerini bulması*” olarak tanımlar. Fakat sırf ilhamın gelmesini beklemek adına şiiri bekletmek uygun değildir. Asıl olan şairin ilhamı kendisine çekebilmesidir. Çünkü şiirsel motivasyon ve duygunun kendine özgü bir sırrı vardır.¹⁴⁶

Mahmûd Dervîş, şair ile peygamber arasında bir bağ olduğu şeklinde bir iddia atılmasını kesin bir dille reddetmiş, böyle bir anlayışın bağımsızlık anlayışı bağlamında şiir ve şairin üstlendiği işe büyük ölçüde zarar vereceğini belirtmiştir. Şairin gaipten haber veremeyeceğini, gizli sırları açığa çıkaramayacağını söyleyen

¹⁴⁶ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 81.

Dervîş, şairin en önemli görevinin sürekli olarak yeniyi, etkileyiciyi, bilinmeyeni araştırmak olduğunu bildirmiştir. Bu bağlamda Dervîş, Arap şiirinin gelişimini engelleyen asıl nedenin, şairlerin aruzu çok iyi kullanıp olağanüstü şiirler ortaya koymuş olmaları değil, “şairlerin peygamberlerin mirasından faydalanmakta oldukları” anlayışına dayandırılan şiirsel güvence olduğunu söylemiştir.¹⁴⁷

Yine şiir ile felsefe, şair ile filozof arasındaki ilişki ile ilgili olarak Dervîş, felsefe ile şiirin eski zamanlardan beri düşünce sisteminin iki ana ögesi olduğunu bildirmektedir. Şiirde insan somut olarak; felsefede ise varoluş iradesi ile vardır. Şiir ile felsefe ve şair ile filozof, insanı, varlık âlemini, varoluşu sorgulama ve gerçekle yüzleşme gibi bir misyonu yüklenmişlerdir. Belki bir şair, filozof kadar derinlemesine düşünmez, ama şiirinin temelinde bir düşünce veya düşünceler sistemi yatmaktadır. Temelinde düşünce sistemi yatan şiir, sağlam şiir olarak nitelendirilir. Diğer taraftan, bir filozof da düşüncesini şiirsel bir dille ifade etmez ve zorunda da değildir. Ancak amaç karşısındakini etkileme noktasında odaklaşır ise o zaman düşüncelerini kısa, özlü ve etkileyici bir biçimde söyleme bakımından şiir devreye girer.¹⁴⁸

Mahmûd Dervîş, bazı şiirlerinde “şiir nedir, nerede doğar, şiir neyin karşılığıdır, neden şiir yazılır?” tarzı soruları da cevaplamıştır. Örneğin “Cidâriyye” (*Mural*) adlı şiirinde bu soruların sorulduğu görülmektedir:

من أين تأتي الشعريّة ؟ من
دكاء القلب ، أم من فطرة الإحساس
بالمجهول ؟ أم من وردة حمراء
في الصحراء ؟ لا الشخصي شخصي
ولا الكوني كوني
كأني لا كأني.../

¹⁴⁷ Habîb ez-Ziyûdî, “Mahmûd Dervîş... Sukûtu'l-Hisâneti ‘Anî’ş-Şiiri ve’ş-Şâir”, *Cerîdedu’r-Ra’îl-Urduniyye* (20/7/2001); Muhammed İbrâhîm, *Ecmelu Kasâ’idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhi ve Şi’ruhu*, 33.

¹⁴⁸ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş’le Bir Söyleşi Gibi”, Şiir ve Felsefe/Şair ve Filozof İlişkisi, erişim: 18 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

كلما أصغيت للقلب امتلأت
بما يقول الغيب، وارتفعت بي
الأشجار. من حلم إلى حلمي
أطير وليس لي هدف أخير.¹⁴⁹

*Nereden doğar şiir sanatı?
Eğiliminden mi kalbin,
Ya da doğuştan gelen anlamından mı bilinmeyenin,
Ve ya da bir kırmızı gülden mi çöldeki? Özel, özel değil
Evrensel, evrensel değil
Sanki, ben ben değilim.../
Her ne zaman kulak verirsem kalbime dolarım
Söyledikleriyle yokluğun ve yükselir üzerime
Ağaçlar. Bir rüyadan bir rüyaya
Uçarım, son bir hedefim olmadığı halde.*

Dervîş'e göre şiir bir gizemdir. Sonsuzluk kavramını ifade eder. Şiirde şekil ve üslupta kesin bir kayıt olmayacağı gibi anlaşılması genel bir tanım da bulunmamaktadır. Dolayısıyla şiir değişkendir. Buna paralel olarak şairin de sürekli kendini yenilemesi ve sırandanlıktan uzak durması gerekmektedir. Zaten durağan bir şair üretken olamaz. Üretken olmayan şair de okuru tatmin edemez. Bu doğrultuda şiir hakkındaki görüşlerini şöyle belirtmektedir:

Benim için şiir her zaman çoğuldur: Annedir, düştür, dildir, desendir. Uçurumun anlamıdır. Yanlının yankıya söylediği şeydir. Yokluğun çocuğudur. Görünmeyeni gösterendir... Şiirler birçok şeyi içinde barındırır. Melekler ve şeytanlar da buna dahildir. Ben her zaman durmadan denemeyi ve tekrara düşmemeyi tercih ettim. Bana göre risk alma şiirin birincil koşuludur. Ben aşama aşama kendini ve şiirini geliştirmeye çalışan bir şairim. Şiir, insanoğlunun hayat

¹⁴⁹ Mahmûd Dervîş, "Cidâriyye", *el-A'mâlu'l-Cedîdetu'l-Kâmile 1* (Beyrût: Riad el-Rayyes Books, 2009), 502-503.

önünde durduğu ilk şaşkınlıktan, varoluş gizemini sorgulama ihtiyacından doğmuştur. Şiir hem yereli hem de evrenseli kapsayarak ne metropolün egemenliğine ne de taşranın darlığına aldırmandan farklı mekânlarda, dilde ve kültürlerde var olmuştur.¹⁵⁰

Şiir, bir şairin hayatının özünü meydana getirir. Bundan dolayı şair, gerçekte şiir sayesinde ayakta kalır. Çünkü şiir, şairin hem bedenini hem de ruhunu direkt olarak etkiler. Şair hayatındaki acı ve haz duygularını gerçek anlamda şiir sayesinde tadar. Hayatın güzelliğini hep takdir eden biri olan Mahmûd Dervîş, hayatın şiirleştiği ölçüde yaşamaya değer olduğunu düşünmüştür.¹⁵¹

Mahmûd Dervîş, şiir ile ilgili bazı düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “*Biz Araplar şiirin bir silah olacağını ve bu doğrultuda onun açıkça ve doğrudan ifade edilmesi gerektiğine inandık. Oysaki şiirin elbette toplumsal bir yanı vardır. Fakat aynı zamanda şiirin güzelliklere özen göstermeye bağlı yönü de bulunmaktadır. Hayattaki en güzel şeyin şair olmak olduğuna inandım, şu an onun çok sıkıntısını çekiyorum. Her defasında bir şiir divanı bitirdiğimde, o divanın ne ilk ne de son şiir divanım olduğunu biliyorum.*”¹⁵²

İlyâs Hûrî, Dervîş’in şiirini özetle şöyle anlatmıştır: Şiir dilin suyudur. Bu su ile dil hem yıkanır hem de hafızasını yeniler. Şairlerin kullandığı kelimeler derinliklerimizde gizli bir yerden gelir. Aynı zamanda bu kelimeler, o dille ilgili araştırmayı da kapsayan bir birikimin oluşmasını da sağlar. Hiç şüphe yok ki, Dervîş’in şiirsel deneyimi de bu sudan yıkanmıştır. Söz konusu şiir suyunun derinliklerinde Filistin trajedisi yatmaktadır. Onun deneyimini farklı düzeylerde iyi bir şekilde okuyabilecek olursak bu birikimin Filistin coğrafyasıyla ilgili olduğunu daha iyi anlarız. Dervîş’in şiirsel birikiminde tarih sahnesinden silinme ve ölme tehlikesine karşılık Filistin halkının diriliş rüyasını keşfedebiliriz. Dolayısıyla Dervîş’in şiiri, trajedi tarihinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Mahmûd

¹⁵⁰ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş’le Bir Söyleşi Gibi”, Şiir ve Şair, erişim: 18 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

¹⁵¹ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş’le Bir Söyleşi Gibi”, Şiirin Hayatiyet Sağlayıcılığı, erişim: 18 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

¹⁵² Câğî, “Mahmûd Dervîş... Şâ‘iru’l-‘Âlemi’l-‘Arabî...”, 16.

Dervîş'in şiirinde "Lirizm", "Sembolizm" iç içe girmiş Arap kalkınma harekâtının bir parçası olarak Arap modernleşme ideolojisinin bir taşıyıcısı konumuna gelmiştir. Şiiri kendisinin aynası olduğu gibi kişiliği de Arap dünyasının aynasıdır. Her ne kadar küresel platformlarda Arap Birliği söz birliği yapamamış olsa da onun sesi her zaman tek başına yankı bulmuştur. Bu yüzden o, Filistinli kafesleme politikası doğrultusunda karşı taraftan atılan her adıma karşı isyankâr ruhunu korumasını bilmiştir.¹⁵³

Genel hatları itibari ile Mahmûd Dervîş'in geçirmiş olduğu şiirsel evreler şu şekildedir:

- 1-1960'lı yıllardaki "İlk Gençlik Dönemi",
- 2- 1965'li yıllardaki "Devrimci Dönem",
- 3- 1965-70 yıllarındaki "Devrimci-Yurtsever Dönem",
- 4- 1970-80 arası "Estetik Dönem",
- 5- 1980-85 arası "Epik Dönem",
- 6- 1985-90 arası "Lirik Dönem",
- 7- 1990-95 arası "Lirik-Epik dönem"
- 8- 1995 sonrası "Bağımsız Temalar Dönemi."¹⁵⁴

Mahmûd Dervîş, şiirde dilin başrolde yer aldığı fikrinden hareketle "dilini uzun hafızaya sahip tarihsel bir olgu" olduğunu işaret ederek onu canlandırma ve hayatın sıradanlığından kurtarma görevinin şaire ait olduğunu söylemektedir.¹⁵⁵ Kendimi dilimin üstünden tanıyorum diyen Dervîş, dilin işlevini "*Muallakalar İçin Kâfie*" adlı şiirinde şöyle anlatmaktadır:

¹⁵³ İlyâs Hürî, "Mahmûd Dervîş bi-'Aklâmi'n-Nakkâd ve's-Sahafiyîn", *Muhammed İbrâhîm, Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhu ve Şi'ruhu*, 24-25.

¹⁵⁴ Selahattin Sitesi, "Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş'le Bir Söyleşi Gibi", Şiirin Geçirdiği Aşamalar, erişim: 19 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/>.

¹⁵⁵ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 81.

من أنا؟ هذا

سؤال الآخرين ولا جواب له. أنا لغتي أنا¹⁵⁶

Ben kimim? Bu başkalarının sorduğu bir soru

Ve cevabı yoktur bunun. Ben kendi dilimim

Günlük olaylardan metafiziğe, aşka, varoluşa ve neredeyse şiirin diğer tüm alanlarında dolaşmış olan Dervîş, tekrardan uzak durmaya özen göstermiş aynı zamanda şiirlerini kafiye aramaksızın sade ve akıcı bir dille yazmıştır.¹⁵⁷

Mahmûd Dervîş, dil ve şiirden başka pek bir şeyi sevmeyen biri ve derin bir kişiliktir. Dil onun için çok önemlidir. Tıpkı yazı dilinde kelimelere verdiği özeni konuşma diline de vermiş ve asla aşırılığa kaçmamıştır.¹⁵⁸

Şiir ile nesir ilişkisini son dönem çalışmalarından biri olan “Zâkiretun Li’n-Nisyan” (*Unutmak İçin Hatırlamak*) adlı eserinde irdelemiştir. Şiirinde nesir ile, nesirde ise şiir ile iç içe bir durumun ortaya çıktığı “Hâletü Hisar” (*Kuşatma Hali*) adlı şiirinde de şiir ile nesir sanatlarını kastederek “uçun birlikte” şeklinde bir ifade kullanan Dervîş, “en güzel söz söyleme biçiminin insanın kendisini, düzyazıya benzeyen bir şiir ile şiire benzeyen bir düzyazı arasında konumlandırabilmiş olması” olduğunu bildirmektedir?¹⁵⁹

Dervîş bazen duygusal davranıp kendisini lirizme kaptırmış ve bu alandaki ezberleri bozmuş, bazen de lirizmden uzaklaşarak ritim faktörü ile nesir sanatı arasında bir konum belirlemeye çalışmıştır. Her iki alandaki engin bilgi ve deneyimi sayesinde ne tam olarak nesir alanına girmiştir ne de tamamen ritim faktöründen vazgeçebilmiştir. Üstelik bu konularda tarafsızlığını bir kenara bırakıp her iki konuda

¹⁵⁶ Dervîş, “Limâzâ Terekte’l-Hisâne Vahiden”, *el-A‘mâlu’l-Cedîdetu’l-Kâmile 1*, 381-382.

¹⁵⁷ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 81.

¹⁵⁸ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 60-61.

¹⁵⁹ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş’le Bir Söyleşi Gibi”, Şiir ve Nesir İlişkisi, erişim: 20 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

da şiiri maceraya ve sürekli yeni aramaya teşvik eden açık bir alanda tutmayı tercih etmiştir.¹⁶⁰

Şair, yazar veya başka bir sanat dalında ilgilenen bir kişi, dünya çapında tanınmış entelektüel bir birikime sahip olmak istiyor ise bunu tek taraflı bir şekilde sadece batı veya doğu kültürünü çok iyi bilerek değil, bu birikimin yanında kendi öz milletine ait kültürünü de özümseyerek gerçek amacına ulaşabilir. Derviş, şiirsel yolculuğu boyunca daha önceden süre gelen alışıldık bir uygulamayı yıkıp onun sınırlarını geçtikten sonra var gücü ve birikimiyle yeni bir üslup oluşturmayı kendisine görev edinmiştir. O, şiire farklı kapılardan çaldığı bir kapıyı tekrar aynı şekilde ikinci defa çalmamıştır.¹⁶¹

Mahmûd Dervîş, çeşitli konular, şiirler, kitaplar, tarihi ve siyasi olaylar arasında gidip gelmiştir. Kendisi hem siyasi konulara ışık tutmuştur hem de iyi bir edebiyat eleştirmeni olmuştur. Dervîş, yeri geldiğinde kendi şiirlerini eleştirmekten çekinmemiştir. Bu açıdan bakıldığında kendisi hem gerçek bir şair hem de gerçek bir Filistinlidir. Filistinin kurtuluş ve bağımsızlık ideali gerçekleşinceye kadar kendisini bu hedefe ulaşmak için feda etmiştir. Dervîş, Filistinlinin annesi konumunda ve onları koruyup gözetmekle vazifeli olduğu düşüncesi ve duygusu ile hareket etmiştir.¹⁶²

2.2.5. Dervîş'in Etkilendiği Şairler

Bir şairin ve onun ortaya koyduğu şiirlerinin, binlerce şair ve şiirden süzülerek geldiğini dolayısıyla hiçbir şairin sıfırdan mümkün olmadığını, asıl önemli nokta şairin ilk şiirsel deneyiminden sonra dilini, sesini, özgürlüğünü bulması olduğunu söyleyen Mahmûd Dervîş, Klasik Arap şiirinde, kişilikleri, tavırları ve davranışları açısından İmru'l Kays (ö. 544), Mutenebbî (ö. 965), Ma'arrî'den (ö.

¹⁶⁰ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 76.

¹⁶¹ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 77.

¹⁶² Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 77-78.

1057) oldukça etkilenmiştir. Özellikle Mutenebbî'yi Klasik Arap şiirinin zirvesi ve tüm klasik arap şiirinin özeti olarak niteleyen Dervîş, onun kişisel hırsı ile tutkusunu bilgeliği ile mükemmel bir şekilde birleştirdiğine ve ayrıca ilmi ve edebi kişiliğinin ötesinde cesaretine vurgu yapmıştır.¹⁶³

Filistin davasının sembol ismi, müslüman ezilen Filistin halkının bir ferdi olması, onda diğer semavi din ve inançlara karşı bir kızgınlık veya nefret duygusu oluşturmamış tersine o coğrafyanın kültür ve mirasını oluşturan bu üç büyük dinden bileşenler alıp topluma kazandırmıştır. Çünkü Dervîş, dinsel çatışmaların bile dini inanç ayrılıklarından değil, temelde ekonomik, siyasal, sosyal nedenlerden kaynaklandığına inanmıştır.¹⁶⁴

Üç büyük dinin kutsal metinlerini aynı edebi duyarlılık ve saygı içerisinde birer edebi metin gibi okuduğu için bu durum ona edebi bir derinlik kazandırmıştır. Tevrat'ın üç temel metni, özellikle “Yakup ve Şarkılar Şarkısı” ile İncil'de anlatılan İsa Mesih'ten ve onun yaşadığı çilekeş hayattan ve özellikle İsa'nın Filistin'de doğmuş olmasından çok etkilenmiştir. Dervîş, Hıristiyanlık'taki Mesih inancını, şairin her şiirde ölüp tekrar dirilmesi ile bağdaştırmıştır. Kur'an'a gelince doğup büyüdüğü, içinde yaşadığı ve yetiştiği, havasını halen solumakta olduğu atmosferin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Kur'an-ı bir metin olarak, ruhsal, düşünsel, evrensel boyutuyla görmüştür. Dervîş'in Kur'an-ı okuma ve anlama tarzı kendisine özgüdür. Resmi İslam anlayışını çok dogmatik bulduğu için konulara daha çok tasavvufî açıdan yaklaşmaya çabalamıştır.¹⁶⁵

Mahmûd Dervîş, kendisini etkileyen Batılı şairler arasında Lorca (ö. 1936), Nazım Hikmet (ö. 1963), T.S. Eliot (ö. 1965), Neruda (ö. 1973), Cavafis (ö. 1933), R. Char (ö. 1988) ve bunların yanı sıra yakın dönem modern Arap şiiri temsilcilerinden Nizâr Kabbânî'yi (ö. 1998) sayarken bu edebiyatçılara gönül borcu olduğunu belirterek hiçbir şairin başka şairden etkilenmeden uzak tutamayacağını

¹⁶³ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş'le Bir Söyleşi Gibi”, İlk Etkileyen Şiir ve Şairler, erişim: 20 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

¹⁶⁴ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 87.

¹⁶⁵ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş'le Bir Söyleşi Gibi”, Kutsal Metinler, erişim: 20 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

söyleyebilme açık yürekliliğinde bulunmuştur. Söz konusu etkileşimin şair ve şiir açısından olağan karşılayan Dervîş, “önemli olanın etkilenme sürecinde etkilenen şairin, direkt etkilendiği şairin içine girmeden kendi yolunu bulmasının gerekli olduğu” şeklinde de ince bir sınır çizmeyi de ihmal etmemiştir.¹⁶⁶

2.2.6. Modern Arap Edebiyatında Bıraktığı İzler

Mahmûd Dervîş’i kendisi kaybolan ama arkasından kaybolmayacak izler bırakan efsane bir kişilik olarak kabul eden gazeteci ve edebiyat eleştirmeni Ali Es-Sarrâf Dervîş’in vefatından sonra Arap şiirinde derin bir boşluğun oluşacağı endişesini şu sözlerle dile getirmiştir:¹⁶⁷

“Bu Mahmûd öldükten sonra geriye kaç Mahmûd kaldı? Tabiki de hiçbir tane kalmadı. Büyük insanların yerini hiç kimse dolduramaz. Çünkü onlar öylece yerleri doldurulacak kişiler değildir. Mutlak eşsizlik şairden şair yapar. İşte bu yüzden ki kimse Mahmûd Dervîş’in yerini dolduramaz... Zira Arap şiirinde Dervîş’in doldurduğu boşluğu hiç kimsenin dolduramayacağı gayet açıktır. Tıpkı hala anlamların çatılarını yükselmeye layık en yükseklerle çıkarmaya çalışan ve özgürlük savaş alanlarını en ileriye taşımaya gayret eden arkadaşları ve kariyer sahibi meslektaşlarından hiçbirinin onun boşluğunu dolduramayacak olması gibi... Dervîş’ten geriye bize kendisinden ve onun yaptıklarından başka hiçbir şey kalmayacak. Dervîş, sanatları direniş olan hür şairlerin oluşturduğu yıldız kümesinin en parlak elemanlarından biriydi. Şiiri, ondan bir şey öldüğü zaman canlıyı hayata dönüştüren, anlamlardan daha önce hiç anlaşılmamış bir varlık ortaya çıkaran ve düşünce ve kültür hayatında daha önceki araştırmacıların açamadığı bir alan açan yaratıcı güce çeviren kişiydi...”

¹⁶⁶ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş’le Bir Söyleşi Gibi”, Çağdaş Etkiler..., erişim: 20 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

¹⁶⁷ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 65-66.

Seyyid Hicâb'ın Dervîş'in ölümü üzerine yapmış olduğu değerlendirme şöyledir: “*Hakkın rahmetine kavuşan Dervîş, Filistin kültürünün kurucularından ve modern Arap şiirindeki yenilikçilik öncülerinden biridir. Bizzat kendisi büyük bir şiir deneyimidir. Şiirleri direnişin zirvesini temsil eder. Aslında onun gibi büyük dava uğrunda yazan başka şairlerde vardır. Fakat onların hiçbiri Filistin davasını dile getirirken Dervîş'in direnişi ifade eden sembolleri kullanmada gösterdiği başarıyı gösteremediler. Dervîş öldü, şiir de öldü. Oysaki Filistin davasının hala ona çok ihtiyacı var.*”¹⁶⁸

Ahmed Fuâd Necm de Dervîş'in arkasından şu değerlendirmede bulunmuştur: “*Ülkesinin davası için liderlerden daha çok hizmet eden büyük şair Mahmûd Dervîş'i daha iyi tanımak isteyen herkesin onun şiirlerini okuması gerekir. Ancak bu şekilde Mahmûd Dervîş'in gerçek kişiliği ve kimliği anlaşılabilir. Büyük bir şair olarak onun hakkını teslim etmek için kelimeler yetmez. İşgale karşı en hararetili bir şekilde direnmesi göz önünde bulundurulduğunda serbest Arap şiiri sembollerinden birini kaybetmiş sayılırız. Çünkü o, Filistin mücadelesinin sesi ve Filistin'deki mücahitlerin sözcüsü olmuştur. Çünkü onun sözleri kılıçtan daha keskin, işgal askerlerinden daha güçlü idi. Onun ölümüyle biz, vatanın sesinden mahrum kaldık.*”¹⁶⁹

Mahmûd Dervîş, iyi, hoş, sade ve alçak gönüllü bir insan olup, kendisi insanları sevmiş, insanların da kendisini sevmesini istemiştir. Etrafının kuşatılmış olmasına rağmen kendisi için yaşayan ve kendisine yönelik çabalayan bir insan değildir. Başkalarıyla paylaşmanın en iyi örneklerini sergileyen bir kişiliğe sahiptir. Filistin meselesini savunurken bireyselliğini ön planda tutmak yerine toplumun bir parçası gibi davranmıştır. Kendi gönlünde dönüp dolaşanı yazmak için içinde bulunduğu toplumun ve birlikte yaşadığı insanların gönlünde dönüp dolaşmıştır. Nereden bakılırsa bakılsın Mahmûd Dervîş bizzat efsane konumundadır. Kendisi,

¹⁶⁸ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 70.

¹⁶⁹ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 68.

şiiirlerinde yeni kelimeler kullanan ve anlamalarıyla yeni yükseklerle çıkıp geniş ufuklar açan şairlerden biridir.¹⁷⁰

2.3. ESERLERİ

Çağdaş dönem Arap şairlerinin geriye bıraktığı eserler nicelik açısından değerlendirildiğinde kuşkusuz Mahmûd Dervîş ilk sıralarda yer alır. Dervîş kısa süren yaşamında yüzlerce şiir ve düzyazı kaleme almış üretken bir şairdir. Ömrünü sürgünlerde geçiren Dervîş, yazmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiş, arap ve dünya edebiyatına birçok eser hediye etmiştir. Özellikle, “*Pasaportta damgasını bulamadığı ülke*” dediği Filistin hakkında pek çok şiir ve yazı kaleme almıştır.

Dervîş’in şiirleri ve diğer mensur yazıları ölümünden hemen sonra 2009 yılında Beyrût’ta Riad el-Rayyes Books S. A. R. L. adlı yayınevi tarafından üç ciltlik *ed-Dîvân*, *el-A‘mâlu’l-Ûlâ* ve üç ciltlik *el-A‘mâlu’l-Cedîdetu’l-Kâmile* olmak üzere altı cilt halinde basılarak edebiyat dünyasına kazandırılmıştır. Bu altı ciltlik eserler özet içerikleriyle şöyledir:

2.3.1. Şiirleri

Dervîş’in ilk divanı, ‘Asâfir Bilâ Ecnihâ (*Kanatsız Serçeler*)’ adıyla 1960 yılında o henüz on dokuz yaşındayken yayımlanır. İkinci divanı, Evrâku’z-Zeytûn (*Zeytin Yaprakları*) ise 1964 yılında okuyucusuyla buluşur. Dervîş, ilk şiir divanını çalışmalarını arasından çıkararak bir daha yayımlanmasına izin vermez.

Dervîş’in diğer divanları, altı ciltlik eser olarak özet içerikleriyle şöyledir:

¹⁷⁰ Yılmaz, *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş*, 66-67.

ed-Dîvân, el- A‘mâlu’l-Ûlâ -1

- ‘Asâfir Bilâ Ecnîha* (Kanatsız Serçeler) (1960).
Evrâku’z-Zeytûn (Zeytin Yaprakları) (1964).
‘Âşık Min Filistîn (Filistinli Bir Âşık) (1966).
Âhiru’l-Leyl (Son Gece) (1967).
Ezhâru’d-Dem (Kan Çiçekleri).
Uğniyâtun İle’l-Vatan (Vatan’a Şarkı).
el- ‘Asâfir temûtu Fi’l-Celîl (Kuşlar Ölüyor Celil’de) (1969).
Habîbetî Tenhadu Min Nevmihâ (Sevgilim Kalkıyor Uykusundan) (1970).

ed-Dîvân, el- A‘mâlu’l-Ûlâ -2

- Uhibbuki Ev Lâ Uhibbuki* (Seni Seviyorum veya Sevmiyorum) (1972).
Muhâveletu Rakam 7 (1973).
Tilke Sûretuhâ (Şu Onun Resmi) (1975).
Evrâku’z-Zeytûn (Zeytin Yaprakları) (1977).
A ‘râs (Düğünler) (1977).
Hâlât ve Fevâsîl (Haller ve Mevsimler)
Medîhu’z-Zillî’l- ‘Âlî Medîhu’z-Zillî’l ‘Âlî (Yüksek Gölgeye Övgü) (1983).
Hisâr Li Medâihi’l-Bahr (Deniz Övgülerine Ambargo) (1984).

ed-Dîvân, el- A‘mâlu’l-Ûlâ -3

- Hiye Uğniye, Hiye Uğniye* (O Bir Şarkı, O Bir Şarkı) (1986).
Verdun Ekall (Gül Daha Az) (1986).
Erâ Mâ Urîdu (İstediğimi Görürüm) (1990).
Ehade ‘Aşere Kevkeben (On Bir Yıldız) (1992).

el-A‘mâlu’l-Kâmiletu’l-Cedîde -1

- Lâ Ta‘tezir ‘Ammâ Fa‘alte* (Yaptığından Dolayı Özür Dileme).
Hâletu Hisâr (Ambargo Hali) (2002).

Limâzâ Terekte'l-Hisâne Vahîden (Atı Neden Yalnız Bıraktın).
Cidâriyye (Mural).

el-A'mâlu'l-Kâmiletu'l-Cedîde -2

Serîru'l-Ġarîbe (Yabancınnın Döşegi) (1996-1997).
Ke Zehri'l-Levz Ev Eb'ad (Badem Çiçeği Gibi veya Daha Uzak).
Eseru'l-Firâşe (Döşegin İzi) (2006-2007).

el-A'mâlu'l-Kâmiletu'l-Cedîde -3

Zâkiretun Li'n-Nisyân (Unutulanı Anmak).
Hayretu'l-'Âid (Dönenin Şaşkınlığı).
Yevmiyyâtu'l-Huzni'l-'Âdi (Normal Hüzün Günleri).

2.3.2. Düz Yazıları

Dervîş'in şiirlerinin yanı sıra çeşitli tarihlerde kaleme aldığı düzyazıları hem onun biyografisi hem de modern Filistin tarihi için önem arz etmektedir. Çünkü Dervîş, İsrâîl'in Filistin'i işgaline çocukluk döneminde bizzat şahit olmuştur. Dervîş'in kendi hikâyesini ve İsrâîl'in Filistin halkına çektiydiklerini edebi bir ustalıkla anlattığı düzyazıları şunlardır:

Şey'un 'Ani'l-Vatan (Vatan Hakkında Günlükler) (1971).
Yevmiyyâtu'l-Huzni'l-'Âdi (Olağan Hüznün Günlükleri) (1973).
Vedâ'an Eyyuhe'l-Harb, Vedâ'an Eyyuhe's-Selâm (Hoşçakal Savaş, Hoşçakal Barış) (1974).
Zâkirâtun Li'n-Nisyân (Unutulanı Anmak) (1987).
Fî Vasfi Hâletinâ (Durumumuzun Tasviri Hakkında) (1987).
Resâilu Mahmûd Dervîş ve Semîh el-Kâsım (Mahmûd Dervîş ve Semih el-Kâsım'ın Mektupları) (1989).

‘Âbirûne Fî Kelâmin ‘Âbir: Kasîde Ve Makâlât (Geçici Bir Sözde Gelip Geçenler: Kaside ve Makaleler) (1991).

Hâletu Hisâr (Kuşatma Altında) (2002).

Fî Hazreti ‘l-Ğiyâb (Yokluğun Huzurunda) (2006).

Eseru ‘l-Firâşe, Yevmiyyât (Kelebek Etkisi, Günlük) (2008).

Yevmiyyātu Cerhi Filistîni (Filistinli Bir Yara Günlükleri).

el-Kitâbe ‘Âlâ Davi ‘l Bundukiyye (Tüfeğin Işığına Yazmak).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAHMÛD DERVÎŞ'İN ŞİİRLERİNDE MİTOLOJİK UNSURLAR

3.1. MİTOLOJİ

3.1.1. Mitoloji Kavramı

Eski Yunan dilinde “söz” kavramını karşılayan üç sözcük vardır. Biri “mythos”, ikincisi “epos”, üçüncüsü “logos”dur. *Mythos* söylenen veya duyulan sözdür. Masal, öykü, efsane anlamına gelir. Mythos’a pek güven olmaz; çünkü insanlar gördüklerini veya duyduklarını anlatırlarken birçok yalan ve abartıyla süsleyebilir. Bu yüzden ki Herodot gibi bir tarihçi Mythos’a, tarih değeri olmayan güvenilmez söylenti demektedir. *Epos* değişik bir anlam taşır: Belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan sözdür. Zamanla şiir, destan ve ezgi anlamlarına gelmiş ve şimdi “epik” veya “epope” olarak batılı dillerde yerini almıştır. Son olarak *Logos* ise, gerçeğin insan sözüyle dile gelmesidir. Logos bir yasal düzeni yansıtır. Logos insanda düşünce, doğada kanundur. Tanrısaldır. Logos’u bulmak, sırlarını göz önüne sermek, insan sözüyle dile getirmek düşüncenin asıl ödevidir. Bu yüzden logos bilimle ve araştırmayla bağdaştırılmıştır. Günümüzde araştırma ve bilim dallarının sonlarına eklenen “logos-logia” ekini oluşturmaktadır. Dilimize de ‘-loji’ olarak geçmiştir. Mythos ile Epos uyumlu bir bütün içinde birleştikleri halde, bu ikisi ile Logos arasında bir karşıtlık mevcuttur. Birbirine zıt iki akımı oluşturmuşlardır. Bir yanda destanlar, övgüler, ezgiler bulunurken, diğer yanda ise fizik, yer ve gök bilimi, tarih, coğrafya gibi bilim kolları yer almıştır.¹⁷¹

¹⁷¹ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972), 4.

“Mythologia” sözcüğünde karşıt iki kavram Mythos ile Logos birleşmektedir. Buna göre ilk çağda Mythologia kavramı, hem “mythos derleme işi” ve hem de “masal ile efsanelerin toplandığı kitap” diye tanımlanmakta ve günümüzde de mitoloji, efsaneler bilimi anlamına gelmektedir.¹⁷²

3.1.2. Mythos (Mitos) Oluşumu

Mythos (Mitos), tanrı soylarının sayıp dökülmesine, tanrılara adlarını veren niteliklerin tanımlanmasına ve efsanelerine ait anlatımdır. Mythos yazıya dökülünce, bu tanrı soyları, adları, nitelikleri ve efsanelerine ekler katkılar yapılır ve edebi türlere göre mythoslar yeni anlatımlar ile yeni yorumlar ile zenginleşirler. İş bununla da kalmaz, her bölge yerli mythosunu yaratmak için koruyucu olarak seçtiği bir tanrı üstüne kendi bölgesiyle ilgili ya oraya intikal etmiş efsaneleri kendi din ve devlet politikasına göre yorumlayıp değiştirir, ya da yeni efsaneler uydurur. Böylece mythosun çemberi genişledikçe genişler. Bu şekilde mythos içinden çıkılmaz karmaşık bir toplam olur.

3.1.3. Mythos (Mitos) Bilimi Olarak Mitolojinin Ortaya Çıkışı

Mythos (Mitos) çokluğu ortaya çıkıp onları aydınlığa kavuşturma gereğine ihtiyaç duyulunca, bir mytos bilimi olarak Mitoloji ortaya çıkmıştır. Bu bilimde efsaneler toplamak ve derlemek işi yapılarak mitoloji kitapları yazılmaktadır. Bu efsane derlemeleri bizim için önemli kaynaklardır.¹⁷³

¹⁷² Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 6; Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 5-7; Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş* (Çorum: Kara Yayınları, 2005), 3-8; Salih Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji* (Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2017), 4-5.

¹⁷³ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 6-7.

Böylece mitoloji, “bir inanç veya bir topluluğun kültüründeki tanrılar, kahramanlar, evren ve yaratılışla ilgili tüm yazılı ve sözlü efsaneler birikiminin anlamlandırılması, yorumlanması ve incelenmesini kapsayan çalışmalar bütünü” olarak tanımlanmıştır. Kültürlerin çoğunun, kendine ait başlangıcı, evreni, türlerinin yaratılışını, doğayı anlamlandırmaya çalıştığı mitolojisi vardır.¹⁷⁴

3.2. MİTOLOJİ EDEBİYAT İLİŞKİSİ

3.2.1. Mitoloji ve Edebiyat

Edebiyat, bir sanattır. Sanatda mitoloji iki şekilde kullanılmıştır. Birinci kullanım şekli, bazı heykellerin, mağara, mezarlık, anıt ve mabet resimlerinin, kazılarda ortaya çıkan kimi buluntuların mitsel bir figürü somutlaştırmış olmasıdır. Bunların mitsel çözümlenmesi için mitolojinin bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü bunda, sanat eserinin oluşumuna mitolojinin bizzat kendisi bir malzeme olmuş ve sanat eserinin temelini oluşturmuştur. İkinci kullanım şekli ise, resim dallarında veya edebiyat eserlerinde olmaktadır. Bunda, mitsel figürler bir sanat eserinin malzemesini veya arka planını meydana getirmektedir. Buna göre, mitoloji sanat ilişkisinde birincide sanat eserinin kendisi mitsel bir objedir. Zeus heykeli, ya da Aslan başlı tanrıça resmi gibi. İkincisinde ise, objenin malzemesini mitsel bir anlayış veya mitik bir figür oluşturur. Bir şiirin çeşitli mitsel öğeleri kendisinde barındırması veya şiirin mitsel bir arka plâna dayanması gibi. İşte mitoloji-sanat ilişkisinin bu ikincisi edebiyatı ilgilendirmektedir.¹⁷⁵

Edebiyatın ilk örnekleri olarak kabul gören mitoloji, ait oldukları ulusların edebiyatlarının gelişimlerinde rol oynamışlardır. Çok eski dönemlerden beri gerek

¹⁷⁴ Tarihli Sanat, “Mitoloji: Mitoloji Nedir? Mitolojiler Nasıl Oluşturdu?”, erişim: 05.08.2019, <https://www.tarihlisanat.com/mitoloji-nedir/> .

¹⁷⁵ Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik*, 33-34.

yazarlar gerek şairler gerekse sanatçılar da eserlerinde büyük ölçüde mitolojiden yararlanmışlardır. İnsanı konu edinen, onu anlatan edebiyatın insan yaratılışı ve doğasıyla ilgili her türlü konuyu içinde barındıran mitoloji ile ilişkisi derin ve kapsamlıdır.¹⁷⁶

Bir edebiyatçı için mitler birer ilham kaynağıdır. Bu yönüyle edebiyatçıların her zaman dikkatini çekmiştir. Mitler üzerinden toplumların en gizli katmanlarına inebilmektedir. Toplumların inançlarına, dünyayı algılayış biçimlerine ve deneyimlerine ayna tutabilmektedir. Bu yüzden mitler, toplumların kültürleri tarafından değer verilen ve korunan insani deneyimlerinin de birer simgesi durumundadırlar. Tüm bu insani deneyimler mitler aracılığıyla edebiyata aktarılmaktadır. Edebiyat, toplumları ve onların kültürlerini yansıtmaktadır. Zamanla birbirleriyle ilişkilerde bulunan toplumların kültürleri gibi mitleri ve edebiyatı da birbirlerinden etkilenmektedir.¹⁷⁷

Mitoloji, halk edebiyatı türlerinin temelini oluşturmaktadır. Mitolojik motifler halk kültürü ve edebiyatında geniş yer almıştır. Halk edebiyatı türlerinde gerçek gibi sunulan ancak anlatan ve dinleyen tarafından bir hayali olağanüstü nesne ve varlık olarak algılanan bütün motif ve olaylarda mitlerden yararlanılmıştır. Bilhassa sözlü kültür motifleri tapınma törenine dayalı veya törensel mitlerin izlerini belli bir ölçüde içinde barındırmaktadır. Bu yüzden, mitlerin ilk karakteristik yapısı bugün sözlü anlatılarda yani halk edebiyatında gizlidir. Mitlerin edebi yönlerine bakıldığında mitin bir edebiyat türü olduğu ve ikisi arasında kesin bir ayırım yapılamayacağı görülür. Bundan dolayı mit yeri geldiğinde bir hikâye, bir masal ve bir şiiirdir.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 49.

¹⁷⁷ Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 49.

¹⁷⁸ Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik*, 18-25.

3.2.2. Mitoloji ve Arap Edebiyatı

Arap edebiyatçıları ve entelektüelleri, Arapların geri kalmışlık nedenlerinin başında geleneksel kültür yapılarının değişim ve dönüşüm zorluğu üzerinde ortak bir kaniya varmışlardır. Bu zorluğun edebiyatla aşılacağını düşünmüşlerdir. Bunun için Arap edebiyatının gerek içerik ve gerekse biçim yönünden dünya edebiyatında yaşanan gelişmelerden geri kalmaması gerekmektedir. Arap toplumu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra işgalci batılı güçlerin bölgedeki varlığı ve Mısır, Lübnan, Suriye gibi ülkelerden Avrupa'ya burslu olarak gönderilen öğrenciler sayesinde Avrupa Edebiyatı'nı yakından takip etme fırsatını bulmuştur. Böylece Avrupa kültürünü almış genç nesiller, Arap edebiyatında içerik açısından yeni konulara yer vererek geliştirme çabalarını başlatmışlardır. Bu içerik konuları arasında mitoloji de yer almıştır.¹⁷⁹

Bu şekilde Arap edebiyatında Batı edebiyatının etkisinin bir yansıması olarak gerek şiir gerekse nesir ve tiyatro alanında mitolojinin kullanımına ait ilk belirtiler ondokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan neo-klasik akımın öncülerinde görülmüştür.¹⁸⁰

Arap edebiyatında da diğer edebiyatlarda olduğu gibi mitolojik figürlere başvurulması şüphesiz bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bu ihtiyaç, bazen siyasi ve sosyal hayatın aksayan yanlarını eleştirmek için, bazen bir zıt görüş ve ideolojik gereği sunarken başgöstermiş ve mitolojik figür kullanılmıştır. Bazen bir ulusun ortak hafızasında çok kuvvetli bir zemin bulacak temel bir şiirsel elemanı vasıta yaparken okuyucuyla daha rahat bir iletişim kurmak gerekmiş ve mitolojik figürlere başvurulmuştur. Bazen şiirde daha az sözle çok derin bir mana ifade etmek ve verilmek istenen mesajları zihinde kalıcı kılmak için yer verilmiştir. Bazen de şiirin gizemli dünyasına yeni bir boyut katmak ve insanların merakını uyandırmak eserin iç kurgusundaki değişimi pekiştirmek düşüncesi mitolojik figüre yönlendirmiştir.

¹⁷⁹ Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 32.

¹⁸⁰ Salih Tur, "Çağdaş Arap Şiirinde Temmuz Şiir Hareketi", *EKEV Akademi Dergisi*, 12/36 (Yaz 2008): 352.

Bazen ise, yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomi kargaşalara son vermek ve bir düzene sokmak için edebiyatçılar mitolojik figürleri malzeme yapmışlardır.¹⁸¹

Arap edebiyatçıların mitolojiye ilgisi artınca eserlerinde kullanmış oldukları mitlerin çoğunun Mezopotamya, Fenike ve Mısır bölgesine ait olduğunu keşfetmişlerdir. Bunun üzerine milli anlayıştan hareketle yaşamış oldukları toprakların uygarlıkların mitlerine büyük ilgiyle yönelmişlerdir.¹⁸²

Mahmûd Sâmî el-Bârûdî (1839-1904) şiirlerinde, Ramsis, İsis, Firavun Mısır mitolojisi yanı sıra Arap kültürüne bazı mitolojik figürleri kullanmıştır. Yine Ahmed Şevkî (1869-1932), gerek şiirlerinde gerekse tiyatrolarında dinî, millî ve tarihî mitolojik figürlere yer vermiştir. Aynı şekilde Mehcer şairleri mitolojik unsurları konu edinmişlerdir. Önde gelen isimlerinden Cibrân Halîl Cibrân (1883-1931), gerek şiirlerinde gerekse hikâyelerinde Sümer ve Babil mitolojisine ait çeşitli mitleri işlemiştir.¹⁸³

3.3. MAHMÛD DERVÎŞ'İN ŞİİRLERİNDE MİTOSLAR

Mahmûd Dervîş'in edebiyat eserlerinde başından beri bir dizi mitolojik metafora başvurmuştur. Böylece şairin, farklı mitolojik sembolleri kullandığı görülmüştür. Bu mitolojik semboller, Gılgamış efsanesi gibi Sümer'e, Narsissius efsanesi gibi Yunan'a, Anka kuşu efsanesi gibi Fenike'ye, Isis ve Osiris gibi Mısır'a, Temmuz ve İştâr gibi Babil'e aittir. Ancak Mahmûd Dervîş'in bu mitolojik metaforları kullanması, mitolojide geçen olaylara inanmış olduğu anlamına gelmemekte, şairin, bu mitolojik semboller ve içerdikleri anlamları çağrıştırmak, Filistin halkının yaşadığı duruma karşı gelecek yeni anlamları duyurmayı amaçlamaktadır. Bu şekilde Dervîş, mitolojik, dini veya tarihi değişik sembolleri

¹⁸¹ Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik*, 61.

¹⁸² Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 8.

¹⁸³ Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 33-34.

tahrif ederek, kendi tarzında ve yeni vizyonlarına göre yeniden inşa edip, kendi görüşünü aktaracak şekle dönüştürmüştür.¹⁸⁴

Şüphesiz Mahmûd Dervîş'in eserlerinde mitolojinin varlığının yoğunluğu, insanlığın mitolojik mirasının hem çok olmasından hem de bu mitolojik mirasın içeriğinin şairin psikolojisi ve duygusunu aktarabilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁸⁵

Mahmûd Dervîş'in eserlerinin mitolojik metaforlarının gösterdiği anlamlara gelince, bunlar da tıpkı mitolojik kaynakları gibi çeşitlidir. Örnek olarak, Anka Kuşu'nda umut gücünü, dirilişi ve yenilenmeyi; Gilgamiş'ta ölümsüzlük arayışını, Temmuz'da ise verimliliği sembolize etmiştir. Bu şekilde Dervîş, mitolojileri Filistinli adamın kararlılığının ve umudunun yenilenmesinin bir göstergesi olarak kullandığı gibi, zamanın sertliğine rağmen Filistinlinin aradığı bereket ve yaşamın sembolü olarak da kullanmıştır. Mitolojiler ile şair, Filistin tecrübesinin yaşadığı insan trajedisinin derinliğini meydana çıkarmak da istemiştir. Dervîş, yine mitolojik sembolleri bazen ulusal davaya, bazen da insanlığın sorunlarına hizmet için kullanmıştır. Dervîş, bu mitolojik sembolleri edebi ürünlerinin kronolojik gelişmesine göre eserlerinde kullanmıştır. Mahmûd Dervîş bu mitolojileri kullanmaya 1966'da "Filistinli Bir 'Âşık'" adlı ikinci şiir koleksiyonunda bulunan "Babam" adlı şiiri ile beraber başlamıştır.¹⁸⁶

Dervîş, şiirindeki mitolojik sembolleri üç konuda kullanmıştır. Birincisi, Filistin halkının yerinden edilmesini sembolize etmek içindir. Bunu ilk dönem şiirlerinde görmek mümkündür. İkincisi, verimliliği temsil etmektedir. Bu da ilk dönem şiirlerinde yer almaktadır. Üçüncüsü, genel olarak insan benliğinin trajedisini temsil içindir. Bunu ise sonraki dönemlerinde kullanmıştır.¹⁸⁷

Dervîş, ilk eserlerinden beri, üç kutsal kitaptan, özellikle de Tevrat'tan dini metaforlar kullanmıştır. Şair; Âdem, Nuh, Lût, Mesih ve Hz. Muhammed gibi birçok

¹⁸⁴ 'Okbe Fâlih Abdul-Hâdî Tâhâ, *el-İsti'ârâtul-Kubrâ ve Delâlâtuhâ fî A'mâli Mahmûd Dervîş*, (Yüksek Lisans Tezi, Birzeyt Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 2014), 125.

¹⁸⁵ Tâhâ, *el-İsti'ârâtul-Kubrâ ve Delâlâtuhâ fî A'mâli Mahmûd Dervîş*, 128.

¹⁸⁶ Tâhâ, *el-İsti'ârâtul-Kubrâ ve Delâlâtuhâ fî A'mâli Mahmûd Dervîş*, 151.

¹⁸⁷ Hüseyin Hamze, *Muraveğatu'n- Nassi: Dirâsâtun fî Şiiri Mahmûd Dervîş* (Hayfâ: Mektabatı Kullî Şey', 2001), 90.

peygamberin şahsiyetlerini ikinci dîvânı “Filistinli Bir ‘Âşık” da yer vermiştir. Şair, dini sembollere de edebi eserlerinin çoğunda başvurmuştur. Öyle ki bu figürleri kullanımı son eserlerinde birden fazla nedenden dolayı daha da yoğunlaşmıştır. Birincisi, Dervîş, sanatsal olgunluğa ulaşmış ve şiirde doğrudan doğruya anlatımdan uzaklaşarak edebiyatını daha yüksek seviyelere çıkarmıştır. İkincisi, 1982 savaşının ardından Filistinliler Beyrut’tan çıktuktan sonra Filistin davasının büyük dönemeçlere girmesidir. Üçüncüsü de, ilk intifada ardından işgalcilerle yapılan konferanslar ve tasviye anlaşmalarıdır.¹⁸⁸

Mahmûd Dervîş, haksızlık, yabancılaşma, yerinden olma, sürgün, sevdiklerinin, akrabalarının öldürülmesi ve Filistinin genel durumu gibi şairin yaşadığı kişisel ruh halini açıklayan birçok tarihi mitos kullanmıştır. Eğer Dervîş, bu tarihi örneklerle başvurmuş ise, bu bir Filistinli olarak onun yaşadıklarını anlatmasına elverişli olmasındandır. Çünkü her biri, yerinden edilmiş, ülkesinden uzaklaştırılmış Filistinlinin görüntüsünü anlatmak için kullanılabilecek bir metaforu temsil etmektedir. Bu mitoslar arasında Truva kuşatmasını, Yahûdîlerin Babil tutsaklığını ve Avrupalı sömürgeciler tarafından Amerika’daki yerli toplulukların soykırımını saymak mümkündür.¹⁸⁹

3.3.1. Mitoloji Mitosları

3.3.1.1. Tanrılar Mitolojisi

3.3.1.1.1. Gılgamış

Gılgamış veya Gilgamesh, Babil ve Sümer manzum destanlarında adı geçen Uruk (Unug) kentinin kralı, büyük kahramanın ismi olup, bir bakıma Yunan

¹⁸⁸ Tâhâ, *el-İsti‘ârâtul-Kubrâ ve Delâlatuhâ fi A‘mâli Mahmûd Dervîş*, 153.

¹⁸⁹ Tâhâ, *el-İsti‘ârâtul-Kubrâ ve Delâlatuhâ fi A‘mâli Mahmûd Dervîş*, 154.

Herakles ve Romalı Hercules gibi güçlü kahramanların öncüsü, hatta edebiyattaki ilk kahramandır. Anlatılanlara göre Gılgamış, tanrıça Ninsun ile Kullab, rahibi Lugalbanda'nın veya Lilla olarak da anılan cahil bir adamın veya çoban tanrı olarak tasvir edilen Lugulbanda'nın oğludur. 126 yıl tahtta kalan Güney Babil'in Uruk kentinin krallar listesinde 5. sırada olan Gılgamış Milâttan Önce 2700 yıllarında yaşamıştır. Nafile yere ölümsüzlük peşinde koşması, dağların vahşi adamı Enkidu ile arkadaşlığı ve çeşitli maceraları 19. yüzyılda Nineveh ve Aşurnasirpa kütüphanelerinde bulunup, günümüzde British Museum'da sergilenen Akad dilinde yazılmış on iki kil tablette yazmaktadır. En yakın dostu Enkidu'nun ölümü üzerine onu kaybetmenin acısını tadan Gılgamış ölümsüzlüğün sırrını aramaya başlamıştır. Dedesi Utnapiştım'den (Ziusudra) 'Tufan' öyküsünü dinleyen ve ölümsüzlüğe deniz dibindeki bir otu yerse kavuşacağını öğrenen kahraman, otu bulmuşsa da tam yiyeceği sırada bir yılanı kaptırmıştır. Umudunu kaybedip Uruk'a dönen Gılgamış, Nergal'in izniyle Enkidu'nun ruhuyla buluşup konuşmuş, ölümü anlayıp, kabullenerek bilgelik kazanmıştır.¹⁹⁰

Mahmûd Dervîş, Paris'te iki gün komada kaldığı kalp ameliyatından uyandıktan sonra ölümün izlenimlerini ve ölümsüzlüğün nasıl olduğunu yazmıştır. Dervîş'in yaşadığı trajediler ve ölümle yüzleşmesi onu sonsuzluğu arzulamaya, Gılgamış'in yaptığı gibi onu aramaya başlamıştır. Bunu şiirinde şöyle anlatmaktadır:

كَمْ مِنَ الْوَقْتِ
انْقَضَى مِنْذُ اكْتَشَفْنَا التَّوَامِينَ : الْوَقْتِ
وَالْمَوْتَ الطَّبِيعِيَّ الْمُرَادِفَ لِلْحَيَاةِ؟
وَلَمْ نَزَلْ نَحْيَا كَأَنَّ الْمَوْتَ يُحْطِنُنَا،
فَنَحْنُ الْقَادِرِينَ عَلَى التَّذَكُّرِ قَادِرُونَ
عَلَى التَّحَرُّرِ، سَائِرُونَ عَلَى خُطَى
جَلَامِشِ الْخَضْرَاءِ مِنْ إِلَى زَمَنِ...

¹⁹⁰ Özhan Öztürk, "Gılgamış, Gilgamesh Yakındoğu Mitolojisi", erişim: 16.07.2019, <https://ozhanozturk.com/2018/03/24/gilgamis-gilgamesh-mitoloji/>.

هباءً كاملً التكوين....

يكسُرني الغيابُ كجرّة الماءِ الصغيرة.¹⁹¹

Kaç vakit geçti

ikizleri keşfettiğimizden bu yana:

Vakit ve hayatla eşanlımlı doğal ölümü.

Hâlâ yaşıyoruz ölüm ıskalyorum sanki bizi

Biz ki hatırlama yetisine sahibiz

Sahibiz kurtulma yetisine

Gılgamış'ın yeşil adımını izliyoruz

Bir zamandan ötekine...

Hiçliktir oluş batan başa...

Yokluk kırıyor beni küçük bir su testisi gibi.

3.3.1.1.2. Narkissos

Narkissos, Yunan Mitolojisinde nehir tanrısı Kephissus ile su perisi Leiriope'nin oğlu olan yakışıklı bir delikanlıdır. Suda gördüğü yansımasına âşık olunca kendisini arzulayan tüm su perilerini reddetmiştir. Bunlardan biri olan Ekho öylesine kırılmıştır ki üzüntüsünden eriyip bitmiş, bir ses yankısına dönüşmüştür. İntikam tanrıçası Nemesis perinin hüznü dolu fısıltılarına kulak verip Narkissos'u nergis adıyla bilinecek bir çiçeğe dönüştürmüştür. Anlatılana göre Narkissos doğduğu zaman ailesi bir kâhine danışmış adam çocuğun kendi yüzüne bakmaması halinde uzun süre yaşayacağını iddia etmiş, gerçekten de genç bir av sırasında su içmek için eğildiğinde kendi yüzünü görüp âşık olduğunda kaderini bağlamıştır.¹⁹²

Mahmûd Dervîş, "Cidâriyye" kasidesinin açıklığı, inceliği, içerdiği bilgeliği dolayısıyla güzelliğini anlatmaktadır. Cidâriyye şaire ölümsüzlük umudu verdi. Tıpkı Nergis çiçeğinin sahibini ölümsüz kıldığı gibi. Bu şekilde Cidâriyye, ölümün

¹⁹¹ Mahmûd Dervîş, *Cidâriyye*, 1. bs. (Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n- Neşir, 2000), 80.

¹⁹² Özhan Öztürk, "Narcissus, Narkissos (Yunan Mitolojisi)", erişim: 10.07.2019, <https://ozhanozturk.com/2018/04/06/narcissus-narkissos-yunan-mitolojisi/>.

acımasızlığı ile karşı karşıya gelmesine rağmen Dervîş'i umuda yönlendirip gururlandırmıştır. Bu duygularını şiirinde şöyle ifade etmiştir:

خضراء، أرضٌ قصيدتي خضراء
يحملها الغنائيون من زمنٍ إلى زمنٍ كما هي في خُصُوبتها.
ولي منها: تأملُ نرجسٍ في ماء صورته¹⁹³

Yeşildir şiirimın toprağı yeşil

Şiir söyleyenler onu bir zamandan bir zamana,

Tıpkı bereketli topraktaki gibi taşır

Nergisin suretinin suyunda kendisine bakakalması ki ondan bana kalır

3.3.1.1.3. Temmuz

Sümer şairlerine göre Tanrıça İnanna, toplumun süsü Sümer'in mutluluk kaynağıdır. Ay tanrısı Nanna'nın kızıdır. Akad'larda İştâr, Musevilerde Astarte, Yunan'da Afrodite, Roma'da Venüs adını taşıyarak yüzyıllar boyu çeşitli toplumların efsanelerinde yaşamıştır. Sümerler kadınlarda görmek istedikleri, gördükleri birçok nitelikleri İnanna'ya vermişlerdir. Onu yüceltmişler, ona tapmışlar ve onun hakkında birçok şiir ve hikâye yazarak onu ölümsüzleştirmişlerdir. O güzelliğin, şıklığın, çekiciliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, önderliğin, kurnazlığın ve daha birçok ünvanın sembolü olmuştur. Ama bunların içinde en önemlisi bereketin ve çoğalmanın sembolü olmuştur.¹⁹⁴

Tanrıça İnanna ile bazı tanrılar evlenmek istemişler. Bunların arasında Çoban tanrısı Tammuz (Dumuzi) ve Çiftçi Tanrısı Enkimdu en çok arzulayanlardır. İnanna'nın gönlü Çiftçi Tanrısı'nı ister fakat kardeşi Güneş Tanrısı Utu'nun önermesi ile Çoban Tanrısı Dumuzi'yi seçer ve onunla evlenir. Bir süre sonra

¹⁹³ Dervîş, *Cidâriyye*, 35.

¹⁹⁴ Salih Tur, "Çağdaş Arap Şiirinde Temmuz Şiir Hareketi", s. 357; Felsefe Taşı, "Temmuz'un Öyküsü", erişim: 12.07.2019, <http://www.felsefetası.org/tammuzun-oykusu/>.

İnanna'yı yer altı dünyasına hüküm eden kız kardeşi Ereškigal'i görmeye gider. Ereškigal, İnanna'nın yer altı dünyasının hâkimiyetini alacağından korkmaktadır ve onu cesede çevirir. Onun geri dönmediğini gören veziresi Ninşubur tanrılar meclisine giderek onu kurtarmalarını rica eder. Bu ricaya Bilgelik Tanrısı Enki cevap verir ve onu kurtarmanın yolunu ona gösterir. Tanrıça dirilip tam yeryüzüne çıkacağı zaman “yer altına giren kolay kolay çıkamaz, yerine birini bırakman gerek” derler. Tanrıça da yer altındaki yerine birini almak üzere yer altı cinleriyle yeryüzüne çıkar. İnanna, cinlerle beraber kocasının bulunduğu yere gelir. Fakat Dumuzi diğerlerinin aksine karısının yokluğunda hiç üzüntü duymamış ve en güzel giysileriyle tahtında oturmaktadır. Büyük bir kızgınlıkla cinlere “alıp götürün bunu” der. Böylece cinler Dumuzi'yi yaka paça yeraltına götürürler. Dumuzi, İnanna'nın erkek kardeşi olan Güneş Tanrısı Utu'ya kendisini kurtarması için yalvarıp yakarır. Onun yardımıyla bir ara yeraltından kurtulsa da tekrar yakalanır. En sonunda Dumuzi'nin kız kardeşi Rüya Tanrıçası Geştinanna tanrılar meclisine başvurarak kardeşinin yerine yarım yıl yeraltında kalmayı kabul ederek Dumuzi'yi yarım yıl özgür bırakır. Yeryüzüne çıkan Dumuzi karısı İnanna ile tekrar birleşir. Bununla yeni bir yıl başlar. Ortalık yeşillenir, tahıllar büyür, hayvanlar döllenir. Böylece ülkeye bereket gelir.¹⁹⁵

Mahmûd Dervîş, şiirinde Temmuz'u yeryüzünün bereketlenmesinin bir sembolü olarak kullanırken, “yılan” ile de İsrâil'i sembolize eder. Yılan, Filistinli atalarının kurduğu uygarlığa ve kültürüne karşı oluşan, evlerini, köylerini, bağlarını yıkan, Filistin kuyularını zehirleyen, suyu kurutan ve gerçek sahibinin yokluğunda toprağını çoraklaştıran düşmanın sembolüdür.¹⁹⁶ Dervîş'in şu şiirinde bunlar şöyle kelimelere dökülmektedir:

تَمُوزُ .. يَرْحَلُ عَنْ بِيَادِرِنَا
تَمُوزُ، يَأْخُذُ مَعْطَفَ اللَّهْبِ
لَكِنَّهُ يَبْقَى بِخَرْبَتِنَا
أَفْعَى

¹⁹⁵ Taşı, “Temmuz'un Öyküsü”; Salih Tur, “Çağdaş Arap Şiirinde Temmuz Şiir Hareketi”, 360.

¹⁹⁶ Mardiyye Zâri' Zerdînî, “Zahiratu'-Tinâsi fi Luğti Mahmûd Dervîş”, *et-Turâsu'l-Edebî*, 3, es-Senne el-Ûlâ (2009): 89.

ويترُكُ في حناجرنا
ظمأً وفي دَمِّنا
خُلودَ الشُّوقِ والغَضَبِ¹⁹⁷

*Temmuz harman yerimizden çekip gidiyor,
Temmuz alev paltosunu alıyor,
Fakat harabemizde kalıyor
Bir yılan gibi.
Bırakıyor boğazımızda
Bir susuzluk ve kanımızda
Özlem ve öfkenin ölümsüzlüğü*

3.3.1.2. Tanrıçalar Mitosu

3.3.1.2.1. Anath

Anat veya *Anath*, Mısır'dan Mezopotamya'ya kadar uzanan bölgede tapınılan bir tanrıçadır. Kökeni Mezopotamya uygarlıklarına kadar dayanır. Mısırdaki, Bakire *Anat* olarak bilinir. *Baal*'ın kızı veya kardeşi ve *Aley*'in de kardeşidir. Savaşçı bir tanrıçadır. Her yıl *Tanrı Mot*'a kurbanlar seçip törenlerle kurban etmektedir. Vazifesi kurbanlar sayesinde tanrıların yaşamasını temin etmektir. Aynı zamanda yağmur tanrısının kızı ve pınar tanrısının kardeşi olduğu için bitkilere yardım etmekte ve yakın-uzak diyarlarda bulunan ölümlere su temin etmektedir. *Kadeş* denilen tanrıça yine *Anat*'ın şeklidir. Mısır yazılarındaki sembolü *Aslan*'dır.

Anat veya *Anath*, doğruluk ve yaşamı temsil eder. Yahûdîlerin çağdaş medeniyete sahip olmak ve Filistin tarihinin başlangıcını ve Filistin toprakları üzerindeki Filistin halkının eski varlığını gösteren medeni kimliğini temsil eden Kenan medeniyetine ait tarihi varlığın eski ve derin izlerini ortadan kaldırmak için

¹⁹⁷ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu 'l-Ûlâ-1*, 114.

kendilerine özel efsaneler yaratma girişimleri karşısında, Mahmûd Dervîş, Anat ile kendisinin eski medeniyet tarihi ve kimliğini savunur. Dervîş bunu şiirinde şöyle dile getirmiştir:¹⁹⁸

فيا أَناتُ
لا تمكثي في العالم السفلي أَكثَرَ! رَبِّمَا
هَبَطْتُ إِلَهاتٌ جديداً علينا من غيابك
وامتثلنا للسرابِ. ورُبِّمَا وَجَدَ الرُّعَاةُ
الماكرونَ إلهةً، قرب الهباءِ وصدَّقَتْها الكاهناتُ
فلترجعي، ولترجعي أرضَ الحقيقةِ والكنايةِ،
أرضَ كنعانَ البدايةِ،
أرضَ نَهْدِيكَ المشاعِ،
وأرضَ فَخْدِيكَ المشاعِ، لكي تعودَ المعجزاتُ
إلى أريحا¹⁹⁹

Öyleyse ey Anat

Daha fazla kalma süfli âlemde! Belki yeni tanrıçalar

inmiştir yokluğundan ve biz karşı karşıya gelmişizdir serapla.

O halde dön, geri dön hakikatin ve kinayenin toprağına.

Başlangıç olan Kenan toprağına

Sana ortak olarak feda ettiğimiz toprağına.

Senin iki topluluğunun ortak olduğu toprağına

Geri gelsin diye mucizeler Eriha'ya

3.3.1.2.2. Helen

Helen, Sparta kraliçesi Leda ile tanrı Zeus'un kaçamağından doğduğu veya kuğu kılığına bürünen Zeus'un kaz kılığına bürünerek kendinden kaçan Nemesis'ten

¹⁹⁸ Mufîd Necm, “et-Tinâsu'l-Ustûrî fî Şi'ri Mahmûd Dervîş”, *Mecelletu Nezvâ*, (27.08.2009).

¹⁹⁹ Mahmûd Dervîş, *Limâzâ Terekte'l-Hisâne Vahîden*, (Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n-Neşir, 2004), 89.

doğan kızı olarak bilinmektedir. Troyalı Helen, Truvalı Helen, Spartalı Helen, Güzel Helen, Yunan Mitolojisinde Paris tarafından kaçırılınca Troya Savaşına yol açtığı için Yunan onurunun sembolüne dönüştürülen dünyanın en güzel kadınıdır. Klytemnestra ile Dioskuri'nin kız kardeşi, Menelaos'un karısıdır. Ölüm şekli bazı yazarların Helen'nin bir ağaç tanrıçası olabileceği tezini ileri sürmesine yol açmıştır.²⁰⁰

Kadın miti, tarihin çeşitli evrelerinde kanlı yaşam çatışmalarını sembolize etmektedir; çünkü o yeryüzüne hayat getirendir. Helen, Dervîş'in sürgündeki sığınağı olup kendine olan güvenini geri kazandırır. Bu mitolojik figürü şu şiirinde şu anlamda kullanmaktadır:

ويقولُ الغريبُ لهيلينَ : يَنْقُصني
نَرْجِسٌ كي أُحَدِّقَ في الماءِ ،
مائِكِ في جَسدي ، حَدَّقي أنتِ
هيلينَ ، في ماءِ أحلامنا ... تُجدي
الميتينَ على ضَفَّتَيْكَ يُعْثُونُ لاسمِكِ :
هيلينُ ... هيلينُ! لا تتركينا
وحيدين مثلَ القَمَرِ²⁰¹

*Şöyle diyor yabancı adam Helen'e: Bir nergisin
eksikliğini çekiyorum bakışlarımı suya dikmek için,
senin suyuna bedenimde. Bakışlarını dik
Helen, düşlerimizin suyuna... Her iki yakanda ölürler
Bulacaksın, şarkı söyleyecekler adın için:
Helen... Helen! Koma bizi
yalnız Ay gibi*

²⁰⁰ Özhan Öztürk, "Troyalı Helen, Truvalı Helen, Spartalı Helen veya Güzel Helen (Yunan Mitolojisi)", erişim: 14.07.2019, <https://ozhanozturk.com/2018/01/26/troyali-helen-guzel-helen-yunan-mitolojisi/>.

²⁰¹ Dervîş, *Limâzâ Terekte'l-Hisâne Vahîden*, 127.

3.3.1.2.3. Siduri

Tanrıça Siduri (Hurri'de Siduri), Gılgamış Destanı'ndaki bir karakterdir. Gılgamış Destanı'nda dünyanın ucunda olduğu söylenen meyhanenin sahibidir. Fermantasyon ile bağdaştırılmış bir tanrıçadır. Tanrısal şarap ve bira yapımıcısının bir adı olup Akdeniz kıyısında yaşamaktadır. Hurri dilinde "genç kız" anlamına gelen İştar'ın formlarından biridir. Siduri, Ut-napişti'ye (Ziusura) yolculuğunda Gılgamış'ı ölümsüzlük arayışından vazgeçirmeye ve gündelik yaşamın sunduğu nimetlerden zevk alması için ikna etmeye çalışır.²⁰²

Dervîş, Gılgamış'ın ölümsüzlük arayışını caydırmaya uğraşan Siduri karakterini kullanmıştır. şair, annesi Huriye ile Siduri arasında bir benzerlik kurmaya çalışmıştır; ancak iki kadının caydırmalarının arkasındaki amaçlar farklıdır. Siduri kendi bedeni varlığını kazanmak için Gılgamış'ı caydırmak isterken, son nefesine kadar yaşama tutunmaya çalışan Huriye yani şairin annesi ise, oğlunun diğer insanlar gibi kendi bedeninin varlığını kazanması için, diğer insanlar gibi bir hayat sürmesi için caydırmak istemektedir. Mahmûd Dervîş bunu şu şiirinde anlatmaktadır:

لا نلتقي إلا وداعاً عند مُفترق الحديث.
تقول لي مثلاً: تزوج أئمة امرأة من
الغُرباء، أجمل من بنات الحي. لكن، لا
تُصدِّق أئمة امرأة سواي. ولا تُصدِّق
ذكرياتك دائماً. لا تحترق لتضيء أمك،
تلك مهنتها الجميلة. لا تحنَّ إلى مواعيد الندى.

.....

²⁰² Jeremy Black, Anthony Green, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, Tanrılar İşritler Semboller*, Yayına Hazırlayan: Necdet Hasgöl, (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003), 187.

أُمِّي تَضِيءُ نُجُومَ كَنْعَانَ الْأَخِيرَةِ،
حول مرآتي،
وتَرْمِي، في قصيدتي الأخيرة، سألها!²⁰³

Karşılaşmalarımız, konuşmaların kavşağındaki bir hoşça kaldır yalnızca

Şöyle şeyler dedi bana, örneğin:

Kendine kadın olarak, bizim mahallenin kızlarından

Daha güzel olan, herhangi bir yabancı adın seç

Fakat, inanma başka hiçbir kadına anneden başka.

Ve inanma her zaman anularına.

Kendini yiyip bitirme, anneni aydınlatmak uğruna

.....
Aynamın etrafında

Annem Kenan'nın son yıldızlarını aydınlatır

Son şiirimde şalını fırlatır

3.3.1.3. Kral Mitosu: Odysseus/Odise/Ulysses/Tilemakhos

Odysseus bir Yunan Mitosudur. Odysseus, babası Learthes'tur. Odysseus'a sık sık "Learthes Oğlu" diye de seslenilmektedir. Annesi Antikleia'dır. Odysseus, Learthes ile Antikleia'nın oğulları olmaktadır. Kuzeybatı Yunanistan civarlarındaki Ithaca adasında doğmuştur. Bir rivayete göre, anne Antikleia, Learthes ile evlenmeden bir gün öncesinde Sispyhos ile birlikte olmuştur. Ve Odysseus, Learthes'in değil de Sispyhos'un oğludur; üstün zekâsı da ondan gelmektedir.²⁰⁴

Troya savaşına katılmadan Odysseus, İthake tahtına çıkar. Kral olunca, Penelopeia ile evlenir. Telema-khos diye bir erkek çocukları olur. Troya savaşına gider. Troya önündeki on yıllık savaş süresi boyunca Odysseus'un hem savaşçı, ordu

²⁰³ Dervîş, *Limâzâ Terekte'l-Hisâne Vahîden*, 79-80.

²⁰⁴ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 223.

komutanı, hem danışman, elçi, arabulucu olarak oynadığı rol, gösterdiği canlılık ve atılganlık anlatılmakla bitmez. Troya savaşına hazırlık on yıl sürer, Troya savaşı da bilindiği gibi o kadar bir zaman kaplar. Savaş bittikten sonra yurtlarına dönen Akha yiğitleri belli süreler içinde yurtlarına varırlar. Yalnız Odysseus, İthake adasına bir türlü ulaşamaz, bir on yıl daha denizlerde sürünür ve Akdeniz'i boydan boya dolaştıktan, bir sürü kıyıya, adaya çıktıktan ve akla, hayale sığmaz serüvenler yaşadıkdan sonra on gemisini ve yoldaşlarının hepsini yitirir ve tek başına yabancı bir tekneyle İthake'ye bırakılır.²⁰⁵

Odysseus'un kişiliğinde çokça bulunan niteliklerin birincisi akıl, ikincisi çare bulma yetisi, üçüncüsü de sabırdır. Cin fikirli yani çok akıllıdır, kurnazdır.²⁰⁶

Mahmûd Dervîş, ülkesinden uzun süre uzak kalmıştır. Dervîş, vatanına geri dönmekte, Odysseus'un geri dönmesi gibi umutlu olduğunu bildirmiştir. Bu, şu şiirinde şöyle dile getirilmiştir:

لَمْ يَكْتَرِثْ لِلتَّجِيَّةِ. قَدَّمَ لِي قَهْوَةَ
ثُمَّ قَالَ: سَيَرْجِعُ أُوَيْسَكُمُ سَالِمًا،
سَوْفَ يَرْجِعُ...²⁰⁷

Komplimana pek yüz vermedi. Bana

kahve

İkram etti.

Sonra dedi: Sizin Odysseus geri dönecek

evine

sağ salim,

geri dönecek O...

Şair, Filistin insanının acılarını ve işgal kuvvetleri tarafından uygulanan yer değiştirme girişimlerine rağmen anavatanına sadık kalışlarını anlatımlarında

²⁰⁵ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 224.

²⁰⁶ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 222.

²⁰⁷ Mahmûd Dervîş, *Lâ Ta'tezir 'Ammâ Fa'alte*, (Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n- Neşir, 2004), 156.

göstermiştir. Filistinlinin kimliğinin ve varlığının yurt dışında değil yurt içinde kazanılacağını açıklamıştır. Bunun da, Filistinliye baskılara rağmen Filistinlinin topraklarına bağlı kalma isteğinin belirleyeceğini bildirmiştir. Bütün bunları ifade ederken, Odysseus mitosunu kullanmıştır. Bu mitosa, Troya kahramanı Odysseus, Akha yiğitleri Ithaka adasına dönmelerine rağmen dönmeyince, oğlu Telemekhos denizciler birlikte babasını aramaya çıkmıştır.

أَكُوخُ أَحْبَابِي عَلَى صَدْرِ الرَّمَالِ
وَأَنَا مَعَ الْأَمْطَارِ سَاهِرٌ
وَأَنَا "ابن عوليس" الذي انتظر البريدَ من الشمال
ناداهُ بَحَارٍ، ولكنْ لم يسافرْ
لجَمِ المَرَآكِبِ، وانْتَحَى أَعْلَى الجِبَالِ
يا صَخْرَةَ صَلَّى عَلَيْهَا والذي لَنْصُونَ تَائِرِ
أَنَا لَنْ أُبِيعَكَ بِاللَّالِي.
أَنَا لَنْ أُسَافِرُ..
لَنْ أُسَافِرُ!..²⁰⁸

Dostlarımın kulübeleri kumların üzerindedir

Ve ben yağmurlarla sabahlarım

Ve ben kuzeyden gelen postaları bekleyen " Ulysses'in oğlu"yum

Bir denizci onu çağırdı, ama sefere çıkmadı

Bineğine gem vurdu ve yüksek dağlara yöneldi.

Ey babamın üstünde namaz kıldığı kaya, devrimciyi koru

Ben seni inciye karşılık satmayacağım

Ben sefere çıkmayacağım,

Sefere çıkmayacağım

²⁰⁸ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu 'l-Ûlâ-1*, 121.

3.3.1.4. Verimlilik Mitosu

3.3.1.4.1. Adonis

Adonis, doğanın ölümünden sonra dirilip canlanmasını ve hayat bulmasını sembolize eden bir toprak bereket mitidir. Mezopotomya'nın tipik efsanelerinden biridir. Adonis ismi, İbranice "efendi" anlamına gelen Temmuz adının Yunancalaştırılmış karşılığıdır. Adonis'in hikâyesi kısaca şöyledir: Suriye kralı Theias'ın Myrrha veya Smyrna isiminde bir kızı varmış ve kızı tanrıça Aphrodite'nin lanetine uğramıştır. Kız, babasına âşık olmuş ve onunla birliktelik yaşamak istemişti. Dadısı ile birlikte bir plan yapıp babasının yatağına girmiş ve on iki gece onunla beraber olmuş, son gece de hamile kalmıştır. O gece babası yanında yatan kadının kendi kızı olduğunu anlamış ve üzerindeki bu çirkin günahı temizlemek üzere kılıcını çekip kızına gidip onu öldürmek istemiştir. Fakat tanrılar Myrrha acıyıp onu bir Mersin ağacına dönüştürmüşlerdir. On ay kadar vakit sonra ağaç kabuğu gövdesinde çatlamış ve içinden dünyalar güzeli bir bebek çıkmıştır. Aphrodite, çocuğun güzelliğine hayran olmuş ve onu büyütüp yetiştiresin diye tanrıçası Persephone'ye vermiştir. Persephone de çocuğun güzelliğine tutulmuştur. Çocuğu bir daha kimseye vermek istememiştir. Bunun üzerine tanrıçalar arasında kavga çıkmıştır. Zeus bu kavgada yargıçlık yapmış ve kararda Adonis, yılın dört ayı Aphrodite'nin yanında, diğer dört ayını da persephone'nin yanında geçirecek, geri kalan zamanda ise istediği yerde yaşabileceği ifade edilmiştir. Adonis, sekiz ay daha Aphrodite'nin yanında kalmayı isteyince, Adonis'in yakışıklılığını ve tanrıçanın ona olan aşkını kıskanan Ares ve Artemis, Adonisin üzerine yaban domuzu sürüsü salmışlardır. Adonis kasığından yaralanıp kan kaybından ölmüştür. Kanının toprağı sulaması ile topraktan Manisa Lalesi denilen bir çiçek doğmuştur. Sevgilisine koşan Aphrodite'nin ise ayağına diken batmıştır. Batış sıyrığından akan bir damla kan tanrıçanın çiçeğı olan

Beyaz Gülü kırmızıya boyamıştır. Bu şekilde edebiyatta, Adonis miti bitkisel hayatın sona erişinin ve yeniden dirilişinin bir sembolü olarak işlenmiştir.²⁰⁹

Dervîş, “Adonis” mitosunu kullanmıştır. İşgalciler tarafından işkence gören Filistinli insanın durumunu Adonis’e açık bir metafor yaparak anlatmıştır. Tüm yaralarına ve varlığını silmeyi amaçlayan işgalin tüm katliamlarına rağmen, tıpkı Adonis’in yaban domuzu tarafından öldürülürken düşen kanıyla açılan dağ laleleri gibi Filistin insanı da gelecekte bir çiçek gibi açacaktır. Mahmûd Dervîş bunu şu şiirinde anlatmaktadır:

نَزَفَ الحَبِيبُ شَقَائِقَ النِّعْمَانِ،
فَاصْفَرَّتْ صَخُورُ السَّفْحِ مِنْ
وَجَعِ المَخَاضِ الصَّعْبِ،
وَاحْمَرَّتْ،
وَسَالِ المَاءِ أَحْمَرَ
فِي عُرُوقِ رَبِيعِنَا...
أُولَى أَغَانِينَا دَمَ الحَبِّ الذِّي
سَفَكَتَهُ آلِهَةٌ،
وَآخِرُهَا دَمَ سَفَكَتَهُ آلِهَةُ الحَدِيدِ...²¹⁰

*Kanadı sevgili dağ laleleri
Sarardı yamaçtaki kayalar
Zor loğusa acısından
Ve döndü kırmızıya,
Ve su kırmızı aktı
İlkbaharımızın damarlarında
İlk şarkımız, dökülen sevginin kanı
Bir ilahın döktüğü
Son şarkımız da kan, demir döktüğü*

²⁰⁹ Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 208.

²¹⁰ Dervîş, *Lâ Ta 'tezir 'Ammâ Fa 'alte*, 46.

3.3.1.4.2. Anka Kuşu/Fenike Kuşu/Finikus

Mezopotamya halklarının kültürlerinde yer alan efsanevi bir kuştur. Anka Kuşu, uzun boylu olduğundan ismini Arapça “Unk” kelimesinden aldığı söylendiği gibi, İbranice’de gerdanlık ve uzun boylu anlamına gelen “ankâ” kelimesinden aldığı da söylenmiştir. Ayrıca Simurg, Zümrüdüanka, Unqu, Fenik, Phoenix gibi birçok isimleri mevcuttur. Yunanlılarda Phoenix veya Phenix olarak bilinir. Bu isim eski Mısırlılarda “Boinu” diye adlandırılan bir kuşun isminden türeyerek geldiği bildirilmektedir. Anka kuşu, güneş ile ilişkilendirilmektedir.²¹¹

Arap mitolojisinin bazı kaynaklarına göre Anka kuşu, Arap yarım adasının bir sahrasında yaklaşık beş yüz ya da altı yüz yıl yaşadıkdan sonra, ecelinin geldiğini fark edip yüksek bir dağın tepesine konar. Etraftan fazlaca çalı çırpı toplar. Kırk gün nağmeli ve hüznü bir şekilde kendine ağıt yakarak öter. Bu yüzden halk onu “üzgün kral” diye isimlendirmiştir. Anka kuşu çalılıkların üstüne çıkar, kanadını çok hızlı bir şekilde çırpar ve çalılıkları tutuşturur. Ateşin ortasında kalır ve belli bir süre sonra küle dönüşür. Sonra küllerinden kendisi gibi yeni, genç bir kuş olarak doğar. Bu yüzden soyundaki tek kuş olarak kabul edilmektedir. Anka kuşu efsanesi sadece Mezopotamya ile sınırlı kalmamış pek çok ulusun kültürlerinde yer edinmiş, değişik eklemeler ve nitelermelerde bulunulmuştur.²¹²

Mahmûd Dervîş, *Serhan Kahveyi Kafeteryada İçer* şiirinde, küllerinden yeniden doğan Anka’yı kusurlu olarak vafeder. Bunun sebebi ise çeşitli yollarla ülkelerine geri dönen Filistinlilerin ya ölümle yüzleşecekleri ya da İsrâîl zindanlarında esaret hayatına düşer olması gerçeğidir.²¹³ Böylece mitolojide yeniden doğuşu sembolize eden “Anka Kuşu”nun Filistinliler için kusurlu doğduğunu Dervîş şöyle dile getirmektedir:

كُلُّ يَوْمٍ نَمُوْتُ، وَتَحْتَرِقُ الْخَطَاثُ وَتُولَدُ عَنقَاءُ
نَاقِصَةً، ثُمَّ نَحْيَا لِنُقْتَلَ ثَانِيَةً.

²¹¹ Nimet Yıldırım, *Fars Mitoloji Sözlüğü*, 1. bs. (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008), 62, 626; Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 209.

²¹² Yıldırım, *Fars Mitoloji Sözlüğü*, 623-631; Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 209-211.

²¹³ Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 137.

*Her gün ölüyoruz, bütün izler yakılıyor ve doğuruluyor kusurlu Anka olarak,
Sonra ikinci kez öldürülmek için yaşatılıyor
Ey ülkem! Geliyoruz sana esirler ve ölümler olarak*

Dervîş'in İsrâîl'in Beyrut kuşatmasından sonra yazdığı bir şiirinde ise Anka, yeniden doğuşu sembolize etmektedir. Dervîş, şiirinde tıpkı Anka Kuşu gibi Beyrut'un ölümden dirilişe, esaretten özgürlüğe kavuşmasını arzular:

بيروت قصتنا

بيروت غصتنا

وبيروت اختبارُ الله. جربناكَ جربناكَ

من أعطاك هذا اللُّغز؟ من سَمَّاكَ؟

من أعلاك فوق جراحنا ليراك؟

فاظهرْ مثل عنقاء الرماد من الدمار!²¹⁵

Beyrut, hikâyemiz,

Beyrut, yemeğimiz

Beyrut, Allah'ın imtihanıdır.

Denedik seni denedik.

Kim sana bu muammayı verdi? Kim adlandırdı seni?

Seni görmek için kim yaramızın üstüne yükseltti seni?

Anka külü gibi tahribatından ortaya çık!

Bu kuş umut ve iyimserliği sembolize eder. Umut, hürriyetle dolu doğacak güzel yarının umududur. Yine Anka, her günün sonunda batan ertesi günde yeniden doğan “güneşi”in de temsilidir. Mahmûd Dervîş, harbin sıkıntılarını çeken Filistinlilerin gelecekte yenilenecek umut davası için Anka'yı kullanmıştır. Çünkü Anka, Filistinlilerin umut ışığının yok olan küllerinden de olsa çıkışının yeniden geri

²¹⁴ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu'l-Ûlâ-2*, 109.

²¹⁵ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu'l-Ûlâ-2*, 336.

geleceğine umutlanmasıdır.²¹⁶ Bunlarla ilgili olarak bu şiirinde şöyle anlatımlarda bulunmaktadır:

ورمادُ قرينتا اختفى بسحابةٍ سوداءٍ لم
يولّدُ عليها طائرُ الفينيقِ بعدُ، كما
تَوَقَّعنا، ولم تَنسُفِ دماءَ الليلِ في
قُمصانِ موتانا، ولم تطلّعِ نَباتاتِ، كما
يَتَوَقَّع النسيانُ في حُودِ الجنودِ
هَلَلُويا
هَلَلُويا²¹⁷

*Köyümüziün külü kaybolmuştu
Anka'nın henüz doğmadığı
Kara bir bulutla, beklediğimiz gibi.
Kurumamıştı gecenin kanı
Ölülerimizin gömleklerinde. Bitkiler filizlenmemişti
Askerlerin miğferlerinde, unutkanlığın beklediği gibi
Halleluya
Halleluya*

3.3.2. Semâvî Dîn Mitosları

3.3.2.1. Hz. Âdem

Hz. Âdem, insanlığın atası ve babası anlamında Ebû'l-Beşer olarak isimlendirilirken, insanlık da Benî Âdem (Âdem'in çocukları) olarak adlandırılır.²¹⁸

²¹⁶ Kerîme Mes'ûdî, *Cemâliyyâtu'l-Hitâbi's-Şi'ri fî Divâni "Limâzâ Terekte'l-Hisâne Vahîden" li Mahmûd Dervîş*, (Risâle Mâstır, Câmî'atu Haydar, Biskra (Cezayir) 2015), 117.

²¹⁷ Dervîş, *Limâzâ Terekte'l-Hisâne Vahîden*, 46.

Hız. Âdem aleyhisselâmın yaratılışı diğer insanların yaratılışı gibi değildir. Hız. Âdem'in yaratılış merhaleleri Kur'an'da şöyle bildirilmiştir: Hız. Âdem ilk aşamada topraktan²¹⁹ sonra toprak su karışımı süzme balçıktan²²⁰, üçüncü aşamada cıvık ve yapışkan çamurdan²²¹, dördüncü aşamada çamurdan süzülen bir özden²²², beşinci aşamada ise "salsâl" olarak nitelenen kuru çamurdan ve şekillenmiş balçıktan²²³ yaratılmıştır.

Hadis kaynaklarında da Hız. Âdem'in yaratılmasıyla ilgili çeşitli bilgiler vardır. Bu bilgilere göre, "İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktandır."²²⁴

Mahmûd Dervîş, Hız. Âdem'in topraktan yaratılma hikâyesini, işgal ve kuşatma altındaki vatan toprağı üzerinde Filistinli aidiyetini ve varlığını göstermek için kullanmaktadır. Çünkü Filistinlinin vatan toprağı üzerinde sebatı ve bu toprağa yapışması Filistinli insanın kimlik sembolü olmaktadır.

هنا، لا ((أنا))
هنا، يتذكّر آدم صلّاه
سيمتدّ هذا الحصارُ إلى أن نعلّم أعداءنا
نماذج من شعيرنا الجاهليّ.²²⁵

Burada, "ben" yokum

Burada "Âdem" in çamuru anılır her zaman

Cahiliye şiirimizden etkilenerek

Düşmanımızın öğrettiği bu kuşatma sürece

²¹⁸ Siyer-i Nebi, "Hz. Adem Aleyhisselâm", erişim: 17.08.2019, <https://www.siyerinebi.com/tr/ilk-insan-ilk-peygamber-hz-adem>.

²¹⁹ Âlu İmrân 3/59.

²²⁰ el-'A' râf 7/12; el-'İsrâ' 17: 61; es-Secde 32/7; Sad 38/76.

²²¹ es-Saffât 37/11.

²²² el-Mu'minûn 23/12.

²²³ el-Hicr 15/26, 33; er-Rahmân 55/14.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned* (el-Kâhire: Mu'essesetu Kurtubat, ts), III, 261, 524; Ebû Dâvud Suleymân b. el-'Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu 'Ebî Dâvud*, nşr. Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî (Beyrût, ts), 4: 492 (5118).

²²⁵ Mahmûd Dervîş, *Hâletu Hisâr*, 1. bs. (Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n- Neşir, 2002), 11.

Hız. Âdem, Cennet'dedir. Yüce Allah şöyle bildirmektedir: “*Ey Âdem! Sen ve eşin Cennet'de kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.*” (el-'A' râf 7/19). Sonra yeryüzüne indirilmişlerdir: “*Allah dedi ki: 'Birbirinizin düşmanı olarak inin (Cennet'ten). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır.*” (el-'A' râf 7/24) Kur'ân'ın diğer ayetlerinde Hız.Âdem'in eşi Hız. Havvâ'nın kendisiyle aynı nefisten yaratıldığı, her ikisinin Cennet'de meskûn edildiği, Allah'ın yaklaşmalarını yasakladığı ağaçtan şeytanın aldatmasıyla yemeleri üzerine eşi Havvâ ile birlikte Cennet'den yeryüzüne indirildiği ve Allah'ın Âdem'in tövbesini kabul ettiği belirtilir. İslam inanç esaslarına göre Hız. Âdem, ilk insan ve ilk peygamberdir.²²⁶

Dervîş, 1982'de Beyrût'tan ayrılma kararı nedeniyle hayat kırıklığına uğramıştır ve kendisini mağlup hissetmiştir. Çünkü Dervîş'e göre Beyrût'tan çıkmak, Âdem'in Cenneti terk etmesi gibidir.²²⁷ Bunu şiirinde şöyle anlatmıştır:

لسئ آدم كي أقول خرجت من بيروت منتصراً على الدنيا

ومُنْهَماً أمامَ الله

أنتَ المسألةُ

الأرضُ إعلانٌ على جدرانِ هذا الكونِ

.....

كلُّ أسئلةِ الوجودِ وراءَ ظلكَ مهزلة²²⁸

Ben dünyaya muzaffer olarak Beyrût'tan çıkıp

Allah'ın önünde mağlup olduğumu söyleyen Âdem değilim.

Sen davasın

²²⁶ Nisâ Sûresi, 3/59; Bakara Sûresi, 2/31, 35, 37; A'râf Sûresi, 7/19, 189; Taha Sûresi, 20/117, 120, 121. Hız. Âdem hakkında daha geniş bilgi için bakınız: İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr, *Kıyasu'l-'Enbiyâ*, thk. Abdulhay el-Fermâvî, (Kahire: 1997), 11-13.

²²⁷ 'Omer Ahmed er-Ribeyhât, *el-'Eseru't-Tevrâti fî Şi'iri Mahmûd Dervîş* (Ammân: Dâru'l-Yâzûri'l-'İlmiyye Li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2006), 54.

²²⁸ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A'mâlu'l-Ûlâ-2*, 388-389.

Toprak, bu evrenin duvarına asılmış ilândır

.....
Senin gölgen arkasındaki varlığın tüm soruları bir saçmalaktır

Mahmûd Dervîş, şiirlerinde Filistin’de yaşayan üç dinin kutsal kitaplarında yer alan Hz. Âdem ve onun Cennet’den çıkış mitosunu, Filistin halkının vatanlarından sürgün edilmesi ve tüm insanlığın yeryüzünde yaşadığı varoluş yazgısının bir sembolü haline dönüştürmüştür.

Tevrat, Âdem ve Havvâ’nın yasak meyveden yemeleri nedeniyle onların Aden cennetinden çıkarıldığını ve çeşitli cezalara maruz bırakıldığını belirtir. Havvâ’nın doğum sancısı çekecek olması; Âdem’in sıkıntılı bir hayat süreceği olması cezalardan birkaçıdır.²²⁹

İnciller ve Hıristiyanlıkta ise, Hz. Âdem ile Havvâ’nın yasak meyveden yiyerek günah işledikleri ve bu aslî günahın sonraki nesillere geçtiğini ve bundan kurtulmak için insanların vaftiz olmaları gerektiği üzerinde durulur.²³⁰

Kur’ân’a göre Âdem çiğnediği yasaktan dolayı tövbe etmiş ve Allah da onun tövbesini kabul etmiştir. Allah, Âdem ve Havvâ’yı yaptıkları eylemin karşılığı olarak yeryüzüne indirmiştir. Dolayısıyla Hz. Âdem’den diğer insanlara intikal etmiş bir günah mevcut değildir.

Dervîş, hamile olan ülke Filistin doğum sancılarını Tevrât’taki Havvâ’nın doğururken acı çekmesine gönderme yapıp şiirinde şöyle dile getirmektedir:

كأنَّ الأرضَ

ما زالت تكوّن نفسها للقاء آدم، نازلاً: للطابق الأرضي من فردوسه. فأقول

تلك بلادنا حُبلى بنا... فمتى وُلدنا؟

هل تزوّج آدمُ امرأتين؟ أم أنا

²²⁹ Kutsal Kitap, Tekvin 2/ 7-8.

²³⁰ Kutsal Kitap, Pavlus’un Romalılara Mektubu 5/ 12-14.

سَنُؤَلِّدُ مَرَّةً أُخْرَى

لكي ننسى الخطيئة؟²³¹

Sanki yeryüzü

Hâlâ kendini hazırlıyor Âdem 'le görüşmek için,

Firdevsinden yeryüzüne inerek. Diyorum ki:

Şu ülkemiz (Filistin) hâmile bize... Ne zaman doğduk?

Âdem iki kadınla mı evlendi?

Yoksa biz tekrar mı doğacağız

Günahı unutmak için?

Şair, “Âdem iki kadınla mı evlendi?” sorusuyla şunu sormaktadır: Yahûdiler ve Filistinliler aynı baba Âdem ile aynı ana (Havvâ)’dan olma kardeş değil mi? Madem kardeşiz bize yaptığınız zulüm nedir?²³²

Yine Dervîş, insanların birbirlerine karşı katliamları, topraklarını ele geçirme gibi işledikleri günahları yapmamalarını Hıristiyanlıktaki aslî günahın sonraki nesillere geçtiğine gönderme yapıp şiirinde şöyle dile getirmektedir:

لا تَقْتَرِبْ

يا ابنِ الخَطِيئَةِ، يا ابنِ آدَمَ مِنْ

حُدُودِ اللَّهِ

لَمْ تَوَلَدْ لِنَسْأَلِ

بَلْ لِنَعْمَلِ.²³³

Yaklaşma!

Ey günahın oğlu, Âdemoğlu!

Allah'ın yasaklarına.

Sormak için değil,

Uygulamak için doğdun.

²³¹ Dervîş, *el-A'mâlu'l-Cedîdetu'l-Kâmile 1*, 33.

²³² Akşit, *Mahmud Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 154.

²³³ Dervîş, *el-A'mâlu'l-Cedîdetu'l-Kâmile 1*, 286.

3.3.2.2. Kâbil ve Hâbil

Hz. Âdem ile Hz. Havvâ yeryüzünde ayrı ayrı yerlere indirilmişlerdir. Uzun zaman birbirlerinden ayrı yaşamışlardır. Allahu Teâlâ'ya hep yalvarıp, çokça tövbe etmişler ve Allah tövbelerini kabul edip onları Mekke civarında “Arafat” denilen yerde buluşturmuştur.²³⁴

Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın buluşmalarından sonra, insan nesli süratle çoğalmaya başlamıştır. Havvâ annemiz her doğumda, biri erkek biri de kız olmak üzere ikiz doğurmuştur. İlk doğumdan olan erkek çocuğa Kabil adını vermişlerdir. Sonraki doğumdan olan erkek çocuğun adına da Habil denilmiştir.²³⁵

Kabil ve Habil kıssası Tevrat'da İnciller'de ve Kur'ân'da yer alan, insanlığın hafızasında yer etmiş bir olaydır. Mahmûd Dervîş, Kabil ve Habil kıssasında Tevrat ve İnciller'den çok Kur'ân'ı esas almıştır. Kabil ve Habil'in olay genel hatlarıyla şöyledir.²³⁶

Sinirli ve kıskanç bir yapıda olan Kabil, tarla işlerine bahçeye ve ağaçların bakımına yardım etmektedir. Kardeşinin aksine yumuşak huylu ve sakin bir çocuk olan Habil ise hayvanların bakımı işiyle uğraşmaktadır. Kız kardeşler ise evde anneleri ile birlikte ev işlerini yapmaktadır.²³⁷

Nihayet gençlerin evlenecekleri zaman gelip çatmıştır. Kabil ile doğan kız Alkîmâ Habil'e; Habil ile doğan kız Lebûda da Kabil'e verilecektir. Çünkü, Yüce

²³⁴ Doç. Dr. Nusrettin Boleli, “Habil ile Kabil'in Hayatı”, erişim: 08.08.2019, <http://www.bolelli.org/habil-ile-kabilin-hayati.html>.

²³⁵ Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 254.

²³⁶ Geniş bilgi için bakınız: İbn Kesîr, *Kıyasu'l-'Enbiyâ'*, 62. Ömer Faruk Harman, “Habil ve Kabil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 376-378; Doç. Dr. Nusrettin Boleli, “Habil ile Kabil'in Hayatı”, erişim: 08.08.2019, <http://www.bolelli.org/habil-ile-kabilin-hayati.html>; Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 253-256.

²³⁷ Doç. Dr. Nusrettin Boleli, “Habil ile Kabil'in Hayatı”, erişim: 08.08.2019, <http://www.bolelli.org/habil-ile-kabilin-hayati.html>.

Allah böyle buyurmuştur. -Habil'in alacağı kız, yani Aklîmâ, Kabil'in alacağı kızdan daha güzeldir. Öteden beri Habil'i kıskanan Kabil bu durumu kabul etmemektedir. Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın tüm çabaları sonuç vermemiştir. Bu nedenle ailede huzur kalmamıştır. Günlerce düşünüp taşındıktan sonra bir çözüm yolu bulunmuştur: İki kardeş de Allah'a birer kurban takdim edeceklerdir. Allah, kimin kurbanını kabul ederse Aklîmâ'yı o alacaktır.²³⁸

Habil kurban için koyunlarından en güzelini seçmiştir. Kabil ise uzun süre düşünüp taşındıktan sonra kurban olarak bir tutam buğday taktim etmeyi uygun görmüştür. Her iki kardeş, kurbanlarını götürüp yüksek bir tepede yan yana koymuşlardır. Ertesi gün gidip baktıklarında Habil'in kurbanının yanmış olduğunu görmüşlerdir. Bunun üzerine kıskançlık duyguları daha da kabaran Kabil iyice köpürmüş, Habil'i öldürmeye girişmiştir. Habil, Kabil'den daha güçlü ve kuvvetli olduğu halde ağabeyine karşı gelmemiştir. Kabil, yerden bir taş alıp kardeşinin kafasına hızla vurmuştur. Habil yere düşmüş ancak Kabil'e el bile kaldırmamıştır. Böylece toprağa düşen ilk kan, yeryüzündeki ilk cinayetin habercisi olmuştur. Kabil, elindeki taş ile kardeşi Habil'in kafasına vurmaya devam etmiş ve Habil ölmüştür.²³⁹

Mahmûd Dervîş, şiirlerinde “Kabil” ile İsrâîl'i; “Habil” ile İsrâîl tarafından öldürülen Filistinlileri'i sembolize etmiştir. Habil'in öldürmesi olayı, Filistin insanın işgal altındaki topraklarda Yahûdîler tarafından her gün öldürülmesiyle her vakit tekrar etmektedir. Dervîş bunu şu şiirinde şöyle açıklamaktadır:

هل كان أوّل قاتل قابيل يعرف أنّ نؤم أخيه مؤت؟
هل كان يعرف أنّه لا يعرف الأسماء، بعد، ولا اللغه²⁴⁰

*İlk katil -Kabil- kardeşinin uyumasının bir ölüm olduğunu,
Kardeşinin henüz ne isimleri ne de dili bilmediğini, biliyor mu?*

²³⁸ Ömer Faruk Harman, “Habil ve Kabil”, 14: 377.

²³⁹ Ömer Faruk Harman, “Habil ve Kabil”, 14: 377; Doç. Dr. Nusrettin Boleli, “Habil ile Kabil'in Hayatı”, erişim: 08.08.2019, <http://www.bolelli.org/habil-ile-kabilin-hayati.html>.

²⁴⁰ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu 'l-Ûlâ-3*, 227.

3.3.2.3. Hz. Nûh

Hz. Nûh Hz. Âdem'in oğlu Şît'in (Şîs) neslinden Lamek'in oğlu olup büyük bir peygamberdir. Hz. İdris'den sonra Âdemoğulları doğru yoldan ayrılmış ve putlara tapmaya başlamışlardır. Allah onlara Nûh'u peygamber olarak göndermiştir.²⁴¹ Kur'ân'da Hz. Nûh ile ilgili birçok sure vardır. Bunlardan birkaçı şunlardır: “*Andolsun, biz Nûh'u kendi kavmine Peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.*” (el-'Ankebût 29/14); “*Gemi, inkâr edilen kimseye (Nuh'a) bir mükâfat olarak gözetimimiz altında yüzüyordu.*” (el-Kamer 54/14) ve “*(Ey Muhammed) Nûh'u da hatırla. Hani o daha önce dua etmişti de biz onun duasını kabul ederek, kendisini ve ailesini o büyük sıkıntıdan (tufandan) kurtarmıştık.*” (el-'Enbiyâ 21/76).

Hz. Nûh uzun yıllar kavmini Allah'ın birliğine çağırmıştır. Oğulları Sâm, Hâm ve Yâfes ile eşleri ve çok az kimse iman etmiştir. Geri kalan büyük çoğunluk, hatta kendisinin Yâm adındaki oğlu bile Hz. Nûh'a inanmamıştır. Hz. Nûh kavmine nasihat ettikçe onlar da ona ezâ, cefâ, tahkir ve alay ile karşılık vermişlerdir. Allah Hz. Nûh'a gemi yapmasını emretmiştir. Hz. Nûh, çok büyük bir gemi yapmış ve her türlü hayvandan birer çift alıp gemiye binmiştir. Oğlu Yâm'ı da gemiye davet etmişse de o, “ben dağa çıkar kurtulurum” diyerek gemiye binmemiştir. Hz. Nûh “bugün Allah'ın merhametinden başka sığınacak yer yoktur” diye nasihat ederken araya bir dalga girmiş ve Yâm boğulmuştur. Hz. Nûh'tan sonra insanlık Nûh'un üç oğlundan üremiştir. Arabın, İranlıların ve Rum'un babası “Sam” ve Sudan halkının babası “Hâm”dır. Türk kabilelerinin babası ise Yâfes'tir.²⁴²

Hz. Nûh'un gemisi genel olarak İslam edebiyatında kurtuluşun bir sembolü iken Dervîş'e göre ise Filistin'e, yani vatanına ulaştıracak bir vasıtaadır. Ancak Dervîş

²⁴¹ Ömer Faruk Harman, “Nûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 224-225.

²⁴² Bölge Gündem, “Hz. Nuh hakkında bilgiler - Diyanet İşleri Başkanlığı”, erişim: 09.08.2019, <https://www.bolgegundem.com/hz-nuh-hakkinda-bilgiler-diyamet-isleri-baskanligi-382660h.htm>.

vatanına kavuşma ümidini Tunus yolculuğu sırasında yitirmiştir. Bu yüzden gemi ve deniz onun zihninde olumsuz çağrışımlar yapmaktadır.²⁴³ Bunu şu şiirinde görmek mümkündür:

يا نوحُ!
هَبْنِي عُصْنَ زَيْتُونِ
ووالدتي ..حمامة!
إِنَّا صَنَعْنَا جَنَّةً
كَأَنَّتْ نَهَايَتُهَا صَنَادِيقَ الْقَمَامَةِ!
يا نوح!
لا تَزْحَلْ بِنَا
إِنَّ الْمَمَاتَ هُنَا سَلَامَةً
إِنَّا جُذُورٌ لَا تَعِيشُ بِغَيْرِ أَرْضٍ..
وَلَتَكُنْ أَرْضِي قِيَامِهِ!²⁴⁴

Ey Nûh!

Bağışla bana bir zeytin dalı,

Anneme... Bir güvercin.

Biz oluşturduk bir Cennet,

Çöp kutuları onun sonu oldu!

Ey Nûh!

Götürme bizi,

Ölüm burada bir selamettir.

Bizler topraksız yaşamayan kökleriz,

Toprağım onun kıyâmeti olsun!

²⁴³ Mahmûd Dervîş, *Zâkira li 'n-Nisyân* (Râmallah: 1997), 231.

²⁴⁴ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu 'l-Ûlâ-1*, 124-125.

3.3.2.4. Hz. İsmâil

Hâcer, Hz. İbrahim'in ilk hanımı olan Sâre'nin hizmetçisidir. Hz. İbrahim ile Sâre'nin ise çocukları olmaz. Bunun üzerine Sâre, hizmetçisi Hâcer'i çocuk sahibi olması için Hz. İbrahim ile evlendirmek ister. Hz. İbrahim'in bu evlilikten bir çocuğu olur. Bu durumun ardından Hz. İbrahim'in ilk eşi Sâre, kıskançlık duygularına karşı gelemmez ve yenilir. Akabinde Allah, Hz. İbrahim'e Hacer'i ve henüz bebeklik çağında olan oğlu Hz. İsmail'i alıp o vakitler çöl olan bugünkü Mekke'ye götürmesini emreder. Hz. İbrahim de onları oraya götürür ve yanlarına belli bir vakit yetecek miktarda yiyecek ve su bırakır. Bunlara ilaveten müslümanlar nezninde Hz. İsmail ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bunun temel nedeni Hz. Muhammed'in soyunun ona bağlanmasıdır.²⁴⁵

Resûlullah, “Allah, İbrâhim'in çocuklarından İsmâil'i, İsmâil'in çocuklarından Benî Kinâne'yi, Benî Kinâne'den Kureyş'i, Kureyş'ten Benî Hâşim'i, Benî Hâşim'den de beni seçti”²⁴⁶ diye buyurmuştur. Ayrıca “İki kurbanlığın oğlu”²⁴⁷ denildiğinde gülümseyerek İsmâil'in soyundan geldiğini ifade etmiştir.

Mahmûd Dervîş kendisinin kaderini Hz. İsmâil'in kaderi ile aynı görüp sembolize etmektedir. Bunu şu şiirinde şöyle anlatmaktadır:

والأنبياءُ هناك أيضاً يعبرون...
وينصتون لصوت إسماعيل ينشد: يا غريبُ
أنا الغريبُ، وأنت مثلي يا غريب الدار²⁴⁸

Nebîler de oradan geçiyor,

Ve dinliyorlar İsmail'i şarkı söylerken: Ey yabancı!

Ben yabancıyım, sen de benim gibisin, ey memleketin yabancısı!

²⁴⁵ İbn Kesîr, *Kıyasu'l-'Enbiyâ'*, 194-197, 202-208; Ömer Faruk Harman, “İsmâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 76-80.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 107.

²⁴⁷ Muhammed b. ‘Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Mustedrek 'Alâ's-Sahîheyn*, thk. Mustafâ ‘Abdulkâdir ‘Atâ, Dâru'l-Kutubu'l-‘İlmiyye, Beyrût 1990, I-IV, 2: 604 (4036).

²⁴⁸ Dervîş, *el-A'mâlu'l-Cedîdetu'l-Kâmile 1*, 177.

Dervîş'in Hz. Hâcer'de önemsemediği şey daha çok onun yaşadığı ‘‘göç’’ olgusudur. Bu durumda Hz. Hâcer, İsrâîl zulmünden dolayı vatanlarından sürgün edilen Filistinlileri sembolize etmektedir. Dervîş bunu şu şiirinde açıkça dile getirmektedir:

وَأُولُ دَمْعَةٍ فِي الْأَرْضِ كَانَتْ دَمْعَةً عَرَبِيَّةَ
هَلْ تَذْكُرُونَ دُمُوعَ هَاجِرٍ – أَوْلَ امْرَأَةٍ بَكَتْ فِي
هَجْرَةٍ لَا تَنْتَهِي؟
يَا هَاجِرُ، احْتَقِلِي بِهَجْرَتِي الْجَدِيدَةِ مِنْ ضُلُوعِ الْقَبْرِ
حَتَّى الْكُونِ أَنْهَضُ²⁴⁹

*Yeryüzünde ilk gözyaşı, bir Arap gözyaşı idi
Hatırlıyor musunuz Hacer'in gözyaşlarını- ağlayan ilk kadın
bir hicrette ki hiç sonu gelmiyor?
Ey Hâcer! Kabirden yeni hicretimi kutla
varoluncaya kadar, kalkıyorum.*

3.3.2.5. Hz. Yûsuf

Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yûsuf'un on bir tane erkek kardeşi vardır. Babaları Hz. Yakub en çok Yûsuf'u sevmektedir. Bu sevgiyi ağabeyleri kıskanmaktadır. Hz. Yûsuf bir gece rüyasında on bir yıldızın, güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görür. Bu rüyayı babasına anlatır. Yûsuf'a rüyasını ağabeylerine anlatmamasını söyler. Ancak ağabeyleri bu rüyadan haberdar olurlar ve Yûsuf'u öldürüp bir yere atmayı planlarlar. Babalarından izin alarak gezip eğlenmek bahanesiyle Yûsuf'u alıp kırlara, götürür ve onu bir kuyuya atarlar. ‘‘Yûsuf'u kurt kaptı’’ diye babalarına yalan söylerler. Kuyunun yanından geçmekten olan bir kabile Yûsuf'u çıkarıp alır ve

²⁴⁹ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu 'l-Ûlâ-2*, 134-135.

yanlarında Mısır'a götürür. Mısır'da köle olarak satarlar. Birçok olaydan sonra Hz. Yûsuf, hükümdarın maliye bakanı olur. Yedi yıllık kıtlık döneminde, Hz. Yûsuf'un babasının memleketi olan Ken'an diyarında da kıtlık yaşanır. Yûsuf'un ardeşleri de tahıl almak için Ken'an ilinden Mısır'a gelir. Yine birkaç olay sonrasında Yûsuf kardeşlerine kendini tanıtır ve onları affettiğini bildirir. Hz. Yûsuf, babası, annesi ve kardeşlerinin tamamını Mısır'a davet eder. Ailesi Mısır'a geldiğinde Hz. Yûsuf anne ile babasını tahta oturtur ve diğer on bir kardeşi de Hz. Yûsuf'un önünde eğilirler. O zaman Hz. Yûsuf, “*Babacığım, işte bu vaktiyle gördüğüm rüyanın çıkışıdır; Rabbim onu gerçekleştirdi...*” (Yûsuf 12/100) der. Bu şekilde İsrâîloğulları, Filistin'den Mısır'a gelip yerleşmiş olurlar.²⁵⁰

Allah “*Ândolsun ki, Yûsuf ve kardeşlerinin olayında, soranlara nice ibretler vardır*” (Yûsuf 12/7) buyurmuştur. Mahmûd Dervîş de “Yûsuf” ile Filistin halkını; “kardeşlerim” kelimesiyle de Filistin davasını yeterince sahip çıkmayan Arap liderlerini ve haklarını sembolize edip, Filistin halkının onlara uygulanan bu çileyi aşacağına inanan şair, “Yûsuf ve kardeşleri olayında” gününün ibreti olarak Filistin’i ve haklı davasının yalnızlığa terk edilmişliğini şiirinde anlatmaktadır. İşte buna şu şiiri güzel bir örnek oluşturmaktadır:

أَنَا يُوسُفُ يَا أَبِي.
يَا أَبِي إِخْوَتِي لَا يُحِبُّونَنِي، لَا يَرُدُّونَنِي بَيْنَهُمْ يَا أَبِي.
يَعْتَدُونَ عَلَيَّ وَيَرْمُونَنِي بِالْحَصَى وَالْكَلَامِ.
يَرِيدُونَنِي أَنْ أَمُوتَ لَكِي يَمْدَحُونِي.
وَهُمْ أَوْصَدُوا بَابَ بَيْتِكَ دُونِي.
وَهُمْ طَرَدُونِي مِنَ الْحَقْلِ.
هُم سَمَّمُوا عَنِّي يَا أَبِي.
حِينَ مَرَّ النَّسِيمَ وَلَا عَبَّ شَعْرِي

²⁵⁰ Ömer Faruk Harman, “Yûsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 1-5; “Hz. Yûsuf’un hayatını anlatır mısınız?”, erişim: 05.08.2019, <https://sorularlailamiyet.com/hz-yusufun-hayatini-anlatir-misiniz-0>.

غاروا وثاروا عليّ وثاروا عليك،
فماذا صنعتُ لهم يا أباي؟

.....
أَوْفَعُونِي فِي الْجُبِّ، وَأَتَّهَمُوا الذَّنْبَ؛ وَالذَّنْبُ أَرْحَمُ مِنْ إِخْوَتِي...
هَلْ جَنَيْتُ عَلَى أَحَدٍ عِنْدَمَا قُلْتُ إِنِّي:
رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا، وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ،
رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ²⁵¹

Ben Yusuf'um baba!

Baba! Kardeşlerim sevmiyorlar beni, istemiyorlar aralarında baba!

Saldırıyorlar; taş ve laf atıyorlar bana.

İstiyorlar ölmemi övmek için beni.

Onlar evinin kapısını kapattılar ben içerde değilken.

Onlar kovdular beni tarladan.

Onlar üzümümü zehirlediler baba!

Meltem estiğinde ve saçımla oynadığında kıskandılar,

Bana ve sana öfke duydular,

Ne yaptım ki ben onlara baba?

.....
Kardeşlerim kuyuya attılar beni ve kurdu suçladılar,

Kardeşlerimden daha merhametli kurt...

Babacığım!

Birine karşı suç mu işledim şöyle söylediğim zaman:

Gördüm on bir yıldızı, güneşi ve ayı,

Bana secde ederlerken onları gördüm

²⁵¹ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu 'l-Ûlâ-3*, 159.

3.3.2.6. Hz. Eyyûb

Hz. Eyyûb'un çok mal ve serveti ile on oğlu vardır. Sürü sürü hayvanları, bağları ve bahçeleri bulunmaktadır. Şam civârında Beseniyye mevkiindeki çiftliklerinde binlerce insan çalışmaktadır. Servetinin çokluğu onu Allah yolundan alıkoymamaktadır. Hz. Eyyûb, Şam civârında yaşayan insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Onları Allah'a îmân ve ibâdet etmeye çağırmıştır. Bu uğurda pek çok zorluk yaşamıştır. Malı, evlâdı ve bedeni ile imtihân edilmiştir. Hz. Eyyûb çok büyük sıkıntılara göğüs germiştir. Sabrı, kullukta kusur etmeyip şikâyetle bulunmayışı ve başka güzel vasıfları ile ibâdet ehline ve akıl sâhiplerine örnek olmaktadır.²⁵²

Dervîş'in aşağıdaki dizelerinde, Hz. Eyyûb'un iki kavramın sembolü olarak kullanıldığı görülmektedir. Birinci "sabır" ve ikincisi de "zillete katlanma"dır. Şiirde, baba oğluna "bulduğun duruma razı ol, İsrâîl'in yaptığı zulme, zillete katlan ve vatanını terk etme" diye tavsiye ederek, sabır ve zillete katlanma sembolünü birbiriyle şöyle irtibatlandırılmaktadır:

يَوْمَ كَانَ الْإِلَهُ يُجِلِدُ عَبْدَهُ
قلتُ: يا ناس! نكفروا؟
فَرَوَى لِي أَبِي..وَطَاطَأَ زَنْدَهُ:
فِي جِوَارٍ مَعَ الْعَذَابِ
كَانَ أَيُّوبَ يَشْكُرُ
خَالِقَ الدُّودِ..وَالسَّحَابِ
خَلَقَ الْجُرْحُ لِي أَنَا
لَا لِمَيْتٍ .. وَلَا صِنْمٍ
فَدَغَ الْجُرْحَ وَالْأَلْمِ
وَأَعْنَى عَلَى النَّدْمِ²⁵³

²⁵² İbn Kesîr, *Kıyasu'l-'Enbiyâ'*, 335; Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 251-253; Ömer Faruk Harman, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 16-17.

²⁵³ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A'mâlu'l-Ûlâ-1*, 154-155.

*Bir gün Tanrı kulunu kırbaçlıyordu,
Dedim: Ey insanlar! (İlah'a) karşı çıkmamız gerekmiyor mu?
Babam anlattı bana... Ve kolunu indirdi:
Azapla söyleşisinde
Eyyûb şükreliyordu
Kurt ve bulutun yaratıcısına.
Yaratıldı yara benim için, benim için
Ne ölü ne de put için.
Bırak yara ve elemi,
Pişmanlığa karşı yardım et bana!*

Yine Mahmûd Dervîş, Filistin halkının kendisine yapılan zulme sabretmesinin ve katlanmasının mümkün olmadığını, Eyyûb'un öldüğünü yani sabrın tükendiğini şöyle anlatmaktadır:

وَحَدِي أُدَافِعَ عَن جِدَارٍ لَيْسَ لِي
وَحَدِي أُدَافِعَ عَن هَوَاءٍ لَيْسَ لِي
وَحَدِي عَلَى سَطْحِ الْمَدِينَةِ وَقِفْتُ...

²⁵⁴ أَيُّوبُ مَاتَ، وَمَاتَتِ الْعَنْقَاءُ، وَانصرفتِ الصَّحَابَةُ

*Tek başıma savunuyorum bana ait olmayan bir duvarı,
Tek başıma savunuyorum bana ait olmayan bir havayı,
Ve tek başıma şehrin üstünde ayakta duruyorum...
Eyyûb öldü, Anka öldü ve çekip gitti arkadaşlar.*

²⁵⁴ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu'l-Ûlâ-2*, 342.

3.3.2.7. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ, İsrâîloğulları'na gönderilen peygamberlerden üçüncüsüdür. İsrâîloğulları'ndan İmran'ın oğludur. Mısır'da doğmuş ve yaşamıştır. Hz. Mûsâ Yakub Peygamber'in soyundandır. Harun'un ise kardeşidir. Tur dağında Allah ile konuştuğu için O'na “*Kelimullah*” denilmiştir. Allah orada ona peygamberlik vermiştir. Elindeki asanın yılan olması ve elini koynuna sokup çıkarınca bembeyaz olup ışık yayması mucizeleri ile desteklenmiştir. Büyük kardeşi Hz. Hârûn'la Firavunu ikna edip Allah'a iman etmesini sağlamakla emrolunmuştur. O da bu emri yerine getirmek için Firavuna gitmiştir.²⁵⁵

Bu, Kur'ân'da şöyle bildirilmektedir: “... *İşte bunlar, Firavun ve ileri gelen adamlarına göstermen için Rabbin tarafından sana verilen iki delildir. Çünkü onlar fasık bir kavimdirler.*”²⁵⁶

Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn ile birlikte Firavun'a gidip onu dine davet etmişler ve İsrâîloğulları'nı serbest bırakmasını istemişlerdir. Firavun kabul etmemiştir. Bunun üzerine Hz. Mûsâ elindeki asasını yere bırakmış, kocaman bir yılan olup hareket etmeye başlamıştır. Elini koynuna sokup çıkarmış eli bir anda bembeyaz görünmüştür. Bu mucizeler karşısında şaşırان Firavun, durumu vezirlerine anlatınca, onlar Hz. Mûsâ için o kâhindir, büyücüdür demişlerdir. Firavun ve adamları inanmayarak Hz. Mûsâ'yı reddetmişlerdir. Firavun, ülkesindeki bütün büyücülerini toplamış, Hz. Mûsâ, sihirbazlarla karşılaşmayı kabul etmiş, Mısır halkı önünde karşı karşıya gelmişlerdir. Sihirbazlar, Hz. Mûsâ'nın gösterdikleri karşısında “*Bu mutlaka insan gücünün dışında bir mucizedir*” demişler ve Hz. Mûsâ'ya inanmayı kabul etmişlerdir. Bu olay karşısında Firavun iyice sinirlenip zulmünü arttırmıştır. Firavun ve kavmi küfre devam edince, Allah onlara çeşitli felaketler ve belalar vermiştir. Önce şiddetli bir kuraklık olmuş ve çetin bir kıtlığa tutulmuşlardır. Sonra su baskını,

²⁵⁵ Namaz NİYAZ, “Hz. Musa Kimdir? Hz. Musa'nın Hikayesi”, erişim: 06.08. 2019, <https://namazniyaz.com/2015/11/02/hz-musa-kimdir-hz-musanin-hikayesi>

²⁵⁶ el-Kasas 28/ 32.

çekirge, haşarat ve kurbağa istilasına uğramışlardır. Başlarına bela geldikçe Hz. Mûsâ'ya gidip belanın kaldırılmasını ve inanacaklarını söylemişler; ancak bela geçince küfürlerine devam etmişlerdir. Sonunda Firavun Hz. Mûsâ'nın mucizeleri karşısında İsrâîloğulları'nın Mısır'dan ayrılmalarına izin vermiştir. Hz. Mûsâ bir vakit belirleyerek gece vakti bütün İsrâîloğulları'nı toplayıp Mısır'dan çıkmıştır. Firavun da askerini toplayıp, peşlerine düşmüş ve onları Kızıldeniz kenarında yakalamıştır. Önlerinde denizi arkalarında düşmanı gören İsrâîloğulları endişeye kapıldılar. Bu sırada Allah Musa'ya, "Asan ile denize vur"²⁵⁷ diye vahyetmiştir. Hz. Mûsâ esasını denize vurmuş ve denizden önlerine çok geniş ve kupkuru on iki yol açılmıştır. On iki sülale olan İsrâîloğulları bu yollardan yürüyüp hep birlikte karşıya geçmişler ve Firavun da askerleriyle birlikte sular altında kalarak boğulmuştur. Böylece Hz. Mûsâ Kızıldeniz'i geçtikten sonra İsrâîloğulları'nı Kenan Diyarı'na ulaştırmıştır.²⁵⁸

Mahmûd Dervîş, halkına felaketten kurtulma mücadelesinde esrarengiz mucizelere güvenmemeleri çağrısını yapmaktadır. Şaire göre, gerçeği ispatlamak için mucizenin gücüne güvenmenin zamanı bitmiştir. Mezar taşları, Filistin halkını felaketten kurtaracak ve güvene eriştirecek kurtarıcının çıkması için yerlerinden asla kımıldamayacaktır. Mucizevi yeteneğine rağmen, Mûsâ peygamberin sopası Filistinlilerin kurtuluş hayallerini gerçekleştirmelerine ve vatanlarına geri dönmelerine artık yardım edemeyecektir.

تَتَحَرَّكُ الْأَحْجَارُ
هَذَا سَاعِدِي مُتَمَائِلٌ كَالرُّعْبِ
لَيْسَ الرَّبُّ مِنْ سُكَّانِ هَذَا الْقَفْرِ
هَذَا سَاعِدِي
تَتَحَرَّكُ الْأَحْجَارُ

²⁵⁷ eş-Şu'ârâ` 26/63.

²⁵⁸ el-Kasas 28/ 1-43; Ömer Faruk Harman, "Mûsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 207-213; Namaz NİYAZ, "Hz. Musa Kimdir? Hz. Musa'nın Hikayesi", erişim: 06.08. 2019, <https://namazniyaz.com/2015/11/02/hz-musa-kimdir-hz-musanin-hikayesi>.

ما سرَّفُوا عَصَا مُوسَى
وَإِنَّ الْبَحْرَ أَبْعَدَ مِنْ يَدِي عَنْكُمْ
إِذْنًا، تَتَحَرَّكَ الْأَحْجَارُ²⁵⁹

*Hareket eden taşlar
Korku gibi sallanan benim bu yardımım
Rab bu vahşi doğanın bir sakini değil
Bu benim yardımım
Hareket eden taşlar
Musa'nın asasını çalmadılar
Deniz sizden benim elimden daha uzak durur
Öyleyse taşlar hareket eder*

3.3.2.8. Hz. Yeşaya

Bazı kaynaklarda İş'ayâ olarak belirtilen Yeşaya, Tevrat ve Zebur'u kapsayan Tanah'ta, bir Yahûdî peygamberin ismidir. Uzziya, Yotam, Ahaz ve Hizkiya adlı krallar devrinde peygamberlik yapmıştır. Asur kralı Sanherib'in Kudüs'e saldırısına kadar yaşadığı söylenmektedir.²⁶⁰

Hz. Yeşaya'nın mesajında öne çıkan iki konu vardır. Bunlardan birincisi, Yahûdîlerin günahlara daldıkları ve ellerinin kan dolu olduğudur. İkincisi de günahkârların cezasını canı ile ödeyeceği bir kurtarıcının geleceğidir.²⁶¹

Hz. Yeşaya'nın Yahûdîlerin günahkârlarına karşı Tanrı'dan şu mesajı aldığı kaydedilmektedir: “Ey gökler dinleyin, ey yeryüzü kulak ver! Çünkü RAB konuşuyor: Çocuklar yetiştirip büyüttüm, ama bana başkaldırdılar. Öküz sahibini, eşek efendisinin yemliğini bilir, ama İsrâîl halkı bu kadarını bile bilmiyor, Halkım

²⁵⁹ Dervîş, *ed-Divân, el-A'mâlu'l-Ülâ-2*, 131-132.

²⁶⁰ Ebû'l-Fidâ' el-Meliku'l-Mueyyed İmâduddîn İsmâîl b. Alî el-Eyyûbî, *el-Muhtasar fî 'Ahbâri'l-Beşer (Târih Ebî'l-Fidâ')*, I-IV, I: 17, 19, 32; İbn Kesîr, *Kıyasu'l-'Enbiyâ'*, 637, 638.

²⁶¹ Kutsal Kitap, Yeşaya, 1/1-31, Yeşaya, 7/14-16.

*anlamıyor. Günahlı ulusun, suç yüklü halkın, kötülük yapan soyun, baştan çıkmış çocukların vay haline! ... Elleriniz kan dolu. Yıkayıp temizlenin, kötülük yaptığınızı gözüm görmesin, kötülük etmekten vazgeçin.”*²⁶²

Mahmûd Dervîş, İsrâîl’in dini gerekçelerle Filistin’i işgal etmesi ve zulmün binbir türünü Filistinliler’e uygun görmesini, şiirlerinde bizzat Yahûdîler’in dinî ve tarihî şahsiyetlerine yer vererek eleştirmiştir. Hz. Yeşaya da bunlardan birisidir. Yeşaya, Yahûdîlerin geçmişte işlediği günahları onların suratına cesaretle haykıran ve Yahûdî ilâhiyâtında Yahve’nin yerel bir savaş tanrısından evrensel bir Tanrı’ya dönüşmesini sağlayan ve sosyal adaleti öne çıkaran bir şahsiyettir. Hz. Yeşaya da Yahûdîler tarafından öldürülmüştür.²⁶³

Dervîş, İsrâîl’in zulümü karşısında çaresiz kaldığı sıralarda, Hz. Yeşaya’yı, Yahûdîlerin günahlarını korkusuzca haykıran ve Yahûdîlerin acımasızca öldürdüğü böyle bir şahsiyeti sembol olarak kullanıp şu şiirinde olduğu gibi ondan yardım ister:

أُنَادِي أَشْعِيَا: أَخْرُجْ مِنَ الْكُتُبِ الْقَدِيمَةِ مِثْلَمَا خَرَجُوا، أَرْقَةَ
أورشليم تُعَلِّقُ اللَّحْمَ الْفِلَسْطِينِيَّ فَوْقَ مَطَالِعِ الْعَهْدِ الْقَدِيمِ
وَتَدَّعِي أَنَّ الضَّحِيَّةَ لَمْ تُغَيَّرْ جِلْدَهَا
يَا أَشْعِيَا ... لَا تَرْتَبْ
بَلْ أَهْجِ الْمَدِينَةَ كِي أُجِبُّكَ مَرَّتَيْنِ²⁶⁴

Sesleniyorum: Yeşaya! Çık kadim kitaplardan onların çıktığı gibi.

Kudüs sokakları Eski Ahit’in başlangıcına asıyor Filistinli etini,

İddia ediyor kurbanın derisini değiştirmediyini.

Ey Yeşaya! Ağıt yakma!

Hicvet şehri ki seni seveyim iki defa

²⁶² Kutsal Kitap, Yeşaya, 1/2-16.

²⁶³ Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 168-169.

²⁶⁴ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A ‘mâlu ’l-Ûlâ-2*, 361-362.

3.3.2.9. Hz. Habakkuk

Mahmûd Dervîş'in çaresizliğinde seslendiği diğer bir Yahûdî peygamberi ise Hz. Habakkuk'tur. Hz. Habakkuk İsrâîl oğulları peygamberidir.²⁶⁵

Habakkuk'u diğer peygamberlerden ayıran bir özelliği, Tanrı'nın bilgeliğini açıkça sınamasıdır. Halkının işlediği günahlar karşısında Tanrı'nın neden sessiz kaldığını Tanrı'ya şöyle sormaktadır: *"Ya RAB, ne zamana dek seni yardıma çağıracağım, Beni duymuyor musun? 'Zorbalık var' diye haykırıyorum sana, ama kurtarmıyorsun!"*²⁶⁶

Mahmûd Dervîş, Hz. Habakkuk'a seslenişinde, onu yüz yüze kaldığı çaresizliğinin sembolü haline dönüştürmüştür. Şair, tüm yardım çağrılarına rağmen bir karşılık bulamadığı için tanrısal inayeti sorgulayan Hz. Habakkuk ile Filistinlilerin günümüzdeki durumları arasında bir benzerlik görmüştür. Mahmûd Dervîş yaşadığı bu sıkıntıları Hz. Habakkuk'a anlatarak kendisine bir dert ortağı bulmuş olduğu gibi, yaşadığı sıkıntıları Hz. Habakkuk ile paylaşırken Dervîş, çaresizliği kadar tıpkı Hz. Habakkuk gibi onun sembolünde ilahi yardımı da sorgulamaktadır. Şiirinde bunları şöyle ifade etmektedir:

ألو.. هالوا
أموجود هنا حَبْفُوق؟
- نَعَم منْ أَنْت؟
- أنا يا سيدي عَرَبِي
وكانت لي يدُ تزرع
ثراباً سَمَدْتُهُ يداً وعين أبي
وكانت لي خُطى وعباءة..
وعَمامة ودُفوف

²⁶⁵ Kutsal Kitap, Habakkuk, "Giriş", 1. Basım (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yayınları, 2001), 1156.

²⁶⁶ Kutsal Kitap, Habakkuk, 1/2.

وكانت لي..
- كفي يا ابني!
على قلبى حكايتم
على قلبى سكاكين²⁶⁷

*Alo, alo,
Habakkuk var mı?
Evet, sen kimsin?
Ben efendim, Arabım
Vardı benim ekip biçen bir elim,
Vardı babamın gözü ve eliyle gübrelediği toprak,
Vardı adımlarım ve abam,
Fesim ve deflerim,
Ve vardı benim...
Oğlum yeter!
Öykünüz kalbimi parçalıyor,
Yüreğime bıçaklar saplanıyor.*

3.3.2.10. Hz. Davut: Kenan Mezmurları

İbrânîce’de “en çok sevilen kişi, göz bebeği” anlamına gelen Dâvud isminin Kitâb-ı Mukaddes’te Dâvid veya Dâvîd şeklinde geçtiği ve sadece Hz. Dâvûd’a ad olarak verildiği görülmektedir.²⁶⁸

Hz. Dâvut, Kudüs’te doğmuş tahmînen 100 yaşında vefât etmiştir. Nesebi, Yahûda bin Yakûb bin İshâk bin İbrâhîm’e dayanır. Kendisine hem peygamberlik hem de hükümdarlık verilmiştir. Târihçilere göre hükümdarlığı tahmînen M.Ö. 1015-

²⁶⁷ Dervîş, *ed-Divân, el-A‘mâlu’l-Ûlâ-1*, 166.

²⁶⁸ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 21.

975 yılları arasındadır.²⁶⁹ İsrâiloğulları'nın tarihinde peygamberlikle hükümdarlık ilk defa Hz. Dâvûd'un şahsında bir araya gelmiştir.²⁷⁰

Hz. Dâvûd'un sesi hem çok gür hem de çok güzeldi. Dâvûd o gür ve güzel sesiyle Zebûr'u okumaya başladığında kurt kuş durup onu dinler, sesinden dağlar yankılanırmış.²⁷¹ Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin sesini işittiğinde, “*Ebû Mûsâ'ya Dâvûd'un Mezâmîr'inden verilmiştir*”²⁷² demiştir.

Mahmûd Dervîş, Kudüs'den uzak bırakıldığı sürgündeki acı ve kayıp duyguları içinde Kudüs'e olan özlemini ve hasretini Hz. Dâvud sembolünde anlatmaktadır. Kutsal Şehir özlemi, ondan uzaklaşan Filistinli olmaktadır. O, acı veren Filistinli gerçeğini betimlemek için Davut'un Mezmurları'ndan esinlenmektedir. Çünkü Filistin insanın Kudüs şehrine kavuşması zor bir iş olmuştur. Dervîş şiirinde bunları şöyle dile getirmektedir:

أورشليم! التي ابتعدت عن شفاهي...
المسافات أقرب.
بيننا شارعان، وظهْرُ إله
وأنا فيك كوكب
كائن فيك. طوبى لجسمي المُعذب!
يسقط البعد في ليل بابل²⁷³

Yeruşalem! Dudaklarımdan uza kaçmış Yeruşalem

Mesafeler yakın mı yakın

İki sokak var aramızda ve de sırtı bir tanrının

Ben bir yıldızım sende

²⁶⁹ İslam ve İhsan, “Hz. Davut (a.s.) Kimdir? Hz. Davut'un (a.s.) Hayatı”, erişim: 18.08.2019, <http://www.islamveihsan.com/hz-davut-kimdir-hz-davutun-hayati.html>.

²⁷⁰ İbn Kesîr, *Kıyasu'l-'Enbiyâ*, 248.

²⁷¹ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, 9: 22.

²⁷² Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, 2: 354.

²⁷³ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu'l-Ûlâ-1*, 287.

*Ne mutlu işkencedeki bedenime! Sanki sende.
Düşüyor uzaklık Babil gecesinde*

3.3.2.11. Hz. Süleyman

Yahûdîlik'te ve Hıristiyanlık'ta sadece kral, İslâm'da ise hükümdar-peygamber kabul edilir. Süleyman isminin İbrânîce'deki karşılığı olan Şelomoh'nun (Şlomo) “barış, selâmet, sükûnet” mânasındaki şalom kelimesinden geldiği ve “barışsever, barışçı” anlamını taşıdığı belirtilir. Hz. Dâvûd, Tanrı'dan oğlunun döneminde barışın hâkim olacağı müjdesini aldığı için ona bu adı vermiştir.²⁷⁴

İsrâîl oğullarına gönderilen peygamberlerdendir. Hz. Yakub'un neslindedir. Kudüs yakınlarındaki Gazze şehrinde doğmuştur.²⁷⁵ Kur'an'da on altı yerde ismi geçen Süleyman'ın Hz. Dâvûd'un oğlu ve vârisi olduğu, üstün kılındığı, şükreden, sâlih, hakîm, anlayışlı bir kul olduğu bildirilmekte, keskin zekâsı, engin bilgisi ve hikmetiyle karmaşık meseleleri kolayca çözüme kavuşturma yeteneğinden söz edilmektedir.²⁷⁶

Ahdi Atik'te Süleyman babasından sınırları Fırat nehrinden Mısır'a kadar uzanan bir krallık miras almış, bütün İsrâîl üzerinde kral olmanın yanı sıra bölgedeki ülkeleri vergiye bağlamak suretiyle emri altına almıştır.²⁷⁷ Ordu, savaş zamanı toplanan piyadelerle cenk arabalarından oluşmaktadır. 1400 cenk arabası ve 12.000 at mevcuttur.²⁷⁸ Rüyada kendisine görünen Rab'den kalabalık kavmine hükmedebilmek ve iyiyi kötüden ayırabilmek için anlayışlı yürek istemiştir. Rab de uzun ömür ve zenginlik yerine bilgelik isteyen Süleyman'ın dileğini kabul etmiş, ona

²⁷⁴ Ömer Faruk Harman, “Süleyman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 59-60.

²⁷⁵ Secdem, “Hz Süleyman Aleyhisselam Hayatı”, erişim: 18.08.2019, <https://www.secdem.net/biyografi/hz-suleyman-aleyhisselam-hayati.html>.

²⁷⁶ el-Enbiyâ 21/78-79; en-Neml 27/15, 16, 19, 20, 27, 34, 40; Sâd 38/30.

²⁷⁷ Kutsal Kitap, I. Krallar, 4/1, 21.

²⁷⁸ Kutsal Kitap, I. Krallar, 10/26; II. Tarihler, 1/14.

hikmetli ve anlayışlı bir yürek, ayrıca dilemediği halde zenginlik ile izzet vermiştir.²⁷⁹ Tanrı'nın Süleyman'a verdiği bilgeliği dinlemek için dünyanın her yanından insanlar onu görmeye gelmiş, armağan olarak altın ve gümüş eşya, giysi, silâh, baharat, at ve katır getirmişlerdir.²⁸⁰ Sebe melikesi, Güney Arabistan'dan kalkıp Kudüs'e gelerek şöhretini duyduğu Süleyman'ı ziyaret etmiştir. Kitâbı Mukaddes, Süleyman'ın ülkesindeki barış ve refahı 3000 özdeyişi ve 1005 ezgisinin olduğu rivayet edilen Süleyman'ın bilgeliğine bağlamıştır.²⁸¹

Rabbânî literatürdeki rivayetlere göre günahları sebebiyle Süleyman yavaş yavaş tahtını, servetini ve hatta bilgeliğini kaybetmiş, önce insanlara ve cinlere, ardından dünya üzerindeki insanlara, daha sonra sadece İsrâîl halkına hükmetmiş, nihayet yanında sadece asâsı kalmıştır. Üç yıl boyunca bir dilenci olarak şehirden şehire, ülkeden ülkeye seyahat etmiştir. Yaşlı ve yoksul olduğunda her gittiği yerde, "Ben Kohelet, Kudüs'te İsrâîl kralıydım"²⁸² demiştir., Böylece, Süleyman kırk yıllık saltanatın sonunda vefat etmiş ve babası Dâvûd'un şehrine Kudüs'e gömülmüştür.²⁸³

Dervîş, Fransa'ya olan tedavi yolculuğunda ölümle yüz yüze kaldığında, evrenin tüm varlıklarının, isterse insanın Hz. Süleyman'ın krallıktan ve bilgelikten elde ettiği kadar ulaşılabilir şerefin bile değersiz olduğunu anlamıştır. Çünkü var olan her şeyin bir sonu kaçınılmaz olmaktadır.

كُلُّ شَيْءٍ عَلَى الْبَسِيطَةِ زَائِلٌ
1400 مَرْكَبَةٌ
و 12.000 فَرَسٌ
تَحْمِلُ اسْمِي الْمَذْهَبِ مِنْ
رَمَنْ نَحْوِ آخِرٍ....
عَشْتُ كَمَا لَمْ يَعْشُ شَاعِرٌ
مَلَكًا وَحَكِيمًا

²⁷⁹ Kutsal Kitap, I. Krallar, 3/2-14; II. Tarihler, 1/7-13.

²⁸⁰ Kutsal Kitap, I. Krallar, 10/14-25.

²⁸¹ Ömer Faruk Harman, "Süleyman", 38: 60.

²⁸² Kutsal Kitap, Vâiz, 1/12.

²⁸³ Ömer Faruk Harman, "Süleyman", 38: 60.

هَرَمْتُ، سَمِّتُ مِنَ الْمَجْدِ
لَا شَيْءَ يَنْقُصُنِي²⁸⁴

*Yerin üzerindeki her şey bomboş
1400 araba
12.000 at
Altın yaldızlı adımı taşır
Bir zamandan diğerine...
Bir şairin yaşamadığı gibi yaşadım
Bir kral ve bilge
Yaşlandım, şan şöhretten usandım
Eksiğim yok*

3.3.2.12. Hz. İsa

Hz. İsa, doğumu mucizevi bir şekilde olduğu anlatılan ve İsrâîloğulları'na gönderilen bir peygamberdir. Onun hayatına dair bilgilerin neredeyse tümü Hıristiyan kaynaklıdır.²⁸⁵ İncillerde doğum yeri Beytullahim'dir.²⁸⁶ Diğer bazı kaynaklarda ise Celile bölgesi Nâsıra kasabasıdır.²⁸⁷ Hıristiyanlığa göre Hz. İsa, Allah'ın bedenleşmiş kelimedir. Tanrının mesajı bir beden haline dönüşmüş, yeryüzünde yürür hale gelmiştir. Dolayısı ile İsa bir Tanrı görüntüsüdür.²⁸⁸

Hıristiyanlığa göre, Hz. İsa doğuştan günahkâr olan insanların kurtuluşu için, çarmlıhta kendi hayatını fidye olarak onların yerine bahşetmiştir.²⁸⁹

Mahmûd Dervîş şiirlerinde kendisi gibi Filistin'de doğan Hz. İsa'yı çokça yer vermiştir. Dervîş, Hz. İsa ile özdeşleştikleri özellikleri şöyle açıklamıştır:

²⁸⁴ Dervîş, *Cidâriyye*, 88-89.

²⁸⁵ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık* (İstanbul: 2006), 18.

²⁸⁶ Kutsal Kitap, Luka İncili, 2/4.

²⁸⁷ Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, haz. Şinasi Gündüz (Ankara: 2007), 85.

²⁸⁸ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, 17.

²⁸⁹ Kutsal Kitap, Pavlus'tan Korintliler'e Birinci Mektup, 15/3, 4.

“İncil’de, Hristiyanlıkta ve özellikle Hz. İsa’da, Mesih’te bulunduğum: Şiirsellikten çok ‘çilekeşliktir’. Hz. İsa Filistininde doğmuştur, Filistinlidir... Şiir açısından, en önemlisi de: Ölüyor ve tekrar diriliyor. Biz şairlerin tüm hayatı, hayatla, yaşamayla ölüm arasında bir ‘geçit’ değil mi? Her şiirde ölür ve sonra diriliriz... Mesih bende doğal bir semboldür. Zaman ve mekânda Filistinlidir. Ruhsallıkta da evrenseldir”²⁹⁰

Mahmûd Dervîş ile Hz. İsa’nın ortak paydası, her ikisinin de Yahûdîlerin zulmüne maruz kalmasıdır. Bu nedenle Dervîş, İsa sembolünü, bazen kendi çilesini ve bazen de bir bütün olarak Filistinlilerin yaşadıkları çileyi ifade etmek için şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır. Dervîş’in yaşadığı çileye neden olan Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesinin baş sorumlusu İsrâîloğulları’dır. Bunu şu şiirindeki Hz. İsa ile aralarında geçen konuşma şöyle vurgulamaktadır:

ألو..
- أريدُ يسوع
- نعم! من أنت!
- أنا أحكي من "إسرائيل"
وفي قَدَمي مسامير ..و إكليل
من الأثنواك أحمله
فأي سبيل
أختار يا بن الله ..أي سبيل
أكفر بالخلاص الخلو
أم أمشي؟
أمشي وأحتضر؟
- أقولُ لكم أماً أيتها البشر!²⁹¹

Alo...

-İsa’yı istiyorum.

²⁹⁰ Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş’le Bir Söyleşi Gibi”, Kutsal Metinler, erişim: 17 Temmuz 2019, <http://syildirim-salah.blogspot.com/> .

²⁹¹ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A ‘mâlu’l-Ûlâ-1*, 165.

-Evet! Sen kimsin!
-Ben İsrâîl'den arıyorum,
Ayağımda çiviler var...
Dikenlerden bir çelenk taşıyorum.
Hangi yolu,
Seçeyim ey Allah'ın oğlu! Hangi yolu?
Tatlı kurtuluşla keffaret mi ödeyeyim
Yoksa -direniş yolunda- yürümeye devam mı edeyim?
Can çekişerek yürümeye devam mı edeyim?
-Ey Beşer! İleriye, diyorum.

Dervîş, Hz. İsa'nın son yemekte söylediği sözlerini alarak yaşadığı çilelere rağmen gelecekte umutlu olduğunu ve Arap liderleri ve halklarından kendisini bu çileli yolda yalnız bırakmamalarını istemektedir:

وَأَتَعَبُ عِنْدَ السُّفُوحِ: تَعَالُوا إِلَيَّ اسْمَعُونِي. كُلُوا مِنْ رَغِيفِي
اشْرَبُوا مِنْ نَبِيذِي، وَلَا تَتْرُكُونِي عَلَى شَارِعِ الْعُمَرِ وَحْدِي
كَصَفْصَافَةٍ مُتَعَبَةٍ²⁹²

Dağların eteğinde yorgun düşerim: Gelin dinleyin beni. Yiyin ekmeğimden;
İçin şarabımdan. Terk etmeyin beni ömür yolunda tek başıma
Yorgun bir söğüt gibi.

3.3.2.13. Çarmih

Romalılar'da suçluları cezalandırma şekillerinden biri olan Arapça sâlib denilip Türkçe'de haç ya da çarmih kelimesinden türetilmiş “çarmiha gerilme”, Hıristiyan ilâhiyâtında Hz. İsa bağlamında merkezi bir kavram olmuştur.

²⁹² Mahmûd Dervîş, *ed-Dîvân, el-A 'mâlu'l-Ûlâ-3*, 109.

Hıristiyanlığa göre İsa, Âdem'den insanlara sirayet eden asli günaha kefarete olarak çarmıha gerilmiştir.²⁹³ Tüm insalığın kurutulması için kendini feda etmiştir. Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi, İncillerde ele alınmakla birlikte Hıristiyan teolojisini kuran Pavlus, olayın üzerinde en çok duran kişidir.²⁹⁴

İncil'in ilk dört kitapçığı, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna, hiçbir çelişki olmaksızın İsa'nın çarmıha gerilmesini ve ölümünü anlatmıştır. Yuhanna 19:17-42'de şöyle bildirilmektedir:²⁹⁵

“Askerler İsa'yı alıp götürdüler. İsa çarmıhını kendisi taşıyıp Kafatası—İbranicede Golgota—denilen yere çıktı. O'nu orada çarmıha gerdiler. O'nunla birlikte iki kişiyi daha, İsa ortada, onlar da iki yanında olmak üzere çarmıha gerdiler. Pilatus bir de yafta yazıp çarmıhın üzerine astırdı. Yaftada şöyle yazılıydı: 'Nasıralı İsa—Yahûdilerin Kralı'. Böylece İbranice, Latince ve Grekçe yazılmış olan bu yaftayı Yahûdilerin birçoğu okudu. Bu yüzden Yahûdilerin başkahnleri Pilatus'a, 'Yahûdilerin Kralı diye yazma,' dediler. 'Kendisi, Ben Yahûdilerin Kralıyım dedi' diye yaz.' Pilatus, 'Ne yazdımsa, yazdım' karşılığını verdi.”

Dervîş, çarmıh ile kendisinin ya da Filistin halkının İsrâil işgali altında yaşadığı acıları, dramları ve sıkıntılarını sembolize etmiştir. Şu şiirinde bunu şöyle anlatmıştır:

وَطَنِي! لَمْ يُعْطِنِي حُبِّي لَكَ
غَيْرَ أَخْشَابِ صَلِيبِي!
وَطَنِي، يَا وَطَنِي، مَا أَجْمَلُكَ!
خُذْ عَيْونِي، خُذْ فُؤادِي، خُذْ... حَبِيبِي²⁹⁶

*Ey vatanım! Vermedi sana olan sevgim bana
Çarmıhımın ağaçlarından başka bir şey!*

²⁹³ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, 73.

²⁹⁴ Halim Işık, “İncillere Göre Çarmıh”, *Dînî Araştırmalar*, 10/29 (Eylül-Aralık 2007): 41-77.

²⁹⁵ İsa'nın Ölümü: Tarih mi, Masal mı? “İncil'in İddiaları”, erişim: 21.08. 2019, https://hristiyankitaplar.com/sites/hristiyankitaplar.com/files/epub_content/127/final_split_006.html.

²⁹⁶ Dervîş, *ed-Dîvân, el-A'mâlu'l-Ûlâ-1*, 71.

*Vatanım, Ey vatanım! Ne kadar güzelsin!
Al gözlerimi, al gönlümü, al... Sevgilimi*

Dünyanın bütün hüznlerini bir çarmıhta taşıyacağına dair düşüncesini de şöyle şiire dökmüştür:

سَأَحْمِلُ كُلَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ حُزْنٍ
صَلِيباً يَكْبُرُ الشُّهْدَاءُ
عَلَيْهِ وَتَصْعُرُ الدُّنْيَا²⁹⁷

*Dünyadaki bütün hüznleri
Şehitlerin üzerinde büyüdüğü,
Dünyanın küçüldüğü bir çarmıh olarak taşıyacağım.*

3.3.2.14. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed, Arap yarımadasında dünyaya gelen ve kendisine Kur'ân indirilen ve insanları uyarması için Allah tarafından elçi tayin edilen bir peygamberdir. Aynı zamanda peygamberler halkasının sonuncusudur. Hz. Muhammed, ilahi tebliği ulaştırırken pek çok eziyete maruz kalan Hz. Peygamber, adalet temelli ilk İslam devletini kurmuş ve sonraki nesiller, onun evrensel mesajını Arap olmayan halklara ulaştırmıştır. İslam Medeniyeti'nin kısa sürede dünyaya hâkim olmasında temel etken Kur'ân ve Hz. Muhammed'in Sünneti olmuştur.²⁹⁸

Hz. Muhammed'in Sünneti, Dervîş şiirlerinde esin kaynağıdır. Örnek olarak Hz. Peygamber'in “*Mu'min aynı delikten iki defa sokulmaz, ısırılmaz*”²⁹⁹ hadisi onun şiirinde şu ekilde yer almıştır:

²⁹⁷ Dervîş, *ed-Divân, el-A'mâlu'l-Ülâ-1*, 238.

²⁹⁸ Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 180-181.

²⁹⁹ Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîhi'l-Muhtasar*, thk. Mustafâ Dîbu'l-Beğâ, 3. Baskı (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987), 5: 2271 (5782).

وإن كان لا بدّ من فرح
فليكن
خفيف على القلب والخاصرة!
فلا يلدغ المؤمن المتمرّن
من فرح ... مرّتين!

Eğer mutlaka olacaksa sevinç,

Olsun

Kalbe ve böğüre hafif.

Isırılmaz akıllı mu'min

Aynı sevinçten ... İki defa.

Mahmûd Dervîş şiirlerinde Hz. Muhammed'i yalnızlaşan halkına manevi güç veren bir kişi olarak sembolize etmiştir. Şu dizelerinde Hz. Muhammed ile konuşurken ona, halkını sürgün eden, evsiz barksız bırakan işgalcilere karşı meydan okumasını ve direnmesini öğütlemektedir. Bu şiirinde "Ebu Cehil karpuzu" ile İsrâîl'i temsil etmiştir:

- ألو..
- أريدُ محمّدا! العَرَب
- نعم! من أنت؟
- سَجِينُ في بلادِي
بِلا أَرْض
بِلا عَلم
بِلا بِنيت
رَموا أهلي إلى المَنفى
وجاؤوا يشْترون النارَ من صوتي
لأُخرجَ من ظلام السجّن..
ما أفعل؟
- تحَدّ السجّنَ والسَّجان
فإنَّ حلاوة الإيمان

- Alo...

Arapların Muhammed'ini istiyorum.

-Evet! Sen kimsin?

- Ben ülkemde mahpus,

Topraksız,

Bayraksız,

Evsiz biriyim.

Ailemi sürgün ettiler,

Sesimdeki ateşi satın almak istiyorlar

Hapishane karanlığından çıkarmak için beni...

Ne yapayım?

-Meydan oku zindan ve gardiyana

Çünkü İmanın tatlılığı,

Ebu Cehil karpuzunun acılığını giderir.

3.3.3. Popüler Miras Mitosları

3.3.3.1. Bin Bir Gece Masalları

Bin bir Gece Masalları, “Kitâb 'Alf Leyle ve Leyle”, Orta Çağ'da kaleme alınmış Orta Doğu kökenli edebi eserdir. Şehrazad'ın hükümdar kocası Fars kralı Şah Şehriyar'a anlattığı hikâyelerden oluşur. Arapçaya çevrildikten sonra yayılmıştır.³⁰¹

Hikâyeye göre, kral Şah Şehriyar karısının kendisini aldattığını öğrenir ve öfkelenir, tüm kadınların sadakatsiz, nankör olduğuna inanmaya başlar. Kadınlardan

³⁰⁰ Dervîş, *ed-Divân, el-A'mâlu'l-Ûlâ-1*, 165-166.

³⁰¹ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, “Binbir Gece Masalları”, erişim: 30.08.2019, http://www.turkcewiki.org/wiki/Binbir_Gece_Masallar%C4%B1.

intikam alma düşüncesiyle önce karısını öldürtür, sonra da vezirine her gece kendisine yeni bir hanım bulmasını emreder. Her gece yeni bir gelin alan Şehriyar, geceyi hanımıyla geçirdikten sonra tan vakti hanımını idam ettirir. Bir süre bu böyle devam eder. Vezirin akıllı kızı Şehrazad bu kötü gidişata son vermek için bir plan kurar ve Şehriyar'ın bir sonraki eşi olmaya aday olur. Evlendikleri geceden başlayarak, kardeşi Dünyazad'ın hikâye dinlemeden uyuyamadığını söyler ve hergece Dünyazad'ın da yardımıyla çok güzel ve heyecanlı hikâyeler anlatmaya başlar ama tam şafak vakti geldiğinde, hikâyenin en heyecanlı yerinde, hikâyeyi anlatmayı keser. Hikâyenin sonunu merak eden Şehriyar, Şehrazad'ın hikâyeye ertesi gece devam edebilmesi için o gecelik Şehrazad'ın idamını erteler. Her gece bir önceki masalın devamını anlatıp yeni bir hikâyeye başlar ve yine tam tan vakti hikâyenin en heyecanlı yerinde anlatmayı bırakır. Kitabın sonuna kadar yer alan hikâyeler, Şehrazad'ın Şehriyar'a anlattığı hikâyelerdir. Sona gelindiğinde, Şehrazad üç erkek çocuğu doğurmuştur ve evliliklerinden uzunca bir süre geçmiştir. Kralın kadınlara olan öfkesi ve kötü düşünceleri dinmiş, Şehrazad'ın sadakatine inanmıştır.³⁰²

Çağdaş Filistin gerçekliğinin, işgalcilerle yüzleşmek için bu tür masalların karakterlerine ihtiyacı vardır. Derviş, işgallere direnmek, düşmanın Filistin'in mallarını yağmalamasını engellemek ve Yahûdilerin Filistin'e göç etmesini durdurmak için eski binbir gece masallarının karakterleri tarafından yürütülen mucizevi eylemleri başlatabilmeyi ümit etmektedir. Bu ümidini şu şirinde şöyle dile getirmektedir:

لو كان لي بزج
حبست البرق في جيبني
وأطفأت السحاب...
لو كان لي في البحر أشرعة،
أخذت الموج والإعصار في كفي

³⁰² Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, “Binbir Gece Masalları”, erişim: 30.08.2019, http://www.turkcewiki.org/wiki/Binbir_Gece_Masallar%C4%B1.

*Bir kulem olsaydı benim
Cebimde hapsederdim yıldırımları
Söndürürdüm bulutları
Denizde yelkenlerim olsaydı benim
Avuçlarıma alırdım dalgaları ve fırtınaları
Uyuturdum köpükleri*

3.3.3.2. Şehrezâd

Şehrezâd, Bin Bir Gece Masalı'nın kahramanlarından biridir. Kral Şehriyâr'ın vezirinin iki kızından oldukça akıllı ve zeki olan büyük kızıdır. Mitolojideki Şehrezâd mitosu aklın, hikmetin, başkaldırının ve geniş düşünmenin sembolü olarak işlenmiştir³⁰⁴.

Mahmûd Dervîş, Şehrezad mitosunu, endişe, karışıklık ve gurbetteki duyguların yol açtığı öyle ki geceleri bile güvenli bir yerde onu uyutamayan psikolojik krizini anlatmak için kullanmaktadır. Çünkü ulusal düşmanın ve siyonist düşmanın gözüyle takip edilip izlenmektedir. Şu şiirinde bunu şöyle anlatmaktadır:

دائماً
نَسْمَعُ فِي اللَّيْلِ خُطَى مُقْتَرِبَةً
....
يَا شَهْرَزَادَ
وَالْخُطَى تَأْتِي وَلَا تَدْخُلُ
كَوْنِي شَجَرًا
لَأَرَى ظِلَّكَ
كَوْنِي قَمْرًا

³⁰³ Dervîş, *Dîvânu'l- A 'mâli'l-Ûlâ-1*, 98.

³⁰⁴ Tur, *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*, 278-279.

لأرى ظلك
كوني خنجراً
لأرى ظلك في ظلي
وزدأ في الرماد!...³⁰⁵

Her zaman

Ayak sesleri duyarız gecede yaklaşan.

.....

Ah Şhrezâd

Gelir ayak sesleri girmez içeri.

Bir ağaç ol,

Görebileyim gölgeni.

Bir ay ol,

Görebileyim gölgeni.

Bir hançer ol,

Görebileyim gölgeni gölgemde,

Küller içinde bir gül.

3.3.3.3. Sinbad

Bin Bir Gece Masalları'nın kahramanlarından biri olan Sinbâd, gemisi ile farklı ve yeni olan şeyleri aramak için diyar diyar dolaşan, seyahatleri sırasında birçok zorluk ve macera ile karşılaşan ve bin bir güçlükle bunları atlatan bir tüccar ve kahramandır. Çağdaş Arap şairleri, edebi folklor hikayelerinde geçen bu kahramanı mitolojik bir figür ve karakter olarak geliştirerek ona farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bir kısım edebiyatçı, bu masalı zorluklara karşı göğüs germenin bir simgesi olarak işlerken bir kısmı da zaman ve mekan anlayışının ötesinde, Arap milletinin hasret duyduğu dayanışma ve birlikteliğin, her vakit en iyisini ve yücesini arayan; maceralara girip zorlukları başarı ile sonuca ulaştıran; kalıplaşmış, hazır, dogmatik

³⁰⁵ Dervîş, *Dîvânu 'l- A 'mâli 'l-Ûlâ-1*, 445-446.

fikirlere karşı düşünce devrimini gerçekleştiren; geçmişin tozlu sayfalarında kendini hapsetmeyip geleceğin parlak günlerine seyahat eden yeni bir Arap düşüncesinin sembolü olarak işlemişlerdir.³⁰⁶

Dervîş, Sinbad mitosunu, Filistinlinin ayrılışını, göçünü ve vatanından uzaklaşmasını anlatmak için kullanmaktadır. Bunu şiirinde şöyle ifade etmektedir:

غَيْرَ أَنِّي قَدْ تَغَيَّرْتُ تَغَيَّرْتُ
تَصَبَّبْتُ بُرُوقاً وَشَجَرَ
وَأَسْرْتُ السُّنْدِيَادِ³⁰⁷

*Ama ben değiştim değiştim
Şimşikler, ağaçlar döktüm
Ve Sinbad'ı esir aldım*

3.3.4. Tarih Mitosları

3.3.4.1. Babil Esareti (Sürgünü)

Yahûdî tarihinde “sürgün” denildiğinde, genellikle 587/586 yılında Babil kralı Nebukadnezzar'ın Kudüs'ü ele geçirip mabedi yerle bir ettikten sonra Yahûdîleri Babil'e sürgüne göndermesi kastedilmektedir. Tanah'ta Yahûdîlerin yaşadığı pek çok sürgün hikâyesinden bahsedilmesine rağmen, hiçbiri Yahûdî tarihinde ve yaşamında Babil sürgünü kadar etkili olmamıştır. Tanah'a göre Kudüs'ün işgali ve Yahûdîlerin Babil'e sürgüne gönderilmesi, Yahuda kralı Yehoyakim zamanında başlamış ve kral Tsedekiya döneminde sona ermiştir. Yehoyakim'den sonra, yerine oğlu Yehoyakin tahta geçmiştir. Kudüs

³⁰⁶ İzzeddin İsmâ'îl, *eş-Şi'iru'l- 'Arabîyyu'l-Mu'âsır* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1978), 203.

³⁰⁷ Dervîş, *Dîvânu'l- A'mâli'l-Ûlâ-1*, 490.

Nebukadnezzer'in ordusu tarafından kuşatıldığı için, kral ancak üç ay tahtta kalabilmiştir. Şehri ele geçiren Nebukadnezzer, ceza olarak henüz on sekiz yaşında olan Yahuda kralı Yehoyakin'i, ailesini, kraliyet görevlilerini, savaşçıları, sanatkârları ve Kudüs ve Yahuda'dan farklı gruplardan insanları sürgüne göndermiştir. Nebukadnezzer, Yehoyakin'i sürgüne gönderdikten sonra yerine amcası Mattanya'yı adını Tsedekiya olarak değiştirerek kral atamış ve ondan bağlılık sözü almıştır. Tsedekiya, Mısır firavunları II. Psammetik ve Aprias'ın vaatlerine güvenerek Nebukadnezzer'a karşı isyan etmiştir. Bunun üzerine Nebukadnezzer, bu olay sonrasında Yahuda'nın bir daha isyana kalkışmaması için komutanı Nebuzaradan'ı, 587 yılında Kudüs'ü yerle bir etmekle görevlendirmiştir. Nebuzaradan, Kudüs'ü ele geçirdikten sonra, mabedi ve şehrin duvarlarını yerle bir etmiştir. Kralın oğullarını onun gözü önünde öldürmüş, kralı da gözlerini kör ettikten sonra zincire vurarak Babil'e götürmüştür. Ayrıca Nebuzaradan Yahuda'nın askerî, sivil ve dinî liderlerini Ribla'da idam ettirmiş; daha az tehlikeli olan halkını da Babil'e sürgüne göndermiştir.³⁰⁸

Dervîş, M.Ö. 6. yüzyılda Babil esareti sırasındaki Yahûdîlerin tutsaklığı ile Filistinlilerin 1948 siyonistler tarafından yerlerinden edilmesi ve evlerinden uzaklaşmalarını “Babil Esareti (Sürgünü)” mitosunu kullanarak hatırlatmaktadır. Daha sonra şairimiz Mesih'in Kudüs'e dönüşü ile siyonistlerin pisliğinden kurtularak Filistin çocuklarının Kudüs'e dönüşü arasındaki benzerliğe işaret ederek, bu vakit gözyaşlarının sevinç ve vatanda istikrarın sembolü olan başaklara dönüşeceğini şu şiirinde vurgulamaktadır:

يا أطفالَ بابل
يا مواليدَ السلاسل
ستعودون إلى القدس قريباً
وقريباً تكبرون
وقريباً تحصدون القمح من ذاكرة الماضي

³⁰⁸ Kenan'da Bir Kuyu, “Babil Kralı Nabukednasar'ın Yahuda'yı İşgali Ve Yahudilerin Babil'e Sürgünü...”, erişim: 01.09.2019, <https://www.kenandabirkuyu.com/babil-krali-nabukednasarin-yahudayi-ısgali-ve-yahudilerin-babile-surgunu>.

وَقَرِيباً يَصْبِحُ الدَّمْعُ سَنَابِلِ
أَهْ يَا أَطْفَالَ بَابِلِ
سَتَعُودُنْ إِلَى الْقُدْسِ قَرِيباً
وَقَرِيباً تَكْبُرُونَ
هَلَلُيَا
هَلَلُيَا³⁰⁹

Ey Babil'in çocukları!

Ey tutsak doğanlar!

Yakında Kudüs'e döneceksiniz.

Yakında büyüyeceksiniz.

Yakında geçmişin hafızasından buğdayı hasat edeceksiniz.

Yakında gözyaşı başak olur.

Ey Babil'in çocukları!

Yakında Kudüs'e döneceksiniz.

Yakında büyüyeceksiniz.

Yakında, çok yakında.

Haleluya

Haleluya!

3.3.4.2. Endülüs

Dervîş'in özellikle Arafat liderliğindeki Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İsrâîl ile yaptığı Oslo görüşmelerine şiddetle karşı çıktığı dönemde yazdığı şiirlerinde "Endülüs" mitosu dikkat çekmektedir.

³⁰⁹ Dervîş, *Dîvânu 'l- A 'mâli 'l-Ûlâ-2*, 46.

Tarık b. Ziyâd öncülüğündeki orduyla 711 yılında İslam beldesi haline dönüşen Endülüs, 1492 yılında Gırnata'nın düşmesiyle yıkılır ve Müslümanlar haçlılar karşısında yenilirler. İber yarımadasındaki son İslam Emirliği Gırnata'nın düşüşü sırasında Emir Ebu Abdullah Muhammed, şehrin anahtarlarını Haçlılara teslim ederken annesinin ona söylediği ibret dolu sözler, aslında her şeyi özetlemektedir: “*Erkekler gibi savunamadığın vatan için şimdi kadınlar gibi ağla.*”³¹⁰

Endülüs'ün kaybedilişi ve sonrasındaki gelişmeler hâlâ Müslümanların zihninde canlılığını korur. Bu nedenle birçok yazar ve şair eserlerinde bu hazin öyküyü okuyucuya hatırlatarak ondan gerekli derslerin çıkarılmasını ister. Bu noktada Mahmûd Dervîş de şiirlerinde Endülüs, Kurtuba, Gırnata sembolleri ile Endülüs'ün başına gelenlerin Filistin'in de başına gelmek üzere olduğunu hatırlatmaktadır.³¹¹

Dervîş, gasp edilen vatani Filistin ile Endülüs'ü tek bir belde gibi gösterir ve şöyle der:

وطني حقيبه
من جلد احابي
واندلس القريبه³¹²

*Vatanım bir çanta
Sevdiklerimin derisinden,
Ve Yakın Endülüs'ten.*

Dervîş'in Endülüs'ün kaybedilişiyle ilgili duyduğu hüznün aynısının Filistin'in başına gelmesinden korkuşu da şu şiirinde daha açık bir şekilde göze

³¹⁰ Lütfi Şeyban, “İspanya’da Endülüs-İslam Medeniyetinden Kalan İzler ve Eserler-IV: Granada”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 26 (Summer II 2014): 67-83.

³¹¹ Akşit, *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*, 148.

³¹² Dervîş, *Dîvânu'l- A'mâli'l-Ûlâ-2*, 377.

çarpar. Şair Filistin için gelecekte umutlu olduğunu ifade eden Endülüslü mitosunu şöyle kullanmaktadır:

الْكَمَنجاتُ تُبكي مَعَ الْعَجْرِ الذاهبين إلى الأندلس
الْكَمَنجاتُ تُبكي على الْعَرَبِ الْخارجين مِنَ الأندلس
الْكَمَنجاتُ تُبكي على زَمَنِ ضائعٍ لا يَعُودُ
الْكَمَنجاتُ تُبكي على وَطَنِ ضائعٍ قَدْ يَعُودُ³¹³

*Kemanlar, Endülüslü'ye giden İspanyol çingeneleriyle ağlar,
Kemanlar, Endülüslü'den ayrılan Araplar'a ağlar.
Kemanlar, geri gelmeyecek yitik bir zamana ağlar,
Kemanlar, geri gelebilecek yitik bir vatana ağlar.*

3.3.4.3. İlyada

İlyada destanı, Troya prensi Paris'in Sparta kralı Menelaus'un güzel karısı Helen'i kaçırmaması yüzünden başlamaktadır. Menelaus'un ağabeyi Agamemnon sözde kızını geri almak için büyük bir orduyla Troya surlarının önüne gelmektedir. Öykünün başlangıcı Akhilles ile Agamemnon'un arasını açıp, kahramanın öfkelenmesine sebep olan bir olayı anlatmaktadır.³¹⁴

Dervîş, Filistin halkının işgalcilerin kendileriyle yüzleştığının bir sembolü olarak şiirindeki tarihi "Truva" mitosunu kullanır. Bu mitosla Dervîş, Truva'nın yenilgisi ile işgalcilerin egemenliği altında halkına yapılanlar arasında bir benzerlik kurmaya çalışmaktadır. Bu şu şiirde ifade etmektedir:

³¹³ Dervîş, *Divânu'l- A'mâli'l-Ülâ-3*, 291.

³¹⁴ Özhan Öztürk, "Yunan Mitolojisi İlyada Destanı", erişim: 01.09.2019, <http://ozhanozturk.com/2017/08/31/ilyada-destani-agamemnon-akhilleus-homeros-mitoloji/>.

وداعاً يا ليالي الطُّهر
يا أسوار طرُودة
خرَجْنَا من مَخَابِنَا
إلى أعراس غَارِينَا
لنَرْقُصَ فَوْقَ مَوْتِ رِجَالِ طرُودة
سَبَايَا نَحْنُ، نُعْطِيهِمْ بَكَارَتِنَا
وما شَأُوُوا
لأنَّهُمْ أَشِدَاءُ
ونَرْقُدُ في مَضَاجِعِ قَاتِلِي أَبْطَالِ طرُودة
وداعاً يا ليالي الطُّهر والأخلام
يا ذِكْرِي أَحْبَبْتِنَا
سَبَايَا نَحْنُ مِنْذُ اليَوْمِ
من آثارِ طرُودة³¹⁵

*Namus gecelerine elvada
Truva surları, size elvada
Sığınaklarımızdan çıktık
İşgalcilerimizin düğünlerinde
Dansa çıktık Truva erkeklerinin ölümü üstünde
Kaçırıldık, bakireliğimizi vereceğiz bunlara
Sunacağız diledikleri her şeyi
Çünkü yoktur bunların acıması
Uzanacağız Truva kahramanlarını katledenlerin yataklarında
Namus ve rüya gecelerine elveda
Sevdiklerimizin anıları, size elveda
Truva kalıntularından*

³¹⁵ Dervîş, *Dîvânu 'l- A 'mâli 'l-Ûlâ-1*, 162-163.

3.3.4.4. Kızılderililer

Mahmûd Dervîş, kendi halkı gibi emperyalizm kurbanı olmuş mazlum halkların tarihleriyle de ilgilenmiştir. Bu aşamada Kızılderililer hakkında kitaplar okur ve onlardan bir kişinin “beyaz adam” a seslenişini konu edinen bir şiir yazar.³¹⁶

Kızılderililer, Amerikan ilk yerli halkları arasında yer almaktadır. Kızılderililer savaşçı bir ruha sahip topluluktur; ancak, zalim oldukları söylenemez. Hayvanları avlayarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Gelenek ve inanışları farklıdır. Ruhlar dünyası ile ilişki kurabilen kişilerin varlığına inanmaktadırlar. Belirli bir kutsal kitapları yoktur, mitolojik hikayeleri vardır. Doğayı ve doğada yer alan varlıkları kutsal birer sembol olarak görürler. Kızılderililerin yok edilmesi tam anlamıyla bir katliamdır.³¹⁷

Dervîş, Kızılderili'nin Beyaz Adam Önündeki “Sondan Bir Önceki” Söylevi adlı şiirinde “Kızılderili” ile Filistin halkını; “Beyaz Adam” ile de İsrâîl'i sembolize etmektedir. Şiir, Filistin halkının İsrâîl'e seslenişidir. Mahmûd Dervîş, geçmişte uzaktaki Amerika Kızılderililerin trajedisi ile Filistinlilerin bugünkü trajedilerini birleştirmiştir. Buradaki Filistinli göçmen, toprağından ve yaşamdan soyulmuş olan Kızılderili'nin karşılığıdır. Bu, şiirde şöyle anlatılmıştır:

لَكُمْ رَبِّكُمْ وَلَنَا رَبُّنَا، وَلَكُمْ دِينُكُمْ وَلَنَا دِينُنَا
فَلَا تَدْفِنُوا اللَّهَ فِي كُنْهِ وَعَدْتُمْ بِأَرْضِ عَلِيٍّ أَرْضِنَا
كَمَا تَدْعُونَ، وَلَا تَجْعَلُوا رَبِّكُمْ حَاجِبًا فِي بِلَاطِ الْمَلِكِ!³¹⁸

Sizin tanrınız size, bizim tanrımız bize; sizin dininiz size, bizim ki bize ait,

Allah'ı –iddia ettiğiniz üzere- toprağıımız üzerinde

Size toprak vaat eden kitaplara defnetmeyin.

Rabbinizi kral sarayında kapıcı yapmayın!

³¹⁶ Dervîş, *Dîvânu 'l- A 'mâli 'l-Ûlâ-3*, 293-310.

³¹⁷ Yumurtalı Ekmek, “Kızılderililer Hakkında Bilgiler: Tarihi, Yaşam Biçimleri ve İnançları. Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?”, 02.09.2019, <http://yumurtaliekmek.com/kizilderililer-hakkinda-bilgiler-tarihi-yasam-bicimleri-ve-inanclari-kizilderililer-nasil-yok-edildi/>

³¹⁸ Dervîş, *Dîvânu 'l- A 'mâli 'l-Ûlâ-3*, 31.

3.3.4.5. Sodom

Eski Ahit'e göre Sodom ve Gomora, eski çağlarda doğaüstü yollarla tahrip olan iki antik şehirdir. Bu kentler, Ölü Deniz kıyılarında bulunan İncil'deki Pentapolis'in parçası olan iki şehir olarak tanımlanmaktadır. Tanrı, bu şehirleri bu bölgelerde oturan insanların sapkınlıklarından dolayı cezalandırmıştır. Yahova, Sodom'a yağmur yağdırmış ve Gomora'ya yanan sülfür göndererek bu şehirleri ve onların içindeki bütün insanları yok etmiştir.³¹⁹

Sodom, dünyadaki iyilik ile kötülük arasındaki sonsuz çatışmanın bir sembolüdür. Filistin insanını İsrâîl'in zulmünden korumaya aciz olan ve batılın yanına duran Arapların parçalanmış durumu ile Filistinlilerin kaderleri ile yüz yüze yalnız bırakmasını anlatır. Dervîş, şu şiirinde Sodom mitosunu şöyle kullanmıştır:

والتِّي يَطْلِبُهَا جِسْمِي
لَهَا وَجْهَان:
وَجْهٌ خَارِجُ الْكُونِ
وَوَجْهٌ دَاخِلُ سُدُومِ الْعَتِيقَةِ
وَأَنَا بَيْنَهُمَا
أَبْحَثُ عَنْ وَجْهِ الْحَقِيقَةِ³²⁰

Vücudumum onu istediği

İki yüzü var:

Evrenin dışındaki yüz

Antika Sodom'un içindeki yüz

Ben onların arasındayım

Gerçeğin yüzünü arıyorum

³¹⁹ Kutsal Kitap, Yaratılış, 19/1-38.

³²⁰ Dervîş, *Dîvânu'l- A'mâli'l-Ûlâ-1*, 308-309.

SONUÇ

1948 yılında İsrâil Devleti'nin kurulmasıyla, Filistin halkı yurtlarından ve vatanlarından uzakta, başka bir milletin veya İsrâil Devleti'nin bayrağı altında yabancı olarak, birçok haktan mahrûm bir şekilde yaşamışlardır. Bu olay, toplumun aynası olan edebiyatta ele alınmış, şiiirler adeta tarihe şerh düşen bir nitelik kazanmıştır. Mahmûd Dervîş'in şiiirlerinde, Dervîş'in Filistin coğrafyasında Filistinlilerin yaşadıkları bu acı ve zulümleri gerçekçi bir çerçevede ele alması, şairin şiiirinin kimliği olmuştur.

Dervîş'de metin, ister şiiir ister düzyazı olsun, yaşam tecrübesi ve gerçeklik üzerine kuruludur. Hayatına dair önemli kesitleri şiiirlerinde görmek mümkündür. Dervîş gerek şiiir gerekse düzyazılarında yaşadığı olayları mitolojik unsurlarla usta bir şekilde ifade ederken okuyucusunu da metne dâhil etmeyi başarabilmiş bir şairdir. Onun şiiirinde sadece Filistinli ya da bir Arab'ın değil pekâlâ bir Türk'ün de kendi özlemlerini görmesi olağandır.

Mahmûd Dervîş, şiiirlerinde bir taraftan iç dünyasında yaşadığı duyguları ifade ederken, diğer taraftan da içinde doğup büyüdüğü toplumun varoluş mücadelesini bize yansıtır. Şiiirindeki bu iki yönelişten birincisi, onun bireyselliğini ortaya koyarken; ikincisi onun toplumsal yönünü gösterir. Aynı şekilde birinci yönelimi, onun şiiirine hayat verip özgünleştirirken; ikinci yönelimi onu ön plana çıkarır. Nitekim şiiirlerinin bir kısmı Türkçe de dâhil olmak üzere birçok dünya diline çevrilir. Bu, onun şiiirde ulaştığı seviyeyi göstermektedir.

Modern Filistin şiiirinde, Klasik Arap şiiir yapısının terk edildiği, aşamalı olarak serbest şiiir formunda şiiirler yazıldığı görülmüştür. Filistin şiiirini, yapı ve muhteva açısından farklı bir mecraya taşıyan Mahmûd Dervîş, yaşadığı Filistin trajedisini şiiirlerinde akıcı bir üslupla dile getirmiş ve halkının sözcüsü olmuştur. Mahmûd Dervîş, sadece Filistin halkının elem ve sıkıntılarını şiiirlerinde nazmetmemiş, aksine bütün dünyada kendisi ve halkıyla aynı kaderi paylaşan mazlûm insanların marûz kaldığı haksızlıkları ifade etmiştir.

Mahmûd Dervîş, gerek hayat hikâyesi gerekse eserleriyle modern Arap şiirinin öncü şairlerinden biridir. İşgal ve sürgünle daha çocukken tanışan Dervîş'in hayatı, vatanını gasp eden Siyonist işgalcilere karşı direnişle geçmiştir. Bu direnişin bir sonucu olarak sürgünlerde yaşamış ve hiçbir zaman sığınacağı bir evi olmamıştır. Kendi ülkesine dönüş yaptığında bile sürgünü devam etmiş ve bu sürgünü şiirlerine yansımıştır. Dervîş, pasaportunda damgasını bulamadığı ülkesi Filistin için dertlenmiş, ona kavuşmanın hayallerini kurmuştur.

Mahmûd Dervîş gençlik yıllarında yazdığı şiirlerinde, yapı açısından klasik şiir üslubunu benimsemiştir. Daha sonraki şiirlerinde, Mehcer Edebiyatı şairleri ile dönemin Modern Arap Edebiyatı öncü şairlerinden etkilenecek bu üsluptan vazgeçmiştir.

Mahmûd Dervîş'in ilk dönem şiirlerinde görülen toplumcu realist (gerçekçi) anlayışı, Dervîş'in şiiri, toplumu devrimci bir çizgiye taşıyacak bir vasıta olarak görmüş olmasındandır. Bu yüzden şiirlerinde dili ve sembolleri bu dönemde halkın anlayacağı basit bir tarzdadır.

Dervîş'in şiirlerinde, kısa süre ikâmet ettiği Sovyetler Birliği, sonrasında gittiği Mısır ve Beyrût yıllarında, şekil açısından değişimler göze çarpmaktadır. Şiirlerinde sürgün temasının ağırlık kazandığı ve en önemlisi suikast gibi nedenlerle ölen arkadaşları için yazdığı mersiyelere sıkça rastlanıldığı bu dönemde, özellikle İsrâîl'in Beyrût kuşatması sonrası, kötümserlik baskın bir öge olmuştur. Siyâsî olarak Marksizmi benimsemeyi sürdürmekle birlikte, Arap milliyetçiliği şiirlerinde daha çok kendini hissettirmektedir. Bu dönem şiirlerinde, sembol ve istiareler daha çok yer alır ve bu nedenle şiirlerinin dili biraz müphemleşmektedir.

Mahmûd Dervîş, Beyrût işgali sonrası sığındığı yer olan Paris'te ise edebi olarak yeniden doğar. Paris yıllarında yaşama dair bir sorgulamaya girişirken, bu dönemde yazdığı şiirlerinde, tarihi ve dini semboller daha çok yer almaktadır. Dünya edebiyat çevrelerince de Paris yıllarında tanınmaya başlar. Paris'te geçirdiği kalp ameliyatı, Dervîş'in yaşam tarzı ve edebi hayatında önemli değişikliklere neden olur.

Edebi hayatının numunesi olarak nitelenebilecek “Cidâriyye” (Mural) şiirini yazdığı son dönemde ise, Dervîş’in şiirlerinde, düzyazı ve sürekli diyalog arayışı göze çarpmaktadır.

Modern dönem bazı Arap şairler gibi Dervîş de şiirlerinde mitolojilere ve mitolojik sembollere yer verir.

Dervîş’in şiirlerini semboller açısından incelediğimiz zaman onun şiirlerinde mitolojik unsurlara çokça yer verdiği görülür. Bu mitolojik öğeler, Mitoloji’ye, Semâvî Dînler’e, Popüler Miras’a ve Tarih’e ait mitoslar (mitler)dir. Bu mitlerin ortak özelliği öldükten sonra yeniden doğuşu ve geleceğe dair iyimserliği sembolize etmeleridir.

Dervîş, Siyonizmin tarihi bir araç olarak kullanıp Filistin toprakları üzerinde hak iddia ettiğinin farkındadır. Bu nedenle Dervîş, şiirlerinde bu aldatmacaya dikkat çekmek ve tarihi olarak Filistin’in Arap kimliğine vurgu yapmak için tarihi mitlere sığınır. Yine vatanları gasp edilmiş Kızılderililer gibi mazlum halkların tarihleriyle de ilgilenir. Bunun için farklı kültür ve medeniyetlerin tarihi birikimine dair mitoslar onun şiirlerinde bulunmaktadır. Dervîş, işgal edilen ve halkı mülteci durumuna düşürülen ülkesi Filistin için en uygun mitos olarak Endülüs’ü tercih etmektedir.

Dervîş’in şiirlerinde yoğun olarak göze çarpan diğer bir mit türü de, semâvî din mitoslarıdır. Şiirlerinde sadece İslam dinine ait değil, Yahûdîlik ve Hıristiyanlığa ait mitoslara da yer vermektedir. İsrâîl’in Filistin işgalini vaat edilmiş topraklar gibi dini bir delille savunmasına karşın Mahmûd Dervîş, özellikle Yahûdîliğe ait mitosları bu iddiaya karşı kullanır. Bunun yanında Dervîş dini mitler ile bazen kendi yaşadığı varoluş ve ölüm gibi deneyimleri de ifade etmektedir. Dervîş, şiirlerinde Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’ân’da geçen peygamber isimleri ve kıssaları mahir bir şekilde bir mitosa dönüştürür ve okuyucusuna dini metinlerde bir yolculuk yaptırır. Ancak Dervîş, şiirlerinde Hıristiyanlık ve Yahûdîliğe dair mitleri kullandığında daha rahat davranırken, İslami mitoslar sözkonusu olduğunda daha temkinli hareket eder. Bu nedenle, Dervîş’in şiirlerinde İslami mitler Hıristiyanlık ve Yahûdîliğe ait mitlere göre daha az yer almaktadır.

Dervîş'in şiirlerinde sık kullanılan dini mitoslar, peygamber isimleri, çarmıh, Kabil-Habil, genel olarak Filistinliler özel olarak kendisinin yaşadığı sürgün, baskı ve çile gibi sorunları dile getirmenin bir vasıtası olmaktadır.

Mahmûd Dervîş, şiirleriyle tüm insanlığın ortak duygularına tercüman olurken, bir yandan da İsrâîl zulmüne maruz kalan halkının dertlerini, acılarını ve umutlarını mitolojik unsurlarla dile getiren bir şairdir.

Mahmûd Dervîş, klasik edebiyat, modern edebiyat ve batı edebiyatı eserlerini derinlemesine inceleyip, şiirlerinde kendi üslubunu yaratmıştır.

Diyâr diyâr dünyayı dolaşan Mahmûd Dervîş, insanlığı ve entelektüel düşünceyi tanımış, şiirlerini akedemik bir tavırla ele almış, dilde kelimenin lafız ve anlam yönünden araştırmasını yaparak doğruluğundan emîn olduğunda kullanmıştır. Arap dilinde, kelime dağarcığını doğru kelimelerle çoğaltmak isteyenler için Mahmûd Dervîş'in şiirleri bir hazinedir.

Dervîş, Filistin Direniş şairi olmakla birlikte insanlığın ortak sorunlarını şiirlerinde konu edinmesi sebebiyle geniş kitlelere ulaşmış, kendisinin ve halkının hikâyesiyle dünyada sesini duyurmayı başarmıştır. Mahmûd Dervîş, yüzlerce şiir ve onlarca yazısıyla, hiç şüphesiz Modern dönem Arap edebiyatının hem en üretken şairi olmuş hem de dünya edebiyat çevrelerince takdir edilmiştir. Bunun bir göstergesi olarak da eserleri Türkçe dâhil birçok dile çevrilmiştir.

KAYNAKÇA

Abdelmotaleb, Ceyna Kılınç. *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebi'nin "Len Emute Suden" Adlı Romanının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Abu al-Yaqin, Ayat. *Seher Halife'nin İlk Aşkım Adlı Romanı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Akşit Eyup. *Mahmûd Dervîş Şiirlerinde Dini Semboller*. Doktora Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Amr, Nebîl. "Ecmelune ve Evvelune, Mahmûd Dervîş: Mâze Nef'alu Ba'de Şeksbîr 'an Filistîn ve'ş-Şiiri ve'l-Hubbi ve'l-Hayât". *el-Kermel*, 3-4, (İlkbahar-Yaz 2012): 12.

Aydın, Mahmûd. "Hıristiyanlık". *Yaşayan Dünya Dinleri*, haz. Şinasi Gündüz, Ankara: 2007.

Bayat, Fuzuli. *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Kara Yayınları, 2005.

Beydûn, Haydar Tefvik. *Mahmûd Dervîş, Şâiru'l-Ardi'l-Muhtalleh*. Lubnân: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1991.

Bölge Gündem. "Hz. Nuh hakkında bilgiler- Diyanet İşleri Başkanlığı". Erişim: 09.08.2019. <https://www.bolgegundem.com/hz-nuh-hakkinda-bilgiler-diyamet-isleri-baskanligi-382660h.htm>.

Black, Jeremy vd. *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, Tanrılar İfritler Semboller.* Yayına Hazırlayan: Necdet Hasgül. İstanbul: Aram Yayıncılık, 2003.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm. *el-Câmi'u's-Sahîhi'l-Muhtasar*, thk. Mustafâ Dîbu'l-Beğâ, 3. Baskı, 6 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987).

Cabbâra, Teysîr. *Târîhu Filistîn.* Amman, 1998.

Cachia, Pierre. "Tercüme ve Adaptasyon Dönemi (1850-1914)", çev. Hasan Taşdelen, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 13/1, (2004): 195-212.

Câgî, Mâyâ. "Mahmûd Dervîş... Şâiru'l-Âlemi'l-Arabî...", çev. Ğâzî Mes'ûd, *ed-Dustûru'l-Urduniyye*, (28 Hazîrân 2002); İbrâhîm, *Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhu ve Şiiruhu.* Ammân: Dâru'l-İsrâ' li'n-Neşr ve'-Tevzi, 2009.

Civelek, Yakup. *Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Arapça Süreli Yayınlar ve Gazeteler.* Van: 2001.

Çetin, Nihad M. "Arap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 276-309. 1991, (No: 3).

Dervîş, Mahmûd. *el-A'mâlu'l-Cedîdetu'l-Kâmile 1.* Beyrût: Riad el-Rayyes Books, 2009.

Dervîş, Mahmûd. *ed-Dîvân, el-A'mâlu'l-Ûlâ-1.* Beyrût: Riad el-Rayyes Books, 2005.

Dervîş, Mahmûd. *ed-Dîvân, el-A'mâlu'l-Ûlâ-2.* Beyrût: Riad el-Rayyes Books, 2005.

Dervîş, Mahmûd. *ed-Dîvân, el-A'mâlu'l-Ûlâ-3.* Beyrût: Riad el-Rayyes Books, 2005.

Dervîş, Mahmûd. *Cidâriyye*. 1. bs. Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n- Neşir, 2000.

Dervîş, Mahmûd. *Gazze İçin Sessizlik Alışlagelmiş Hüzünün Günlüğü*. çev. Hakan Özkan. İstanbul: Özgür Yayınları, 2009.

Dervîş, Mahmûd. *Lâ Ta'tezir 'Ammâ Fa'alte*. Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n- Neşir, 2004.

Dervîş, Mahmûd. *Hâletu Hisâr*. 1. bs. Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n- Neşir, 2002.

Dervîş, Mahmûd. *Limâzâ Terekte'l-Hisâne Vahîden*. Beyrut: Riyâd er-Reyyis Lil Kutup ve'n- Neşir, 2004.

Dervîş, Mahmûd. *Zâkira li'n-Nisyân*. Râmallah, 1997.

Dervîş, Mahmûd. *Biz Kaybettik Aşk Da Kazanmadı*. çev. Lütfullah Göktaş. İstanbul, 2008.

Durmuş, İsmail. “Şiir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 153. İstanbul, 2010, No: 39.

Ebû Rabi', İbrahim M. *Çağdaş Arap Düşüncesi*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul, 2005.

Ediz, İsmail. I. “Dünya Savaşı Sonrasında Filistin’de Toplum ve Siyaset 1919-1922”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergi*. 2/2 (2015): 141-176.

Elad, Ami. *Modern Palestinian Literature and Culture*. London: Frank Cass,1999, 9’den naklen Abdelmotaleb, *Filistinli Edebiyatçı Cihad Er-Recebî*.

Emekli, İlknur. “Modern Filistin Şiirinde Fedva Tûkân ve Şiirlerinden Seçmeler”. *Şarkiyat Mecmuası*. (2012): 23-42.

Er, Rahmi. “Roman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 166. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.

el-Eyyûbî, Ebû'l-Fidâ' el-Meliku'l-Mueyyed İmâduddîn İsmâil b. Alî. *el-Muhtasar fi 'Ahbâri'l-Beşer (Târîh Ebî'l-Fidâ')*. I-IV, I: 17, 19, 32.

Felsefe Taşı. “Temmuz’un Öyküsü”. Erişim: 12.07.2019. <http://www.felsefetası.org/tammuzun-oykusu/>.

Fuzuli, Bayat. *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Kara Yayınları, 2005.

Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. İstanbul: 2006.

Ğanâyim, Mahmûd. “el-Medâru es-Sa‘b Rihletu'l-Kıssati'l-Filistîniyyeti fi İsrâil”. *Silsiletu Menşurâti'l-Karmil*. (1995): 30-31.

Hafez, Sabrî. *Modern Arap Kısa Öyküsü-I*. çev. Azmi Yüksel. *Nüşa*, 9 (Bahar 2003): 93-94.

Halil, İbrâhîm. *Mahmûd Dervîş Gitâratu Filistin*. Ammân: Dâru Fadaât, 2011.

Hamze, Hüseyin. *Muraveğatu'n- Nassi: Dirâsâtun fi Şiiri Mahmûd Dervîş*. Hayfâ: Mektabatu Kulli Şey', 2001.

Harman, Ömer Faruk. “Habil ve Kabil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 376-378. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Harman, Ömer Faruk. “Eyyûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 16-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Harman, Ömer Faruk. “Yûsuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44:1-5. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Harman, Ömer Faruk. “İsmâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23:76-80. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Harman, Ömer Faruk. “Nûh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 224-225. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Harman, Ömer Faruk. “Mûsâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 21. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Harman, Ömer Faruk. “Süleyman”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 59-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

el-Hayyir, Hânî. *Mahmûd Dervîş Rihletu'l-'Umri fî Durûbi'sh-Şiir*. Dimaşk: Dâru Mu'essesetu Reslân, 2009.

Hoşgör, Fatıma Betül. *Cebra İbrahim Cebra ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Hûrî, Cezîl. “Hivârun ma'a Mahmûd Dervîş 'ani's-Siyâseti ve'sh-Şiiri ve Tecrubeti'l-Mevt”. *Mecelletu'd-Dirâsâti'l-Filistîniyye*. 12/48 (Sonbahar 2001): 5.

Hûrî, İlyâs. *Mahmûd Dervîş bi-'Aklâmi'n-Nakkâd ve's-Sahafîyyîn*. Muhammed İbrâhîm, Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhu ve Şi'ruhu. Ammân: Dâru'l-İsrâ' li'n-Neşr ve'-Tevzi, 2009.

İbn Hanbel, Ahmed. *el-Musned*. 6 Cilt. el-Kâhire: Mu'essesetu Kurtubat, ts.

İbn Kesî, İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Kıyasu'l-'Enbiyâ'*, thk. Abdulhay el-Fermâvî, Kahire, 1997.

İbrâhîm, Muhammed. *Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhu ve Şiiruhu*. Ammân: Dâru'l-İsrâ' li'n-Neşr ve'-Tevzi, 2009.

İsa'nın Ölümü. Tarih mi, Masal mı? "İncil'in İddiaları". Erişim: 21.08.2019. https://hristiyankitaplar.com/sites/hristiyankitaplar.com/files/epub_content/127/final_split_006.html.

İslam ve İhsan. "Hz. Davut (a.s.) Kimdir? Hz. Davut'un (a.s.) Hayatı". Erişim: 18.07.2019. <http://www.islamveihsan.com/hz-davut-kimdir-hz-davutun-hayati.html>.

İsmail, Durmuş. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 153. İstanbul, 2010, No: 39.

İsmâ'îl, İzzeddin. *eş-Şi'iru'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsır*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabi, 1978.

Jayyusi, Salma Khadra. *Anthology of Modern Palestinian Literature*. London: Columbia University Press. 1995.

Karaman, M. Lutfullah. "Filistin". *DİA İslam Ansiklopedisi*. 13: 89-97. İstanbul, 1996.

Kelpetin, Mahmûd. “Halîl Beydes”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1: 519-520. İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2016.

Kemâl, Ebû’s-Şebâb Vâsif. “el-Kıssa ve’r-Rivâye ve’l-Mesrâhiyye fî Filistîn 1900-1948”. *el-Mevsûa ‘tu’l-Filistîniyye*. 1. Baskı. 4: 132. Beyrût, 1990 (Bölüm 2).

Kenan’da Bir Kuyu. “Babil Kralı Nabukednasar’ın Yahuda’yı İşgali ve Yahûdîlerin Babil’e Sürgünü...”. Erişim: 01.09.2019. <https://www.kenandabirkuyu.com/babil-krali-nabukednasarin-yahudayi-iscgali-ve-Yahûdîlerin-babile-surgunu>.

Kenefânî, Ğassân. *el-Edebu’l-Filistîniyyu’l-Mukâvim Tahte’l-İhtilâl 1948-1968*. Beyrût: Muessesetu’d-Dirâsâtu’l-Filistiniyye, 1968.

el-Keyyâlî, Abdulvehhâb. *Târîhu Filistîne’l-Hadîs*. Beyrût, 1990.

Kitap, Kutsal. *Habakkuk*, “Giriş”, 1. bs. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi ve Yeni Yaşam Yayınları, 2001, 1156.

Kırmızı, Zeki Z. *Mahmûd Dervîş İçin Ağıt*. 2016.

Mahmûd, ‘Âdil. *Mahmûd Dervîş el-Cevheretu’l-Mu’lime*. Şâm, 2011.

Mes’ûdî, Kerîme. *Cemâliyyâtu’l-Hitâbi’s-Şi’rî fî Dîvânî “Limâzâ Terekte’l-Hisâne Vahîden”Li Mahmûd Dervîş*. Risâle Mâstır, Câmî’atu Haydar. Biskra, 2015.

en-Nâbulusî, Şâkir. *Mecnûn’t-Turâb Dirâse fî Şiiri ve Fikri Mahmûd Dervîş*. 1. bs. Beyrût: el-Mu’essesetu’l-‘Arabiyye li’d-Dirâsâti ve’n-Neşr, 1987.

en-Nakkâş, Recâ. *Mahmûd Dervîş Şâiru’l-Ardi’l-Muhtalle*. el-Kâhire: Dâru’l-Hilâl, 1971.

Namaz NİYAZ. “Hz. Musa Kimdir? Hz. Musa’nın Hikayesi”. Erişim: 06.07. 2019.
<https://namazniyaz.com/2015/11/02/hz-musa-kimdir-hz-musanin-hikayesi>.

Necm, Mufid. “et-Tinâsu’l-Ustûrî fi Şi’ri Mahmûd Dervîş”. *Mecelletu Nezvâ*. 2009.

Nihad, M. Çetin. “Arap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 276-309. 1991,
(No:3).

en-Nîsâbûrî, Muhammed b. ‘Abdillâh el-Hâkim. *el-Mustedrek ‘Alâ’s-Sahîheyn*. thk.
Mustafâ ‘Abdulkâdir ‘Atâ. I-IV, 2: 604 (4036). Beyrût: Dâru’l-Kutubu’l-
‘İlmiyye,1990.

Nusrettin Boleli. “Habil ile Kabil’in Hayatı”. Erişim: 08.08.2019.
<http://www.bolelli.org/habil-ile-kabilin-hayati.html>.

Omarova, Aida. *Ğassân Kenefânî (ö. 1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*.
Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Ömer Faruk Harman. “Habil ve Kabil”. Erişim: 25.08.2019. <http://www.bolelli.org/habil-ile-kabilin-hayati.html>.

Özhan Öztürk. “Gılgamış, Gilgamesh Yakınoğu Mitolojisi”. Erişim: 16.07.2019.
<https://ozhanozturk.com/2018/03/24/gilgamis-gilgamesh-mitoloji/>.

Özhan Öztürk. “Narcissus, Narkissos (Yunan Mitolojisi)”. Erişim: 10.07.2019.
<https://ozhanozturk.com/2018/04/06/narcissus-narkissos-yunan-mitolojisi/>.

Özhan Öztürk. “Yunan Mitolojisi İlyada Destanı”. Erişim: 01.09.2019.
<http://ozhanozturk.com/2017/08/31/ilyada-destani-agamemnon-akhilleus-homeros-mitoloji/>.

Özhan Öztürk. “Yunan Mitolojisi İlyada Destanı”, erişim: 01.09.2019, [http://ozhanozturk.com /2017/08/31/ilyada-destani-agamemnon-akhilleus-homeros-mitoloji/](http://ozhanozturk.com/2017/08/31/ilyada-destani-agamemnon-akhilleus-homeros-mitoloji/).

Özkoç, Özge. “Kronik Lübnan Savaşı Üzerine”. *Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi*. 61/ 3 (2006): 309-316.

er-Ribeyhât, ‘Omer ‘Ahmed. *el-‘Eseru’t-Tevrâti fî Şi‘iri Mahmûd Dervîş*. Amman: Dâru’l-Yâzûrî’l-‘İlmiyye Li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2006.

Secdem. “Hz. Süleyman Aleyhisselam Hayatı”. Erişim: 18.08.2019. [https://www.secdem.net/ biyografi/hz-suleyman-aleyhisselam-hayati.html](https://www.secdem.net/biyografi/hz-suleyman-aleyhisselam-hayati.html).

Selahattin Sitesi, “Mahmûd Dervîş (3)-Mahmûd Dervîş’le Bir Söyleşi Gibi”, Kutsal Metinler. Erişim: 17 Temmuz 2019. <http://syildirim-salah.blogspot.com/>.

es-Sevâfirî, Kâmil. *el-Edebu’l-‘Arabiyyi’l-Mu‘âsır fî Filistîn, min Sene 1860-1960*. Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, 1975.

es-Seyyid, Nâzım. “Mahmûd Dervîş fî Haymetihi el-Beyrûtiyye”. *el-Kudus*. 20/21. (Eylül 2008): 6.

es-Sicistânî, Ebû Dâvud Suleymân b. el-‘Eş‘as. *Sunenu ‘Ebî Dâvud*. 4: 492 (5118). Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, ts.

Siyer-i Nebi. “Hz. Adem Aleyhisselâm”. Erişim: 22.07.2019. <https://www.siyerinebi.com/tr/ilk-insan-ilk-peygamber-hz-adem>.

Sorularla İslâmiyet. “Hz. Yûsuf’un hayatını anlatır mısınız?”. Erişim: 05.09.2019. [https://sorularlaislamiyet.com/ hz-yusufun-hayatini-anlatir-misiniz-0](https://sorularlaislamiyet.com/hz-yusufun-hayatini-anlatir-misiniz-0).

Surûr, Muhammed vd. *Me'sâtu'l-Muhayyamâti'l-Filistîniyye fî Lubnân*. Londra, ts.

Şehirli, Tuba Nur. *Ana Hatları ile Modern Filistin Şiiri ve Mahmûd Dervîş: Hayatı, Eserleri ve Şiirindeki Temel Kavramlar*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Şeyban, Lütfi. "İspanya'da Endülüs-İslam Medeniyetinden Kalan İzler ve Eserler-IV: Granada". *The Journal of Academic Social Science Studies*. 26 (Summer II 2014): 67-83.

Tâhâ, 'Okbe Fâlih Abdul-Hâdî. *el-İsti'ârâtul-Kubrâ ve Delâlatuhâ fî A'mâli Mahmûd Dervîş*. Yüksek Lisans Tezi, Birzeyt Üniversitesi. 2014.

Tolan, Muhammet Bilal. "Tiyatro Yazarı Olarak Ali Ahmed Bâkesîr ve Arap Tiyatrosu Üzerine Düşünceleri". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (2018/1): 281-309.

Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

Tarihli Sanat. "Mitoloji: Mitoloji Nedir? Mitolojiler Nasıl Oluşturdu?". Erişim: 05.08.2019. <https://www.tarihlisanat.com/mitoloji-nedir/>.

Tur, Salih. "Çağdaş Arap Şiirinde Temmuz Şiir Hareketi". *EKEV Akademi Dergisi*, 12/36 (Yaz 2008): 352.

Tur, Salih. *Arap Kültür ve Edebiyatında Mitoloji*. Şanlıurfa: Elif Matbaası, 2017.

Vâzin, 'Abduh. "Defâtiru Mahmûd Dervîş fî Hivârin Şâmil". *el-Kelime*. 21 (Eylül 2008): 3.

Vikipedi, Özgür Ansiklopedi. “Binbir Gece Masalları”. Erişim: 30.08.2019.
[http://www.turkcewiki.org/wiki/ Binbir_Gece_Masallar%C4%B1](http://www.turkcewiki.org/wiki/Binbir_Gece_Masallar%C4%B1).

Yâğî, Abdurrahmân. *el-Edebu'l-Filistîni'l-Hadîs*. Kâhire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, 1969.

Yâğî, Hâşim. *Hareketu'n-Nakdi'l-Edebi'l-Hadîs fî Filistîn*. Kâhire, 1973.

Yazıcı, Hüseyin. “Hikaye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 479-485.
İstanbul, 1998.

Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. 1. bs. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

Yılmaz, Nurullah. *Filistinli Şair Mahmûd Dervîş. Hayatı-Edebi Kişiliği-Eserleri*.
Erzurum: Fenomen Yayınları, 2013.

Yumurtalı Ekmek. “Kızilderililer Hakkında Bilgiler: Tarihi, Yaşam Biçimleri ve İnançları. Kızilderililer Nasıl Yok Edildi?”, 02.09.2019, <http://yumurtaliekmek.com/kizilderililer-hakkinda-bilgiler-tarihi-yasam-bicimleri-ve-inanclari-kizilderililer-nasil-yok-edildi/>.

Zerdînî, Mardiyeye Zâri. “Zahiratu'-Tinâsi fî Luğti Mahmûd Dervîş”, *et-Turâsu'l-Edebî*, 3, es Senne el-Ûlâ (2009): 89.

ez-Ziyûdî, Habîb, “Mahmûd Dervîş... Sukûtu'l-Hisâneti 'Ani's-Şiiri ve's-Şâir”, *Cerîdedu'r-Ra'î'l-Urduniyye* (20/7/2001); *Muhammed İbrâhîm, Ecmelu Kasâ'idi Mahmûd Dervîş Hayâtuhu ve Şi'ruhu*. Ammân: Dâru'l-İsrâ' li'n-Neşr ve'-Tevzi, 2009.